

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА**

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

НАЙДА ДАНИЛО ІВАНОВИЧ

УДК 349.6(477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ШТУЧНО СТВОРЕНИХ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК
НА ЗЕМЛЯХ ВОДНОГО ФОНДУ В УКРАЇНІ**

12.00.06 «Земельне право; аграрне право;
екологічне право; природоресурсне право»
(юридичні науки)

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата наук

Дисертація містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на
відповідне джерело Д. І. Найда

Науковий керівник:
Масін Віктор Миколайович,
кандидат юридичних наук, доцент

Київ – 2020

АНОТАЦІЯ

Найда Д. І. Правовий режим штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право». – Національний університет біоресурсів і природокористування України, Київ, 2020.

Дисертацію присвячено комплексному та всебічному дослідженню правового режиму штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду в Україні. Робота містить теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми визначення та змісту правового режиму штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду в Україні. Не дивлячись на те, що Законом України «Про морські порти України» визначено поняття «штучно створені земельні ділянки», проте більшість вказаних проблем обумовлена, насамперед, із відсутністю у правовому полі нормативного обґрунтування й закріплення порядку створення, використання й охорони штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду. Вказано, що такий стан законодавчого регулювання негативно позначається на правовому регулюванні земельних правовідносин та фактично унеможливорює формування та використання вже створених штучних земельних ділянок на землях водного фонду. Внаслідок цього практична реалізація процесу створення та експлуатації таких земельних ділянок для розвитку портової інфраструктури неможлива.

На основі проведеного аналізу здійснено періодизацію розвитку правового регулювання використання та охорони земель водного фонду на території сучасної України, який можна розподілити на такі періоди: докодифікаційний період з часів становлення та розвитку звичаєвого та

писаного права (з часу стародавніх поселень V ст. до н.е. до періоду Київської Русі IX ст. – поч. XII ст.), період становлення та розвитку водоохоронного законодавства (кін. XVII ст. – поч. XIX ст.); кодифікаційний період з моменту прийняття Основ Земельного законодавства Союзу РСР і союзних республік (1968р.) та Основ водного законодавства Союзу РСР та Союзних Республік, які введені в дію з 1 вересня 1971 року, ці нормативні акти заклали юридичну основу для проведення подальшої систематизації законодавства про правовий режим земель водного фонду України (кін. XIX ст. – поч. XX ст.); сучасний період розвитку та кодифікації земельного та водного законодавства незалежної України (кін. XX – поч. XXI ст., який триває по теперішній час);

Розкрито сутність такої категорії як штучно створена земельна ділянка на землях водного фонду, що становить собою частину земної поверхні з установленними межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами, створену (наміту, насипану чи створену із застосуванням інших технологій) в тому числі й острови, на землях водного фонду, яка після її створення та формування у встановленому законодавством порядку, набуває правового статусу земельної ділянки, правовий режим якої прирівнюється до природної земельної ділянки водного фонду.

Запропоновано юридичну категорію «штучно створена земельна ділянка на землях водного фонду» розглядати, як прийом правової фікції. Застосування прийому правової фікції означає, що на штучно створену земельну ділянку розповсюджується та прирівнюється правовий режим природної земельної ділянки водного фонду.

У дисертації обґрунтовано, що спеціальне цільове призначення (функціональне та дозволене використання) штучно створеної земельної ділянки має визначатись виключно за умови відповідності такого використання основному цільовому призначенню категорії земель водного фонду, на якій вона створена та на яку поширюється визначений законодавством спеціальний режим господарської та іншої діяльності із

дозволеним видом використання у межах земель водного фонду, що полягає у встановленні конкретних обмежень прав землевласників та землекористувачів, а також закріпленням спеціальних заходів комплексної правової охорони земель, вод та інших природних ресурсів, на підставі розробленої та затвердженої уповноваженими органами державної влади або місцевого самоврядування містобудівної документації та документації із землеустрою.

Встановлено, що під поняттям правового режиму штучно створеної земельної ділянки на землях водного фонду необхідно розуміти встановлений нормами земельного та екологічного законодавства особливий порядок використання штучно створених земельних ділянок землевласниками і землекористувачами з дотриманням спеціального режиму дозволеного використання, правові засади охорони та управління цих земель, а також встановлення спеціальної юридичної відповідальності за його порушення, що забезпечує охорону земель та водних об'єктів

Констатовано, що чинне земельне законодавство не містить чітких юридичних критеріїв розмежування земель водного фонду з іншими категоріями земель. Системне тлумачення правових норм, дозволяє виявити характерні ознаки цих земель, як засади виокремлення їх у самостійну категорію, такі землі, виступають як просторово-територіальний базис для розміщення та використання природних та штучних водних об'єктів, штучно створених земельних ділянок, гідротехнічних споруд й водогосподарських об'єктів та виконують функції водоохоронної зони із спеціальним правовим режимом.

Доведено існування суперечностей стосовно визначення поняття й складу земель водного фонду, які потребують перегляду та уніфікації положень, задля одноманітного застосування норм з приводу використання й охорони цих земель. З метою належної систематизації земельного та водного законодавства, а також уніфікації їх положень, запропоновано внести зміни

стосовно складу земель водного фонду до ст. 58 Земельного кодексу, ст. 4 Водного кодексу України та п. 2 Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку користування землями водного фонду». Доведено, що чинне земельне законодавство не містить чітких юридичних критеріїв розмежування земель водного фонду з іншими категоріями земель. Визначено характерні ознаки цих земель, як засади виокремлення їх у самостійну категорію. Зокрема, вони виступають в якості просторово-територіального базису для знаходження (розміщення) та використання природних та штучних водних об'єктів, гідротехнічних й водогосподарських споруд та виконують функції водоохоронної зони із специфічним правовим режимом.

Презюмовано, що правова охорона штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду досліджена як сукупність передбачених нормами права екологічних, економічних, організаційних, технічних та інших заходів, спрямованих на охорону земель як унікального природного ресурсу і просторово-територіального базису шляхом захисту земель від нецільового використання та самовільного зайняття, а також збереження їх кількісного та якісного складу, збереження ґрунтового покриву земельних ресурсів, екологічної цінності природних і набутих якостей земель шляхом недопущення в ході створення штучних земельних ділянок надмірного шкідливого впливу на землю як елемента довкілля, захисту земель від негативних впливів (забруднення, псування).

Доведено, що правова охорона штучно утворених земельних ділянок має базуватись на засадах концепції дозволеного використання. На такі ділянки має поширюватись спеціальний режим господарської діяльності та природоохоронної зони у комплексі, на основі затвердженої нормативно-технічної документації відповідно до вимог земельного та водного законодавства, із встановленням конкретних обмежень прав землевласників та землекористувачів, а також охоронні зобов'язання спрямовані на вчинення відповідними суб'єктами конкретних дій щодо

запобігання настанню можливих негативних наслідків для навколишнього природного середовища.

З огляду на складну комплексну правову природу штучно створеної земельної ділянки на землях водного фонду, надання дозволу на створення штучної земельної ділянки та державний контроль за їх використанням має здійснювати Державна служба з питань геодезії картографії та кадастру та Державна екологічна інспекція, за погодженням з Державним агентством водного господарства.

Для вдосконалення правового регулювання використання й охорони штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду, запропоновано розробити та прийняти закон України «Про штучно створені земельні ділянки на землях водного фонду», який би регулював засади та порядок створення, використання й охорони штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду, в тому числі, в межах акваторії морських та річкових портів, для потреб будівництва, комплексного освоєння, оформлення дозвільної документації, порядку утримання, експлуатації, для розміщення портової інфраструктури й належного використання та охорони водних об'єктів.

З метою належної систематизації та уніфікованого застосування норм земельного та водного законодавства, необхідно внести зміни стосовно складу земель водного фонду до ст. 58 Земельного кодексу, ст. 4 Водного кодексу України та п.2 Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку користування землями водного фонду».

На основі проведеного дослідження сформульовано теоретичні висновки та розроблено пропозиції з удосконалення чинного законодавства відносно правового режиму штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду.

Ключові слова: землі водного фонду України, штучно створені земельні ділянки, штучна територія, Державний земельний кадастр, землі

морських портів, водоохоронні зони, державний контроль за використанням та охороною земель водного фонду.

ANNOTATION

Naida D. I. Legal regime of artificially created land plots on land of water fund in Ukraine. – Qualification scientific work on the rights of manuscript.

Thesis work for obtaining a scientific degree of Candidate in Law, specialty 12.00.06. – land law; agrarian law; environmental law; natural resource law. – National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, 2020.

The dissertation is devoted to the complex and comprehensive study of the legal regime of artificially created land plots on the lands of water fund in Ukraine. The work contains theoretical generalization and new solution of scientific problem of definition and content of legal regime of artificially created land plots on the lands of water fund in Ukraine. Despite the fact that the Law of Ukraine «On Seaports of Ukraine» defines the concept of «artificially created land plots», however, most of these problems are due, first of all, to the absence of normative substantiation and consolidation of the procedure of creation in the legal field, use and protection of artificially created land plots on the lands of the water fund. It is stated that this state of legislative regulation has a negative impact on the legal regulation of land legal relations and in fact makes it impossible to form and use already created artificial land plots on the lands of the water fund. As a result, the practical implementation of the process of creation and operation of such land plots for the development of port infrastructure is impossible.

On the basis of the analysis, the periodization of the development of legal regulation of the use and protection of the lands of the water fund in the territory of modern Ukraine was carried out, which can be divided into the following periods: pre-codification period since the formation and development of custom and written law (since the time of the ancient settlements of the 5th century BC) to the period

of Kiev Rus IX – beginning of the XII century), the period of formation and development of water protection legislation (end of the XVIII century – beginning of the XIX century); the codification period since the adoption of the Basics of Land Legislation of the USSR and Union Republics (1968) and the Basics of Water Law of the Union of the USSR and the Union Republics, which came into force on September 1, 1971, these legal acts laid the legal basis for further systematization the legal regime of the lands of the Water Fund of Ukraine (end of XIX century – beginning of XX century); the modern period of development and codification of land and water legislation of independent Ukraine (end of XX – beginning of XXI century, which continues to the present time);

The essence of such category as the artificially created land plot on the waters of the water fund, which is a part of the earth surface with established boundaries, a certain location, with certain rights, created for it (created, washed up, or created using other technologies) including islands, on the lands of the water fund, which after its creation and formation in accordance with the procedure established by law, acquires the legal status of the land plot, the legal regime of which is equivalent to the natural land plot of the water fund.

It is proposed to consider the legal category «artificially created land on the lands of the water fund» as an admission of legal fiction. The use of legal fiction means that an artificially created land plot is distributed and equated to the legal regime of a natural land plot of a water fund.

In the dissertation it is substantiated that the special purpose (functional and permitted use) of the artificially created land plot should be determined only on condition that such use corresponds to the main purpose of the category of lands of the water fund, on which it is created and to which the special regime of economic and other activity covered by the law applies with authorized use within the lands of the water fund, which is to establish specific restrictions on the rights of landowners and land users and fixing special events of complex legal protection of land, water and other natural resources on the basis of developed and approved by

authorized state authority or local government planning documentation and documentation of land management.

It is established that under the concept of the legal regime of artificially created land plot on the lands of the water fund it is necessary to understand the special procedure for the use of artificially created land plots by landowners and landusers with observance of the special regime of permitted use, legal principles of protection and management of these lands, the establishment of special legal liability for its violation, providing protection of land and water bodies.

It is stated that the current land legislation does not contain clear legal criteria for demarcation of lands of water fund with other categories of land. Systematic interpretation of legal norms, allows to reveal the characteristic features of these lands, as the principles of their separation into a separate category, such lands, act as a spatial-territorial basis for the placement and use of natural and artificial water bodies, artificially created land plots, hydrotechnical structures and water facilities and perform the functions of a water protection zone with a special legal regime.

Contradictions have been proved regarding the definition and composition of water fund lands that require revision and unification of provisions in order to apply uniformly the rules regarding the use and protection of these lands. In order to systematize properly land and water legislation, as well as to unify their provisions, it is proposed to amend the composition of lands of the water fund in Art. 58 of the Land Code, Art. 4 of the Water Code of Ukraine and Clause 2 of the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On Approval of the Order of Use of the Lands of Water Fund». It is proved that the current land legislation does not contain clear legal criteria for differentiation of lands of water fund with other categories of land. The characteristic features of these lands are defined, as the principles of their separation into an independent category. In particular, they act as a spatial-territorial basis for the finding (placement) and use of natural and artificial water bodies, hydrotechnical, water and economic structures and perform

the functions of a water protection zone with a specific legal regime.

It is presumed that the legal protection of artificially created land plots on the lands of the water fund is investigated as a set of environmental, economic, organizational, technical and other measures, envisaged by the norms, aimed at protecting the land as a unique natural resource and spatial-territorial basis by protecting the land from inappropriate use and unauthorized occupation, as well as preservation of their quantitative and qualitative composition, preservation of soil cover of land resources, ecological value of natural and acquired bones of the land by preventing in the course of creation of artificial land plots, excessive adverse impact on the land as an element of the environment, protecting the land from negative impacts (pollution, damage).

It is proved that the legal protection of artificially formed land plots should be based on the concept of permitted use. Such areas should be subject to the special regime of economic activity and nature protection zone in the complex, on the basis of approved regulatory and technical documentation in accordance with the requirements of land and water legislation, with the establishment of specific restrictions on the rights of landowners and landusers, as well as security obligations aimed at the implementation of relevant sub-specific actions to prevent possible adverse effects on the environment.

Considering the complex legal nature of the artificially created land plot on the lands of the water fund, the licensing of the creation of the artificial land plot and state control over its use should be carried out by the State Service for Geodesy, Cartography and Cadastre and State Environmental Inspection, in agreement with the State Water Management Agency.

In order to improve the legal regulation of the use and protection of artificially created land plots on the lands of the water fund, it is proposed to develop and adopt the law of Ukraine «On artificially created land plots on the lands of the water fund», which would regulate the principles and procedure of creation, use and protection of artificially created land plots on the lands of the

water fund, including, within the water area of seaports and river ports, for the needs of construction, complex development, preparation of permits, maintenance procedure, operation, for the deployment of port infrastructure and the proper use and protection of water bodies.

In order to systematize properly and apply uniformly the rules of land and water legislation, it is necessary to amend the composition of the lands of the water fund in Art. 58 of the Land Code, Art. 4 of the Water Code of Ukraine and clause 2 of the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On Approval of the Order of Use of the Lands of Water Fund».

Based on the conducted research the theoretical conclusions were formulated and proposals for improvement of the current legislation concerning the legal regime of artificially created land plots on the lands of the water fund were developed.

Key words: water resources of Ukraine, artificially created land plots, artificial territory, State Land Cadastre, land of seaports, water protection zones, state control over the use and protection of lands of water fund.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України,

включених до міжнародних наукометричних баз даних:

1. Найда Д. І. Методи здійснення державного контролю за використанням та охороною земель житлової та громадської забудови на намівних територіях. Правова держава. 2016. № 22. С. 137–143.

2. Найда Д. І. Правові проблеми визначення об'єкта правового регулювання штучно створених земельних ділянок. Правова держава. 2017. № 27. С. 97–102.

3. Найда Д. І. Щодо визначення правового статусу й відповідного правового режиму штучно створених земельних ділянок. Науковий вісник

Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. Випуск 38. С. 124–126.

4. Найда Д. І. Правові проблеми визначення штучно створеної земельної ділянки як різновиду земельної ділянки. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. Випуск 56. Том 1. С. 140–145.

5. Найда Д. І. Юридична відповідальність за порушення вимог використання й охорони штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду. Порівняльно-аналітичне право: електронне наукове фахове видання. 2019. № 4. С. 214–217.

Стаття у науковому періодичному виданні іншої держави:

6. Найда Д. І. Загальні засади охорони штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду. Jurnalul Juridic National: teorie si practica. 2019. № 5. С. 118–123.

Тези наукових доповідей:

7. Найда Д. І. Правові форми здійснення державного контролю за використанням та охороною земель житлової та громадської забудови. П'яті юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є.В. Васьковського : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 22 травня 2015 р.). Відп. ред. І.С. Канзафарова, Одес. нац. ун-т ім. І.І.Мечнікова. Одеса, Астропринт, 2015. С. 323–328.

8. Найда Д. І. Щодо створення земельних ділянок на територіях, зайнятих територіальним морем України. Інтеграція юридичної науки і практики в сучасних умовах : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 23–24 серпня 2019 р. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2019. С. 55-57.

9. Найда Д. І. Щодо визначення правового режиму штучно створених

земельних ділянок. «Правове регулювання суспільних відносин: перспективні напрями на шляху до сталого розвитку»: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 4–5 жовтня 2019 р. Київ: Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, 2019. С. 58–60.

10. Найда Д. І. Особливості юридичної відповідальності у сфері використання й штучно створених земельних ділянок. Сучасні погляди на реформування законодавства. Матеріали науково-практичної конференції (м. Полтава, 25–26 жовтня 2019 р.). Херсон: Видавництво «Молодий вчений», 2019. С. 24–27.

11. Найда Д. І. Щодо суб'єктів здійснення контролю за створенням штучних земельних ділянок водного фонду. Сорок перші економіко-правові дискусії: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 29 жовтня, 2019 р. Львів, 2019. С. 119–121.

12. Найда Д. І. Правові проблеми визначення штучно створеної земельної ділянки як різновиду земельної ділянки. Гуманітарний і інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих вчених : Матеріали П'ятої всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 15 листопада 2019 р. Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2019. С. 58–61.

ЗМІСТ

ВСТУП	16
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ЗЕМЕЛЬ ВОДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ	27
1.1. Історичний огляд розвитку законодавства та правової доктрини щодо використання й охорони земель водного фонду	27
1.2. Правовий режим та склад земель водного фонду України	50
1.3. Суб'єкти прав на землі водного фонду України	72
Висновки до Розділу I	84
РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ШТУЧНО СТВОРЕНИХ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК НА ЗЕМЛЯХ ВОДНОГО ФОНДУ	88
2.1. Правові проблеми визначення об'єкта правового регулювання штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду	88
2.2. Підстави виникнення, здійснення і припинення земельних прав суб'єктів на штучно створені земельні ділянки на землях водного фонду	106
2.3. Зарубіжний досвід правового регулювання створення та використання штучних земельних ділянок	127
Висновки до Розділу II	138
РОЗДІЛ III. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ТА КОНТРОЛЮ ЗА	

ВИКОРИСТАННЯМ ШТУЧНО СТВОРЕНИХ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК НА ЗЕМЛЯХ ВОДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ	141
3.1 Правове забезпечення охорони штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду	141
3.2 Правове забезпечення контролю за використанням штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду	165
Висновки до Розділу III.....	186
ВИСНОВКИ	189
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	196
ДОДАТКИ	220

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Відповідно до ст. 14 Конституції України земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави, цією нормою закріплюється конституційні засади правового режиму одного з найважливіших природних ресурсів – землі. Однак, технологічний прогрес, якого за останні десятки років досягло людство, дозволяє комплексно й по новому розуміти сутність використання й залучення в господарській обіг природних ресурсів. Світовий досвід свідчить про активне використання штучних територій для будівництва різних об'єктів, чому сприяє не тільки економічна складова, але й питання охорони та збереження природних ресурсів від надмірної експлуатації. Проте, серед найпоширеніших проблем в останні роки в Україні, слід відмітити чисельні порушення земельно-водного законодавства, серед них: забудова земель водного фонду із порушеннями законодавства; забруднення або засмічення водних об'єктів; відсутність встановлення меж водоохоронних зон та прибережних захисних смуг; не розробленість в установленому порядку проектів відведення земельних ділянок за їх призначенням, тощо. Крім того, однією з найбільших проблем є розвиток і функціонування портів в Україні, через обмеженість їх територій для збільшення потужностей і конкурентоспроможності та неможливістю їх розширення, у зв'язку з відсутністю вільних земельних ділянок.

Не дивлячись на те, що Законом України «Про морські порти України» визначено поняття «штучно створені земельні ділянки», проте більшість вказаних проблем обумовлена, насамперед, відсутністю у правовому полі нормативного обґрунтування й закріплення порядку створення, використання й охорони штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду.

Такий стан законодавства негативно позначається на правовому

регулюванні земельних правовідносин та фактично унеможлиблює формування та використання вже створених штучних земельних ділянок на землях водного фонду. Внаслідок цього практична реалізація процесу створення та експлуатації таких земельних ділянок для розвитку портової інфраструктури неможлива. Враховуючи наведене, потребує окремого законодавчого визначення правовий режим штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду, що дозволить раціонально та ефективно використовувати природні ресурси України та сприятиме економічному зростанню нашої держави.

Сформульовані в дисертації теоретичні висновки спираються на результати досліджень таких вчених-правознавців у галузі земельного та екологічного права, як: В. І. Андрейцев, Г. В. Анісімова, Г. І. Балюк, А. Г. Бобкова, В. Л. Бредіхіна, О. А. Вівчаренко, А. П. Гетьман, В. К. Гуревський, В. І. Гордєєв, О. В. Донець, Т. В. Єрмолаєва, В. М. Єрмоленко, В. А. Зуєв, І. І. Каракаш, М. В. Краснова, В. В. Костицький, П. Ф. Кулинич, Т. О. Коваленко, Т. Г. Ковальчук, В. В. Костицький, Н. Р. Малишева, В. М. Масін, Р. І. Марусенко, А. М. Мірошніченко, В. Л. Мунтян, В. В. Носік, В. В. Овдієнко, О. М. Пащенко, О. О. Погрібний, С. В. Розметаєв, А. К. Соколова, І. О. Середа, В. Д. Сидор, Н. І. Титова, М. К. Черкашина, Ю. С. Шемшученко, В. В. Шеховцов, М. В. Шульга та ін.

Крім того, у дисертації використовувались дослідження таких зарубіжних представників науки екологічного й земельного права, як М. М. Бринчук, О. К. Голиченков, В. К. Григор'єв, І. О. Іконицька, О. С. Колбасов, О. М. Колотинська, М. І. Краснов, О. І. Крассов, В. В. Петров, Д. О. Сіваков, О. М. Турубінер та ін.

Але, незважаючи на численні наукові роботи з проблем земельного та водного законодавства, на доктринальному рівні відсутні сучасні комплексні дослідження правового режиму штучно створених земельних ділянок на

землях водного фонду. Відсутність наукових розробок із зазначеної правової категорії, негативно впливає на регулювання земельних правовідносин, за сучасних умов.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри цивільно-правових дисциплін Одеського національного університету імені І. І. Мечникова відповідно до плану наукових досліджень кафедри у процесі виконання держбюджетних тем: «Приватноправове регулювання суспільних відносин: традиції, сучасність, перспективи» (номер державної реєстрації 0113U002740, 2013–2017 рр.); «Забезпечення прав і законних інтересів учасників правовідносин, що виникають у сфері приватного права: проблеми теорії та практики» (№ державної реєстрації 0118U004432, 2018–2022 рр.).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження – комплексне теоретичне розроблення поняття правового режиму штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду в сучасних умовах розвитку земельного законодавства; формулювання наукових висновків, а також надання пропозицій і рекомендацій з правового регулювання суспільних відносин у сфері використання та охорони штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду України.

Досягнення мети дослідження забезпечувалося вирішенням таких завдань:

- розглянути історико-правові аспекти розвитку законодавства та правової доктрини щодо використання й охорони земель водного фонду;
- охарактеризувати правовий режим та склад земель водного фонду України;
- визначити суб'єктів прав на землі водного фонду України;
- розкрити правові проблеми визначення об'єкта правового регулювання штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду;
- визначити правові підстави виникнення, здійснення і припинення

земельних прав суб'єктів на штучно створені земельні ділянки на землях водного фонду;

- охарактеризувати зарубіжний досвід правового регулювання створення та використання штучних земельних ділянок;

- розкрити правове забезпечення охорони за використанням штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду;

- визначити правове забезпечення контролю за використанням штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду.

Об'єкт дослідження – система суспільних відносин, що склалися в процесі створення, використання й охорони штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду.

Предмет дослідження – правовий режим штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду України.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить діалектичний метод пізнання явищ і процесів, застосування якого дало змогу дослідити суспільні відносини щодо створення, використання та охорони штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду України, в їх єдності та взаємозв'язку з іншими природними ресурсами і явищами, проаналізувати динаміку розвитку законодавства у цій сфері. Метод аналізу та синтезу використано при аналізі правового забезпечення охорони та контролю за використанням штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду. За допомогою прийомів індукції і дедукції зроблено логічні висновки щодо особливостей правового режиму штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду, від часткового до загального, від окремих фактів до узагальнень і навпаки, від загальних суджень до часткових висновків. При підготовці пропозицій щодо визначення поняття «штучно створена земельна ділянка на землях водного фонду» та правового режиму їх використання та охорони, внесення відповідних пропозицій до чинного законодавства України, застосовано метод моделювання. За допомогою

формально-логічного методу дослідження проаналізовано норми чинного земельного, водного, екологічного законодавства, які є правовою основою використання та охорони штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду, виявлено особливості правовідносин у цій сфері, здійснено формулювання визначень і висновків відповідно до мети дослідження. Застосування системно-структурного методу дозволило охарактеризувати систему органів виконавчої влади, які здійснюють правову охорону й державний контроль у зазначеній сфері та їх повноваження, розкрити склад земель водного фонду та їх класифікацію. Порівняльно-правовий метод використано для порівняльного аналізу правового режиму штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду України та інших держав, що дозволило виявити позитивний досвід правового регулювання в цій сфері. Для визначення історичних періодів становлення та розвитку правового регулювання використання та охорони земель водного фонду в Україні використано конкретно-історичний метод пізнання. Застосування прогностичного методу дало можливість спрогнозувати наслідки запропонованих пропозицій з удосконалення чинного законодавства.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що в дисертації вперше в науці земельного права України здійснено комплексне наукове дослідження теоретичних і практичних проблем правового режиму штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду України, спрямоване на вдосконалення чинного законодавства у даній сфері. Основний зміст одержаних результатів, які мають наукову новизну і виносяться на захист, конкретизується в таких положеннях:

вперше:

– запропоновано, юридичну категорію «штучно створена земельна ділянка на землях водного фонду» розглядати, як прийом правової фікції. Застосування прийому правової фікції означає, що на штучно створену земельну ділянку розповсюджується (прирівнюється) правовий режим

природної земельної ділянки водного фонду;

– обґрунтовано, що застосування правової фікції надасть можливість змодельовати правовий інститут формування, використання й охорони штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду із спеціальним правовим режимом та визнання таких ділянок в якості самостійного об'єкта земельних правовідносин, шляхом визначення їх площі, меж, присвоєння їм кадастрового номера та внесення інформації до Державного земельного кадастру;

– запропоновано розглядати поняття штучно створеної земельної ділянки на землях водного фонду, як частини земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами, створену (наміту, насипану чи створену із застосуванням інших технологій) в тому числі й острови, на землях водного фонду, яка після її створення та формування у встановленому законодавством порядку, набуває правового статусу земельної ділянки, правовий режим якої прирівнюється до природної земельної ділянки водного фонду.

Спеціальне цільове призначення (функціональне та дозволене використання) штучно створеної земельної ділянки має визначатися виключно за умови відповідності такого використання основному цільовому призначенню категорії земель водного фонду, на якій вона створена та на яку поширюється визначений законодавством спеціальний режим господарської та іншої діяльності із дозволеним видом використання у межах земель водного фонду, що полягає у встановленні конкретних обмежень прав землевласників та землекористувачів, а також закріпленням спеціальних заходів комплексної правової охорони земель, вод та інших природних ресурсів, на підставі розробленої та затвердженої уповноваженими органами державної влади або місцевого самоврядування містобудівної документації та документації із землеустрою;

– встановлено, що під поняттям правового режиму штучно створеної

земельної ділянки на землях водного фонду необхідно розуміти встановлений нормами земельного та екологічного законодавства особливий порядок використання штучно створених земельних ділянок землевласниками і землекористувачами з дотриманням спеціального режиму дозволеного використання, правові засади охорони та управління цих земель, а також встановлення спеціальної юридичної відповідальності за його порушення, що забезпечує охорону земель та водних об'єктів;

— для вдосконалення правового регулювання використання й охорони штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду, запропоновано:

а) розробити та прийняти Закон України «Про штучно створені земельні ділянки на землях водного фонду», який би регулював засади та порядок створення, використання й охорони штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду, в тому числі, в межах акваторій морських та річкових портів, для потреб будівництва, комплексного освоєння, оформлення дозвільної документації, порядку утримання, експлуатації, для розміщення портової інфраструктури й належного використання та охорони водних об'єктів;

б) розробити та прийняти на виконання Закону України «Про штучно створені земельні ділянки на землях водного фонду» постанову Кабінету Міністрів України «Про порядок створення штучних земельних ділянок на землях водного фонду», яка має закріплювати підстави та процедуру створення штучних земельних ділянок, з моменту надання відповідної земельної ділянки водного об'єкта в користування для створення штучної земельної ділянки на землях водного фонду ініціатору створення, до моменту реєстрації такої ділянки у Державному земельному кадастрі;

удосконалено:

— історичний огляд розвитку та кодифікації правового регулювання використання та охорони земель водного фонду на території сучасної

України, який можна розподілити на такі періоди: докодифікаційний період з часів становлення та розвитку звичаєвого та писаного права (з часу стародавніх поселень V ст. до н.е. до періоду Київської Русі IX ст. – поч. XII ст.); період становлення та розвитку водоохоронного законодавства (кін. XVII ст. – поч. XIX ст.); кодифікаційний період з моменту прийняття Основ Земельного законодавства Союзу РСР і союзних республік (1968 р.) та Основ водного законодавства Союзу РСР та Союзних Республік, які введені в дію з 1 вересня 1971 року, ці нормативні акти заклали юридичну основу для проведення подальшої систематизації законодавства про правовий режим земель водного фонду України (кін. XIX ст. – поч. XX ст.); сучасний період розвитку та кодифікації земельного та водного законодавства незалежної України (кін. XX – поч. XXI ст., який триває по теперішній час);

– класифікацію земель водного фонду: а) природні земельні ділянки водного фонду, покриті водою (або покриті водою сезонно) та дно водних об'єктів, зайнятих морями, річками, озерами, ставками, болотами, а також острови; б) земельні ділянки водного фонду, які безпосередньо прилягають до водних об'єктів і за цільовим призначенням використовуються для належної експлуатації, охорони, захисних функцій водних об'єктів, водогосподарських споруд (прибережні захисні смуги, смуги відведення, берегові смуги водних шляхів, зони санітарної охорони) та для розміщення гідротехнічних, гідрометричних споруд, каналів на зрошувальних та осушувальних системах тощо; в) штучно створені земельні ділянки в межах прибережної захисної смуги чи смуги відведення, дна водних об'єктів, акваторії морських та річкових портів;

– чинне земельне законодавство не містить чітких юридичних критеріїв розмежування земель водного фонду з іншими категоріями земель. Системне тлумачення правових норм, дозволяє виявити характерні ознаки цих земель, як засади виокремлення їх у самостійну категорію, такі землі виступають як просторово-територіальний базис для розміщення та використання

природних та штучних водних об'єктів, штучно створених земельних ділянок, гідротехнічних споруд водогосподарських об'єктів та виконують функції водоохоронної зони із спеціальним правовим режимом;

– характерні ознаки земель водного фонду вказують на різні види їх спеціального цільового використання та можливість знаходження у складі інших категорій земель: земель оздоровчого, сільськогосподарського призначення, земель морського та річкового транспорту тощо. Відсутність належного нормативно-понятійного апарату (зокрема, відсутність у законодавстві визначень «острів» та «штучно створена земельна ділянка»), значно ускладнює пошук критеріїв розмежування земель водного фонду України із земельними ділянками інших категорій земель, що вказує на існування подвійного правового режиму різних категорій земель, який, в свою чергу, регламентує різний порядок використання й охорони земельних ділянок, що належать до тієї або іншої категорії земель.

Сучасний правовий стан використання цих земель, ще раз доводить неефективність системи поділу земель України на категорії за цільовим призначенням в сучасних умовах, та не враховує відповідні нормативні вимоги природоохоронного законодавства;

набули подальшого розвитку:

– рекомендації щодо належної систематизації та уніфікованого застосування норм земельного та водного законодавства, шляхом внесення змін стосовно складу земель водного фонду до ст. 58 Земельного кодексу, ст. 4 Водного кодексу України та п. 2 Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку користування землями водного фонду»;

– внесення змін до ч. 3 п. 2 ст. 3 «Сфера застосування оцінки впливу на довкілля» Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» та викласти у такій редакції: «створення штучних земельних ділянок на землях водного фонду»;

– за сучасних умов розвитку та комплексного характеру правовідносин

земельного, екологічного, водного, господарського та містобудівного законодавства, вважати більш прогресивним розподіл земель за їх спеціальним цільовим призначенням або функціональним зонуванням (в межах території населених пунктів) із дотриманням вимог дозволеного природоохоронного використання земельної ділянки, визначеного у містобудівній документації та документації із землеустрою;

– правова охорона штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду має базуватися на правових засадах концепції дозволеного використання. Суть такої концепції полягає в тому, що на такі ділянки має поширюватися спеціальний правовий режим господарської діяльності та природоохоронний режим використання у комплексі. Спеціальний правовий режим штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду, має бути закріплений на основі затвердженої відповідними державними органами та органами місцевого самоврядування, нормативно-технічної документації відповідно до вимог земельного, водного, екологічного, містобудівного законодавства, із встановленням конкретних обмежень прав землевласників та землекористувачів, а також охоронних зобов'язань спрямованих на вчинення відповідними суб'єктами конкретних дій щодо запобігання настанню можливих негативних наслідків для навколишнього природного середовища. Вказані обмеження та зобов'язання мають реєструватися у Державному земельному кадастрі.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані в роботі пропозиції та висновки можуть бути використані в: науково-дослідній сфері – для подальшого розроблення проблем правового режиму штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду, визначення нових напрямків розвитку законодавства в цій сфері; нормотворчій діяльності – як основа чинного законодавства України у сфері створення, використання й охорони штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду; правозастосовній діяльності – для вдосконалення

діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, здійснення державного контролю у сфері створення, використання та охорони таких земель; навчальному процесі – при підготовці навчально-методичних матеріалів та викладанні навчальної дисципліни «Земельне право», «Екологічне право» а також під час викладання навчальних дисциплін еколого-правового спрямування.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні висновки й практичні рекомендації, що містяться в дисертації, обговорювалися та були схвалені на: Міжнародній науково-практичній конференції «П'яті юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є. В. Васьковського» (м. Одеса, 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Інтеграція юридичної науки і практики в сучасних умовах» (м. Запоріжжя, 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правове регулювання суспільних відносин: перспективні напрями на шляху до сталого розвитку» (м. Київ, 2019 р.); науково-практичній конференції «Сучасні погляди на реформування законодавства» (м. Полтава, 2019 р.); Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Сорок перші економіко-правові дискусії» (м. Львів, 2019 р.); V Всеукраїнській науково-практичній конференції «Гуманітарний і інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих вчених» (м. Одеса, 2019 р.).

Публікації. Основні результати дисертації відображено в 12 наукових працях, з яких 5 статей у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних, стаття у науковому виданні іншої держави, 6 тез наукових доповідей.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотацій, вступу, трьох розділів, які містять 8 підрозділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 225 сторінок. Список використаних джерел налічує 239 найменувань.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ЗЕМЕЛЬ ВОДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

1.1. Історичний огляд розвитку законодавства та правової доктрини щодо використання й охорони земель водного фонду

Дослідження історичних періодів розвитку права й законодавства дозволяє найбільш повно висвітлити та охарактеризувати процеси кодифікації земельного законодавства в різні періоди часу. В цьому контексті, історичний досвід розвитку правового регулювання використання земель водного фонду, дозволяє об'єктивно зрозуміти сутність багатьох процесів та особливостей історико-правничих засад, що склалися на сьогодні у сфері використання й земель водного фонду.

Об'єктом дослідження в даному розділі роботи є процеси розвитку та кодифікації земельного законодавства України, щодо правового режиму земель водного фонду, в певні історичні періоди, виходячи від найбільш важливих подій, що справили певний вплив на цей процес. На нашу думку, таку роль виконують не тільки нормативні документи, що характеризують собою певний етап становлення та розвитку земельного законодавства нашої держави, але й наукові ідеї, наукові школи, погляди, думки, гіпотези науковців, що виступали своєрідним каталізатором процесу систематизації земельного законодавства й права.

Хронологічний період цього розділу дослідження обраний з таким розрахунком, щоб мати можливість розподілити процес розвитку земельного законодавства й права щодо використання й охорони земель водного фонду, починаючи з часів розвитку звичаєвого та писаного права на території сучасної України. Такий підхід, дає можливість зробити поділ процесу розвитку правового режиму земель водного фонду на певні періоди (етапи) та

охарактеризувати загальні тенденції розвитку земельного законодавства й права у цій сфері.

Поресурсні відносини на території сучасної України з давніх часів були невід'ємною частиною суспільного життя й регулювалися нормами звичаєвого права. Історично, такі природні ресурси, як земля, воді, ліси, корисні копалини тощо, сприймалися людьми, як окремі природні складові, які не пов'язанні між собою. Земельний ресурс історично розглядався, як джерело харчування та простір для розміщення житла й оборонних об'єктів та мав свою певну класифікацію залежно від рівня родючості, розташування тощо.

Водні ресурси, також були основним джерелом харчування для задоволення питних потреб, лову риби, пізніше судноплавства та експлуатації млинів. Спостереження за рівнем води у водоймах дозволяло спрогнозувати час для проведення сільськогосподарських робіт.

Характерною ознакою земельних відносин того часу на українських землях було общинне або колективне землекористування. Громада певної місцевості фактично визначала вид використання певних земельних угідь, водних та лісових ресурсів. Наявність таких повноважень та порядок користування зазначеними ресурсами ґрунтувався на приписах звичаєвого права.

Розглядаючи давньоукраїнський період та право Київської Русі, слід звернути увагу, що у ці періоди розвивалося земельне та лісове законодавство, вперше робляться згадки про особливості їх використання та охорони. Починає активно розвиватись й відносини права власності, які базувалися на звичаях та писаному праві, такі відносини проявлялися в основному при здійсненні межування земель.

Найчастіше при такому межуванні використовували водні об'єкти (великі ріки, озера, водотоки та інше), пізніше почали застосовували спеціальні знаки та позначки, що встановлювалися на межах (камені, стовпи,

дороги та ін.) [47, с.110].

У XIII-XIV ст., почали активно використовуватись млини, а отже, землі, зайняті водними об'єктами, були широко задіяні в господарському обороті й могли перебувати у приватній власності [52, с.89].

Слід погодитись, з думкою науковців, що земельне законодавство в цей період перебувало у вигляді окремих норм звичаєвого і писаного права. Причому норми були різного походження, джерела права залишалися неупорядковані і суперечили одні одним [124, с.29]. Писані збірники норм права, які дійшли до теперішнього часу (Руська Правда в різних редакціях, Кормчі книги тощо), повинні розглядатись більше як пам'ятки права (тобто історичні документи, що свідчать про певний рівень розвитку права в конкретний історичний період), ніж як діючі нормативні акти, які здійснювали реальне регулювання певних правовідносин [130, с.15].

Як вказує Правдюк В. М., не зважаючи на певну до історичність та нерозвиненість давньоруського права в галузі поземельних відносин, українське право часів Київської Русі вже містило правила про первинний поділ земель в залежності від мети використання окремих земельних ділянок [145, с. 25]. Таким чином, можна казати про певні зародки правового режиму окремих видів земельних угідь.

Правовий аналіз «Руської правди» – літературної пам'ятки XI ст. – дає змогу стверджувати, що державному рівні надавався пріоритет форми приватної власності на землі. У цей же час поступово відбувається формування й встановлення відносин сервітуту щодо права власника землі дозволяти чи забороняти протікання води з чужого млину своєю землею.

Враховуючи те, що водний об'єкт розглядався, як частина земельної ділянки, а власник таких ділянки мав право на обмеження прав інших користувачів, можемо казати, що саме в цей час починається формування так званого «берегового права» [145, с. 26].

Дослідники історії та права України виділяють окремим періодом,

період Польсько-Литовської доби (XIV-XVII ст.ст.), за час якої відбувається «злиття правових систем» [52, с. 25] Польського королівства (з 1347 р.), Великого князівства Литовського (з 1452 р.) та частини земель України [47, с. 113]. Після об'єднання територій України з Росією (частково з 1654 р., остаточно з 1842 р.) діяло законодавство Російської імперії. Землі Східної Галичини, Північної Буковини та Закарпаття перебували під владою Австрійської (пізніше Австро-Угорської монархії, 1848 р.) [47, с. 111].

Протягом періоду Польсько-Литовської доби у регулюванні земельних відносин відбулося споріднення систем звичаєвого права та таких нормативних-правових актів, як «Саксонське Зерцало», «Статті Магдебурзького права» Бартоломея Троїцького (1556 р.), Литовські статuti (1529, 1566, 1588 рр.), «Устава на волоки» Сигізмунда II Августа і волочна поміра (1557 р.), «Акти права Магдебурзького» (1629 р.) і «Титули права Магдебурзького» [67; 218; 213; 219].

Поряд із дією звичаєвого права, як вказує А.М. Мірошніченко, все більший розвиток отримують і нормативно-правові акти як джерела права, що мають винятково значення для регулювання земельних відносин [118, с. 121].

Наприклад, багато положень «Саксонського зерцала» – (1210–1234 рр.), містили в собі правові засади користування громадськими водоймами для транспорту та рибної ловлі, приватних прав на річки, ставки та інші водойми, певною мірою регламентувалися основи загального водокористування.

Також, в цей період, по суті, створюється правовий механізм землеустрою, поділу ріллі за якістю, земельного кадастру, межування сіл тощо. У цей же час право власності на земельну ділянку посвідчується відповідними документами на Галичині – ствердними грамотами.

Слід звернути увагу що засади так званого «берегового права» знайшли своє зображення у Статуті Великого князівства Литовського 1588 р., так, «якщо річка становить кордон між чиймись маєтками або землями, полями,

луками, лісами, до цієї річки прилеглими, то кожен від свого берега має право користуватися цією річкою до половини. А коли порубіжна річка нанесла до якогось берегу пісок, склала там приріст, то все це повинно належати тому господареві, чий берег. А якщо річка раптово повернула свою течію в інший бік, то старе русло залишається надалі кордоном, і якщо буде воно приносити яку-небудь користь, то кожен від свого берега має право користуватися ним до половини. Обидва ж берега такої річки, що повернулась в інший бік, належать тому, чиєю землею вона прийняла свою течію» [54, с. 121].

Крім того земельні ділянки водного фонду («води») були в Литовському князівстві самостійним предметом пожалування [14, с. 123].

Наступний період характеризується появою важливої пам'яткою російського права XVII ст. Соборне Уложення 1649 р. звід законів Московської держави (яке проіснувало до 1832 року), яке регулювало досить значене коло земельних правовідносин, наприклад користування землями, вирішення земельних спорів (переважно внаслідок знищення межових знаків), тощо. Користування землями водного фонду зводилось до «берегового права», згідно з яким право власності на водні об'єкти було у власника прилеглої земельної ділянки, тобто фактично водні об'єкти перебували у приватній власності за винятком судноплавних річок [53, с. 13].

Гетьманські універсали XVII-XVIII століття регулювали поземельні відносини, в тому числі, пов'язані з обмеженнями по використанню земель за певною метою.

Важливою історичною пам'яткою українського права є «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. [146, с. 200]. Положення цього акту не були затверджені царським урядом. Однак цей документ мав дуже визначальне значення на території сучасної України й закріплював засади політичного устрою того часу. Крім того його положення активно застосовувались у судовій практиці. Хоча норми цього документа, за своєю суттю, дублювали статті Литовського статуту 1588 р., (здебільшого в частині

порядку встановлення та охорони прав власника земель).

Слід звернути увагу на положення законодавства того часу в частині охорони земель водного фонду (в сучасному розумінні), стосовно обов'язку мешканців територій дбати про береги річок для попередження шкідливої дії вод. Вказувалось що селища що села і хутори, що були розташовані вздовж річок, повинні були свої береги укріпляти насипом, щоб вода їх не псувала.

Активно починає розвиватись публічний порядок використання судноплавних річок і порядок їх загального користування: «Поточна (тікуча) ріка і береги цієї ріки, окрім устних занятих озер, мають бути загальні і вільні, кожному судами ходити, до берега пристаати і для рибної ловлі їздити, а риболовам берега використовувати на один триаршинний сажень, по ньому ходити, неводи сушити, салаши будувати, човни прив'язувати, інших же будівель ніяких не робити...» [146, с. 444].

Фактично, на той час вже заборонялось будувати будь-які споруди по берегах річок.

Ми погоджуємось із думкою О. М. Дроваль, що важливим періодом, який відчутно вплинув на розвиток правового регулювання земель водного фонду (в сучасному їх розумінні) є перебування України під владою Російської імперії (кін. XVII – поч. XX ст.) [54, с. 14].

Після скасування інституту гетьманства в 1764 році на території України була впроваджена російська правова система. У XIX ст. Правова система України, була остаточно замінена російським законодавством, основу якого складало «Собрание законов Российской империи» [214; 215; 216].

Землі водного фонду (в сучасному розумінні) мали певні свої специфічні особливості у правовому регулюванні в цей період, насамперед такі особливості були пов'язані із правом встановлення млинів на несудохідних річках. Селяни обмежувались у порядку користуванні такими землями, так вони зобов'язані були питати дозволу відповідного поміщика на встановлення запруд, проведення поливних систем, ловити рибу тощо на його

землях водного фонду [216, с. 211].

Слід звернути увагу, що в цей період, специфічний правовий режим мали земельні ділянки під фортифікаційними укріпленнями та оточувальними територіями (фортеці, форти, бастіони, еспланади та ін.). Такі землі фактично виводились з товарного обороту та не вважалися землями населених пунктів, хоча фактично перебували у складі міських та селищних територій. В Києві еспланадні обмеження були остаточно скасовані лише у 1909 році [53, с. 20].

Як стверджують науковці, у доктрині права панує думка, що в основі дореволюційного водного законодавства Росії лежить берегове право. Крім того, «відповідно до права повної власності на землю власник її має право на всі витвори її поверхні, на все, що залягає в надрах її, на води, що знаходяться в її межах, і взагалі на всі її приналежності» [53, с.21].

Згідно з роз'ясненнями Сенату, «природні води (ріки та озера) не вважаються самостійним предметом права власності; право на ці води повинно розглядатися лише як наслідок права на берегову землю й існує лише у зв'язку з правом на цю землю; предметом особливого права води стають тільки з особливих постанов або актів або за згодою з береговими власниками.

Вказаний принцип дореволюційного водного права стосувався також регулювання всіх сфер водного господарства, а саме рибної ловлі, меліорації, іригаційних робіт і т.ін. [52, с.23]. Разом із тим право власності на води берегових власників було не повним, а обмежувалося правом участі загального або правом інших берегових власників, які знаходяться за течією тієї ж річки.

Окремо землі «водного фонду», як категорію земель, законодавство того періоду не виокремлювало. Їх нормативне регулювання здійснювалось нормами водного права, оскільки (як у Росії, так і на територіях сучасної України до революції 1917 р.) не тільки не існувало єдиного водного закону, а

й навіть не всі види водокористування були взагалі унормовані в законодавчому порядку [53, с. 11].

Певним чином це було пов'язано із незадовільним станом вод в європейській частині Росії (куди входила й територія України). Для дослідження та вирішення цих проблем Міністерством землеробства і державного майна Російської імперії в 1894 р., було організовано, експедицію з дослідження джерел таких найголовніших річок, як Волга, Дніпро, Ока і Сизрань. Експедиція тривала 6 років і збрала чимало різноманітної інформації стосовно користування водою і прибережними землями в центральних чорноземних губерніях імперії.

За результатами цієї експедиції були вперше сформовані пропозиції стосовно створення єдиного нормативного акту, з охорони водних ресурсів та прибережних територій. Такий нормативний акт мав містити норми стосовно: а) заборони вирубування лісів по ярах і лощинах; б) установлення по берегах річок заповідної смуги відповідної ширини, на якій заборонялося б вирубування лісів і запровадження оранок; в) закріплення вершин діючих ярів, висадження лісу в заповідних смугах по берегах річок; г) обводнювання луків за допомогою влаштування загат; д) нормативне врегулювання так званого млинного права. Ця авторська ідея на практиці була реалізована дещо пізніше – на початку XX ст. [53, с.10].

Дослідники доктрини права того періоду вказують що в основі дореволюційного водного законодавства Росії лежить так зване «берегове право». Оскільки, у цей період всі природні ресурси, у правовому розумінні, вважалися єдиним об'єктом, право власності особи на прибережні землі розповсюджувалось й на природні водойми (річки й озера). З цього приводу, О. М. Дроваль, підкреслює, що предметом особливого права води стають тільки з особливих постанов чи актів або ж за згодою з береговими власниками [53, с.11].

Усі води за дореволюційним законодавством умовно поділялися на дві

категорії: а) води, що знаходяться в загальному користуванні в інтересах судноплавства і сплаву; б) води, які не служать для цієї мети, а тому й не перебувають у загальному використанні. І тільки морські води залишалися в загальному, вільному для всіх користуванні й не передавались у приватну власність.

Слід погодитись з дослідниками, у тій частині, що за часів перебування Українських земель під владою Російської імперії характеризувались особливою увагою до охорони вод і прибережних земель, боротьби з руйнівною дією вод, що вперше закріплювалося на законодавчому рівні.

Саме в цей період робляться спроби узагальнити водне законодавство, активно розвиваються меліорація та іригація (осушення й обводнення земель), усвідомлюється необхідність у загальному користуванні водами і прибережними зонами [53, с.11].

Загалом, у цей період були закладені законодавчі засади правового режиму земель водного фонду, з метою належної правової охорони прибережних земель та водних об'єктів, що певним чином суттєво вплинуло й на формування правового режиму цієї категорії земель, в сучасному розумінні, на території України.

Слід звернути увагу, що водне законодавство за царської Росії не ставило перед собою завдання регулювання всіх галузей водного господарства та узгодження між собою окремих його частин. Інтереси промисловості ще майже не отримали свого відбитку в дореволюційному водному законодавстві. У ньому, головним чином, йшлося про сільськогосподарське водокористування, правове регулювання водних відносин у сфері штучного зрошення [53, с. 10].

Прийняття 26 жовтня 1917 року Декрету «Про землю» докорінно змінило політичні й економічні умови в країні, позначивши початок розвитку власне земельного законодавства. На цьому етапі приймаються такі основні документи, як Декрети «Про землю» і «Про соціалізацію землі», що

скасували приватну й інші форми власності на землю й встановили, що земля «обращается во всенародное достояние» [132, с. 36].

В Декреті про землю 1917 року зазначалося, що всі води, які мають загальнодержавне значення, разом із землями переходять у виключне користування держави. Всі невеликі ріки та озера переходять у користування громад за умови створення ними органів місцевого самоврядування [36].

Як уряд Центральної Ради в Україні, так і радянський уряд своїми актами передбачали створення єдиного державного земельного фонду (вперше в радянській Росії це поняття з'явилося в Положенні про соціалістичний землеустрій та заходи переходу до соціалістичного землеробства 1919 року [136]). В названому вже Положенні 1919 року був закладений первинний поділ земель на дві основні групи: сільськогосподарські землі та всі інші, що отримали назву земель спеціального призначення і до яких біли віднесені міські, сельбищні, селищні, курортні землі, зайняті промисловими, фабрично-заводськими підприємствами, шляхами сполучення тощо [136].

Слід звернути увагу, що в цей час закріплюються правові норми які вже більш детально регламентують водоохоронний правовий режим. Особливий правовий режим встановлювався в межах так званої «санітарної зони» і «водоохоронної зони». Постановою РНК РРФСР «Про лікувальні місцевості загальнодержавного значення» від 20.03.1919 р. передбачалося встановлення зон санітарної охорони лікувальних місцевостей, які мали загальнодержавне значення, з метою їх огороження в санітарному відношенні [93, с. 125].

Принцип націоналізації природних ресурсів також знайшов своє закріплення в Конституції СРСР 1936 р.: «земля, її надра, води, ліси ... є державною власністю, тобто всенародним надбанням». На території УРСР, за аналогією із союзним законодавством, усі водні ресурси поділялися на категорії за господарським призначенням і використанням, а водні потоки та водойми було розподілено на потоки та водойми загальносоюзного,

республіканського і місцевого значення [37, с. 56].

Аналізуючи розвиток поземельних відносин після 1917 року на територіях, що увійшли пізніше до складу СРСР, можна з впевненістю прийти до висновку, що саме реалізована більшовицьким урядом загальна націоналізація землі на всій території держави і стала каталізатором утворення інституту цільового призначення землі та власне самого земельного права як самостійної галузі права [104, с. 81-87].

Враховуючи революційні перетворення у суспільстві на початку ХХ століття, в тому числі у правовідносинах власності на землю, що обумовлені формуванням виключної державної власності на землю, радянська доктрина земельного права була присвячена актуальним проблемам поділу державного земельного фонду на категорії за видами господарського користування.

Як зазначають науковці, період з 1928 по 1968 роки можна назвати періодом наукового обґрунтування та нормативного закріплення інституту цільового призначення (або, як зазначалося в деяких роботах, господарського призначення [1, 3]) земель в СРСР. У цей час науковці активно дискутують з питань, що присвячені правовому режиму різних видів земель [124], [126], [149], [1], [2], [6], [10]. Це насамперед пов'язано із тим, що в цей час приймається перший кодифікований акт земельного законодавства - Земельний кодекс УРСР від 25.10.1922 р. Не зважаючи на те, що Земельний кодекс УРСР 1922 р, регламентував по суті, трудові та внутрішньогосподарські правовідносини сільськогосподарських підприємств і товариств, його прийняття було важливим етапом розвитку земельного законодавства того часу [79].

Як зазначає Ю. С. Шемшученко, реально діючим кодифікованим законодавчим актом нашої країни прийнято вважати Земельний кодекс УРСР 1922 р. [223, с. 108]. У Кодексі не передбачалося окремих норм, стосовно правового режиму водних об'єктів, оскільки земельні ділянки та водні об'єкти мали єдиний правовий режим, то розглядались як цілісний об'єкт.

Оскільки у Земельному кодексі УСРР 1922 року був передбачений інститут трудової оренди землі яка використовувалась трудовими господарствами, то можна зробити висновок, що водні об'єкти із певними земельними ділянками могли передаватись в тимчасове користування в порядку трудової оренди землі.

У Земельному кодексі не було розподілу земель на категорії в залежності від цільового призначання, фактично цей нормативний акт розподіляв землі на види використання: землі трудового користування (або власне сільськогосподарські землі); «державні земельні маєтності», до яких були віднесені як землі, що не були надані в користування (отже точна мета їх використання не була тимчасово визначена, і такі землі перебували в управлінні Наркомзему), та так звані «доходні статті», що надавались тимчасово в оренду для певної мети, що не носила довгострокового характеру (розробка торфу, встановлення лісопилок та ін.); міські землі; землі спеціального призначення [149, с. 45].

Ми погоджуємось з науковцями, що земельними кодексами РСФРР та УСРР 1922 року був закріплений примат сільськогосподарських земель. Вже в перші роки Радянської влади в теорії земельного права (що також фактично складалось як галузь права саме в ті роки) існувала встановлена перевага земель сільськогосподарського призначення над іншими землями, що знайшла своє нормативне закріплення в земельних кодексах УСРР та РСФРР [149, с. 45].

Прийняті в 1928 році Загальні засади землекористування і землеустрою [125] визначають правовий режим земель несільськогосподарського призначення окремо від правового режиму сільськогосподарських земель. Проте окремо правовий режим таких земель практично не розкривається.

Як вказує О. М. Дроваль, у загальному вигляді землекористування та землеустрій у 1922–1928 рр. містили поділ єдиного державного земельного фонду (залежно від господарського призначення окремих категорій земель)

на землі сільськогосподарського призначення, землі спеціального призначення, міські землі та державний земельний запас. Натомість, землі, покриті водою, та «водообслуговуючі» землі до впровадження спеціальної категорії земель водного фонду знаходились безпосередньо у складі 22 єдиного державного земельного фонду та входили до інших категорій земель (наприклад, Інструкція «Про порядок введення державного обліку земель і реєстрації земель», затверджена Мінсільгоспом СРСР 23.02.1956 р., визнавала площі великих водойм (озер, водоймищ) землями запасу, але вони реєструвалися окремим рядком). До земель, наданих органам водного господарства для спеціальних потреб, законодавець відніс площі, зайняті обводнювальними, зрошувальними, осушувальними каналами, водоймищами, «смугами відводу» та дамбами [54, с. 22].

Отже, тривалий час більшість земель водного фонду відносились до земель спеціального призначення, правовою основою використання та охорони яких були правила, положення та інструкції, виданні міністерствами та відомствами СРСР і союзних республік [52, с. 23].

Незважаючи на відсутність належного законодавчого регулювання правового режиму земель зайнятих водними об'єктами, слід звернути увагу на комплексні природоохоронні акти того часу (наприклад, постанови Ради Міністрів УРСР «Про охорону природи на території УРСР» від 03.06.1949 р., «Про заходи щодо упорядкування використання та посилення охорони водних ресурсів Української РСР» від 21.06.1960 р. та ін.) [177; 16, с. 101], в яких як охоронні заходи земель водного фонду виділяли заборону надпланової вирубки гірських лісів, що мають водоохоронне значення, а також забезпечення відновлення рослинного покриву (в першу чергу лісових масивів) як найбільш дієвого засобу боротьби з ерозією ґрунтів.

Зважаючи на комплексний характер правової охорони берегової зони та водних об'єктів, пізніше на доктринальному рівні формується висновок, що безпосереднім об'єктом охорони водних об'єктів є не лише самі водні

ресурси, а й ті природні й штучно створені умови (штучні споруди та обладнання, що забезпечують використання водних ресурсів у різноманітних галузях народного господарства), які забезпечують накопичення, зберігання, транспортування, правильний розподіл і дбайливе витрачання води [54, с. 23].

У радянському підручнику земельного права, що вийшов у 1949 р., вводиться поняття «основного» господарського призначення землі, за яким землі в СРСР поділялись на 5 основних категорій: землі сільськогосподарського призначення, землі спеціального призначення, міські землі, землі лісового фонду та землі державного запасу [71, с. 120]. Слід звернути увагу, що окрім названих п'яти категорій, в наукових працях виділялась також така категорія, як землі водного фонду. Таку позицію щодо розподілу земель за цільовим призначенням підтримувало в 50-60 роки значна кількість науковців [71], [70], хоча деякі науковці об'єднували землі лісового і водного фонду в єдину категорію [2, с. 78].

Як вказує Правдюк В. М. період з 1928 по 1968 роки можна назвати періодом наукового обґрунтування та нормативного закріплення інституту цільового призначення (або, як зазначалося в деяких роботах, господарського призначення [145, с. 47]) земель в СРСР.

Напевно, що А. М. Турубінер, був одним із перших науковців, який обґрунтував необхідність виділення земель водного фонду в самостійну категорію земель, обмежував категорію земель водного фонду лише ділянками під водами, тобто дном, і водогосподарськими спорудами [149, с. 241-242].

Наступним визначальним етапом у розвитку земельних та водних правовідносин слід вважати прийняття Основ водного законодавства СРСР та союзних республік [129], які введені в дію з 1 вересня 1971 року, та Основ земельного законодавства Союзу РСР і союзних республік [128].

Слід визнати, що першим спеціальним нормативно-правовим актом в СРСР, що був спрямований на впорядкування правового статусу водних

об'єктів, став «Основи водного законодавства Союзу РСР та Союзних Республік» 1970 року. У преамбулі до «Основ водного законодавства» зазначалося, що вода, як і всі інші природні багатства країни, були націоналізовані та стали надбанням народу.

На підставі зазначених всесоюзних законів були прийняті республіканські кодекси, а саме, Водний кодекс УРСР [19] та Земельний кодекс УРСР [77].

При цьому положення «Основ водного законодавства» щодо регулювання відносин із водокористування були конкретизовані у Водному кодексі Української РСР 1972 року. В основному Водний кодекс дублював відповідні положення Основ водного законодавства за деякими винятками

На нашу думку, свого визначального розвитку та систематизації земельне законодавство України отримало з прийняттям Основ земельного законодавства СРСР (далі – Основи), де землі державного водного фонду вперше було виокремлено в самостійну категорію (ст. 4) [54, с. 153]. Згідно зі ст. 44 Основ землями державного водного фонду визнавалися землі, зайняті водоймищами (річками, озерами, водосховищами, каналами, внутрішніми морями, територіальними водами і т. п.), льодовиками, гідротехнічними та іншими водогосподарськими спорудами, а також землі, виділені під смуги відведення по берегах водоймищ, зони охорони та ін.

Ми підтримаємо думку науковців, що передумовою появи земель водного фонду як окремої категорії земель стали два напрями наукових дискусій дореволюційних і радянських правників, а саме наукове обговорення питань охорони вод та цілісності єдиного земельного фонду, його поділ на частини. Подібне твердження ґрунтується на тому, що наприкінці XIX ст. науковцями вже було звернута увагу на вжиття термінових заходів як законодавчого, так і практичного характеру щодо охорони водних об'єктів [54, с. 82].

Крім того, в процесі розвитку земельного права за радянських часів

здійснювався пошук більш ефективного використання державного земельного фонду. Критерієм поділу земель спочатку стає господарське призначення землі в процесі її використання. Такий поділ земель за використанням підтверджується тим, що аналіз змісту ЗК УРСР 1970 р. вказує, що землі водного фонду в першу чергу, використовувались не стільки для охорони вод, скільки для забезпечення господарських потреб, наприклад таких, як обслуговування і ремонт споруд, будівництво переправ, виробничих приміщень, складів або споруд, що забезпечують задоволення питних, побутових, оздоровчих та інших потреб населення, а також задоволення сільськогосподарських, промислових, енергетичних, транспортних, рибогосподарських та інших державних і громадських потреб тощо. Разом із тим норми цього Кодексу, що встановлювали правове регулювання використання і охорони земель водного фонду, мають виняткове значення в процесі становлення правового регулювання охорони та використання досліджуваної категорії земель. Ми погоджуємось із твердженням, що його прийняття фактично стало першою спробою окреслити на законодавчому рівні мету використання земель даної категорії, уточнити перелік земель, що входять до земель водного фонду, а також коло суб'єктів їх використання та ін.

Так, М. І. Краснов, вказував, що з розвитком радянського земельного законодавства змінювалася правова класифікація земель єдиного державного земельного фонду, а також зміст правових режимів окремих видів земель [99, с. 111]. У будь-якому разі в післявоєнні роки предметом дискусії правників-науковців стає поділ єдиного державного фонду на частини й відповідно питання, які саме категорії земель повинні складати державний земельний фонд. Саме в цій науковій дискусії була висунута пропозиція виділення земель водного фонду в самостійну категорію земель.

Як вказує Кононов В. В. у своєму дослідженні присвяченому правовому режиму прибережних захисних смуг, необхідно відзначити, що становлення

законодавства радянського періоду щодо здійснення правового регулювання використання прибережних територій водних об'єктів має наступні особливості, що полягають у комплексному характері використання водних об'єктів як об'єктів, що використовуються у народному господарстві, а також як об'єктів навколишнього природного середовища, які потребують забезпечення належної правової охорони.

В цілому протягом даного періоду сформовано основний масив норм, що визначають сучасний правовий режим земель прибережних захисних смуг. При цьому запозиченими є в більшості ті норми, які мають рудиментарний характер [93, с. 40-41].

Важливий етап розвитку науково-правової доктрини пов'язаний з дослідженнями питання охорони водних ресурсів професором В. Л. Мунтяном, який у своїй праці вперше відмежовував різні об'єкти правової охорони, зазначаючи у цьому зв'язку про необхідність здійснення не тільки охорони безпосередньо водних ресурсів, а одночасно збереження й інших природних і штучно створених умов, які забезпечують нагромадження, зберігання, транспортування, правильний розподіл та бережливе витрачання води [10, с. 20-21].

У цьому зв'язку серед засобів забезпечення правової охорони останнього об'єкта науковець наводить водоохоронні зони, до яких відносить спеціальні лісові зони, об'єктом правової охорони яких є ліси, а також встановлений особливий водний режим на водозборах, який полягає у визначенні обмежень господарської діяльності при використанні земельних ділянок на нормативно встановленій відстані від водного об'єкту.

Наукове дослідження присвячене питанням водного законодавства, вийшло у 1948 році, створило наукове підґрунтя для розвитку водного права [37]. Крім того, в цій праці виокремлюється такий інститут водного права, як «берегова охоронна смуга», яка встановлюється з метою виконання робіт для створення нових та обслуговування і ремонту старих зрошувальних

каналів, гідротехнічних споруд, водосховищ, а також для інших цілей органів водного господарств. На думку автора, берегова охоронна смуга, має бути віднесена до категорії земель спеціального призначення. Пізніше, у 70-80-х років у більшості наукових дослідженнях, наприклад, Аксеньонка Г. О., Балезіна В. П., аналізується законодавство того часу, що, зокрема, закріплює прибережні захисні смуги, в контексті висвітлення проблематики правової охорони вод [2; 6].

Ми підтримуємо думку про те, що введення поділу земель за цільовим призначенням в часи існування СРСР базується на праві держави як власника усіх земель на території країни визначати режим використання належних їй земельних активів. Із втратою державою статусу виключного власника земель, така концепція втратила свою теоретичну обґрунтованість [145, с. 44].

Таким чином, певний прогрес у розвитку правового регулювання водно-земельних відносин, за радянських часів пов'язується з кодифікацією законодавства про природні ресурси та активним розвитком природоохоронних норм. З початку 90-х років законодавча практика почала поступово руйнувати монополію державної власності на землю.

Наступним визначальним кроком у розвитку сучасного земельного законодавства було прийняття в новій редакції «Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік про землю» від 28.02.1990 р. [126], якими закріплювалися принципово нові положення та з'явилися такі інститути, як право довічного успадкування, платність землекористування, оренда тощо.

Сучасний період розвитку земельного законодавства починається з прийняттям 18.12.1990 р. Верховною Радою України постанови «Про земельну реформу», якою всі землі УРСР з 15.03.1991 р. були оголошені об'єктом земельної реформи (п. 1) [150].

Земельна реформа стала складовою частиною економічної реформи, здійснюваної в Україні у зв'язку з переходом економіки держави до ринкових відносин. Її завдання полягали в перерозподілі земель з одночасною

передачею їх у приватну та колективну власність, а також у користування юридичним особам з метою створення умов для рівноправного розвитку різних форм господарювання на землі, раціонального використання й охорони земель.

Як стверджують вчені з прийняттям Верховною Радою постанови «Про земельну реформу» розпочався сучасний етап кодифікації земельного законодавства України, що продовжується і по сьогоднішній день [132, с. 38.]

В розвиток положень земельної реформи 18 грудня 1990 року Верховною Радою УРСР було прийнято новий Земельний кодекс. Не зважаючи на завдання земельної реформи, в основі Земельного кодексу були закладені принципи єдиної державної власності на землю, хоча і проголошував, що земля є власністю народу України.

Земельний кодекс 1990 року передбачав поділ земель на сім категорій: землі сільськогосподарського призначення; землі населених пунктів (міст, селищ міського типу і сільських населених пунктів); землі промисловості, транспорту, зв'язку, оборони та іншого призначення; землі природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення; землі лісового фонду; землі водного фонду та землі запасу [78].

Згідно зі ст. 78 ЗК України 1990 р. до земель водного фонду належали землі, зайняті ріками, озерами, водоймами, болотами, гідротехнічними та іншими водогосподарськими спорудами, а також землі, виділені по берегах водойм під смуги відведення.

Таким чином, на той час законодавець уже розмежував землі, зайняті ріками та водоймами, однак нічого не зазначив про моря; ввів нову підкатегорію – «болота». Крім того, в цій статті більш чітко визначалися ознаки зон охорони, які встановлювалися навколо водойм, водних джерел і гідротехнічних споруд для виконання комплексу санітарних, протиерозійних заходів і створення захисних лісонасаджень з метою збереження і поліпшення водних ресурсів. Землі у смугах відведення надавалися

органам водного господарства та іншим організаціям для спеціальних потреб і використовуються ними для лісопосадок, ремонту споруд, будівництва переправ, виробничих приміщень, складів тощо. На землях водного фонду заборонялася будь-яка діяльність, що суперечила їх цільовому призначенню. Також закріплювалася можливість надання земель водного фонду, що знаходилися в користуванні водогосподарських підприємств і організацій, у тимчасове користування для сінокосіння і риборозведення (ст. 79) [145, с.34].

Майже відразу після здобуття незалежності в січні 1992 року Законом України «Про форми власності на землю» в Україні було запроваджено поряд з державною - колективну і приватну форми власності на землю [144]. А вже у березні цього ж року було прийнято в новій редакції Земельний кодекс УРСР, це докорінно змінило засади земельного устрою на території України. Редакція Земельного кодексу 1992 року закріпила право приватної власності на землю та скасувала систему виключної державної власності на землю, що існувала більше сімдесяти років.

Прийнята в 1996 році Конституція України закріпила існування трьох форм права власності: приватної, комунальної та державної. Відповідно до статті 14 Конституції України, право власності на землю гарантується. Це право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону [88].

Ми погоджуємося з думкою В. І. Андрейцева, що Земельний кодекс не випадково отримав назву «Кодекс земель сільськогосподарського призначення» – через те, що в ньому правові режими земель населених пунктів (міст, сіл, селищ), промисловості транспорту, зв'язку, оборони, природоохоронного, лікувально-оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного призначення, водного, лісгосподарського призначення та земель запасу не отримали належного юридичного оформлення. Як правило, це дві-три статті суто декларативного характеру і зрозуміло, що в цій частині його практичне значення зведено нанівець [4, с. 97].

Як відмічають науковці, незважаючи на такі фундаментальні зміни в законодавстві, система поділу земель за цільовим призначенням не піддавалась реформуванню відповідно до нових історичних та економічних умов, що було логічним аргументом на користь наукових дискусій у цей час.

Отже, існував підхід, за яким виділення земель водного фонду в самостійну категорію вважалося необґрунтованим. Так, В. К. Григор'єв зазначав, що уникнути прогалин у складі єдиного державного земельного фонду при розподілі його на окремі складові частини можна в тому випадку, якщо земельна територія, точніше земна поверхня, розподілятиметься в площині, а не в об'ємному відношенні, й з таким розрахунком, щоб окремі категорії земель держфонду тісно межували одна з одною, не допускаючи ніяких перерв у фізичному сенсі. Кожна ділянка земної поверхні, з розташованими на ній або під нею природними багатствами, має включатися в одну із категорій земель єдиного державного фонду [32, с. 86]. Він наголошував, що враховуючи розпорошеність води серед різних землекористувачів, а також мінливість водних джерел (наприклад, висихання водойм, затоплення водою земельних площ), стає очевидним, які великі труднощі стоять перед законодавцем при створенні єдиної системи норм, що встановлює правовий режим усього комплексу земель, зайнятих водами. Тому пропозицію про виділення земель, зайнятих водами, в самостійну категорію земель єдиного державного земельного фонду навряд чи можна враховувати при кодифікації земельного законодавства, цю позицію підтримував також і М. І. Краснов [99].

І, хоча більшість вчених підтримує позицію прихильників, щодо якої землі водного фонду потрібно виділити як самостійну категорію земель, з огляду на особливості охорони водних об'єктів, ми вважаємо, що більш прогресивним за сучасними умовами розвитку законодавства, є розподіл земель за функціональним призначенням території за допомогою зонування та дотриманням вимог дозволеного природоохоронного використання

земельної ділянки.

У 1995 р. приймається Водний Кодекс України, який вперше розкрив та закріпив на законодавчому рівні такі визначення, як болото, водний об'єкт, прибережна захисна смуга, уріз води та норми правового регулювання земель водного фонду (ст. 4), до яких було віднесено землі, зайняті: морями, річками, озерами, водосховищами, іншими водоймами, болотами, а також островами; прибережними захисними смугами вздовж морів, річок та навколо водойм; гідротехнічними, іншими водогосподарськими спорудами та каналами, а також землі, виділені під смуги відведення для них; береговими смугами водних шляхів [17]. Таким чином саме з 1995 р. в Україні розпочинається процес більш активного формування правових засад використання та охорони як земель водного фонду, так і безпосередньо самих водних об'єктів. Адже у розвиток положень Водного кодексу України, було прийнято низку нормативних актів [172], [156], [141], [142], [139], [137], які вперше детально розкривали порядок користування водними об'єктами та закріплювали правові механізми водоохоронного режиму.

Дуже важливим етапом на шляху реформування земельного законодавства в Україні стала розробка та прийняття ЗК України від 25.10.2001 р. (з наступними змінами й доповненнями), що містить загальні засади регулювання земельних правовідносин [76].

Як відмічав, Ю. С. Шемшученко, «земельний кодекс спрямований на завершення земельної реформи і забезпечення стабільних земельних відносин в умовах ринкової економіки» [223, с. 85].

Прийняття кодексу позитивно сприяло формуванню правового режиму земель водного фонду та закріплювалася можливість перебування земель водного фонду як у державній, так і в комунальній та приватній власності, надання цих земель відповідним суб'єктам у постійне користування, використання на умовах оренди земельних ділянок прибережних захисних смуг, смуг відведення і берегових смуг водних шляхів, а також озер,

водосховищ, інших водойм та островів для сінокосіння, рибогосподарських потреб, культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних і туристичних цілей, проведення науково-дослідних робіт тощо.

Таку тенденцію з 2001 р. можна спостерігати і на сьогоднішній день. Так, Земельний кодекс України зазнав позитивних змін та доповнень, у результаті чого сформулювалося більш ємне визначення складу земель водного фонду України. Саме з його прийняттям до переліку водних об'єктів застосовується загальне поняття «водний об'єкт», а також виділяється нова підкатегорія земель водного фонду: «штучно створені земельні ділянки в межах акваторій морських портів»; землі водного фонду відокремлюються від земель, зайнятих лісами; зазначаються суб'єкти, цілі та форми користування вказаною категорією земель (передача у власність, надання у постійне користування, передача на умовах оренди); вживається нове поняття «аквакультура»; встановлений новий порядок передачі водного об'єкта в оренду – тепер разом з водним об'єктом в оренду обов'язково передається прибережна земельна ділянка, Кабінетом Міністрів України затверджений Типовий договір на передачу земель водного фонду в оренду тощо.

Науковці, які досліджували правовий режим земель водного фонду [54], [103], [108], [114] України вказують, що увесь історичний процес розвитку законодавства з регулювання використання та охорони земель водного фонду, можна поділити на п'ять основних періодів (періоди становлення та розвитку законодавства, яке діяло на території України, і може стосуватися правового режиму земель водного фонду), а саме: Стародавнього світу (час древніх слов'ян V ст. до н.е. – IX ст. н.е.; доба Київської Русі IX ст. – поч. XII ст.), Середньовіччя (друга половина XIII ст. – перша половина XVIII ст.), Нового часу (кін. XVIII ст. – IXX ст.), Радянський період (поч. XX ст. – кін. XX ст.) та період незалежної України (новітній) (кін. XX – до теперішнього часу).

Дослідники вказують, що аналіз нормативно-правових актів, що закріплювали правове становище земель водного фонду, дозволяє виявити

деякі особливості становлення їх правового режиму, а саме: розвиток законодавства щодо земель водного фонду був неоднорідним і неодночасним; безупинні зміни характеру відносин щодо використання та охорони земель водного фонду, які мали місце впродовж усього історичного розвитку суспільства, зумовили впровадження та розвиток нормативної регламентації цих суспільних відносин в окремих нормативних актах. Це, слід вважати однією з причин виділення окремої категорії земель у сучасному земельному законодавстві України – земель водного фонду [54, с. 101].

Ми погоджуємось із твердженням, що незважаючи на достатню кількість нормативно-правових актів, прийнятих після ухвалення З України 2001 р., на сьогодні багато питань щодо використання та охорони земель водного фонду залишаються невирішеними, а правове регулювання відносин з використання зазначених земель переважно здійснюється на рівні підзаконних актів, що не відповідає вимогам сьогодення. Правовий режим земель водного фонду не має завершеності в правовій регламентації й потребує подальшого вдосконалення.

1.2. Правовий режим та склад земель водного фонду України

Поняття правовий режим земель є надзвичайно важливим не тільки в теорії земельного права, але й на практиці, коли мова йде про створення організаційно-правового механізму реалізації положень земельного законодавства. Застосування цього поняття має дуже важливе значення для визначення складу земель водного фонду та порядку їх раціонального використання й охорони. Крім того, ґрунтовний аналіз елементів правового режиму земель водного фонду, надасть змогу розробити рекомендації для відповідного застосування положень не тільки земельного законодавства, але й комплексу земельного, водного, природоохоронного а також містобудівного (в населених пунктах) законодавства. Такий підхід сприятиме вирішенню

наукових і практичних питань належного застосування норм права, що в свою чергу створить правове підґрунтя для подальшої кодифікації земельного законодавства України.

У правовій доктрині поняття «правовий режим земель» почало використовуватися у науковій та навчальній літературі з 50-60-х р.р. ХХ століття [124]. Слід звернути увагу, що чинне земельне законодавство не містить такого визначення як «правовий режим земель», на даному етапі розвитку земельного права це поняття залишається докторальним терміном, хоча й має важливе практичне значення.

Як вірно відмічає О. М. Дроваль, у законодавчому регулюванні відносин, що виникають у зв'язку з використанням, відновленням та охороною земель водного фонду, здійсненням заходів правової регламентації, ключова роль належить юридичним категоріям, поняттям і визначенням. Вони відбивають погляди на землі водного фонду як об'єкт правового регулювання, а також зміст окремих елементів екологічної політики, що сформувалися й отримали визнання у державі [54, с.134].

Серед вчених у галузі земельного права, також немає одноманітного розуміння цього поняття, хоча підходи до визначення дуже схожі, так Г. О. Аксененок розглядав під правовим режимом будь-якої категорії земель: поняття цих земель як об'єкту правовідносин; коло землекористувачів цих земель, встановлення їх прав і обов'язків; виявлення порядку державного управління цими землями, і, нарешті, ті форми і заходи відповідальності, які визначені законом для користувачів [2, с. 55].

І. О. Іконицька визначає правовий режим земель як встановлені нормами права можливу і належну поведінку по відношенню до землі як об'єкту права власності і інших прав на земельні ділянки, об'єкту державного управління земельними ресурсами і об'єкту правової охорони землі як природного ресурсу, що виконує визначені найважливіші соціально-економічні функції – основи життя і діяльності народів, що

мешкають на відповідній території [80, с. 65].

При цьому вчена звертає увагу, на важливу особливість, режиму використання земель. Так, правовий режим земель, що використовуються, як операційний базис, істотно відрізняється від правового режиму земель, що використовуються, як засіб виробництва [80, с. 66]. У ньому менше норм про користування землею. Але землі, що використовуються, як операційний базис, різномірні і не утворюють єдиної категорії. У рамках виконання загальної функції вони можуть мати конкретні цільові призначення, що обумовлюють розходження в їхньому правовому режимі й розподіл їх на різні категорії.

На думку М. І. Краснова, зміст правового режиму земель є встановлена нормами правопорядку належна поведінка по відношенню до землі як об'єкту права виняткової власності держави, права землекористування і правової охорони, спрямованого на забезпечення її раціонального використання як загальної умови праці і основного (головного) засобу виробництва [99, с. 45].

О. І. Краснов вважав, що під правовим режимом земель необхідно розуміти визначення в законодавстві змісту права власності, інших прав на земельні ділянки, управління використанням і охороною земель, заходи по охороні земель, що виражається у визначенні прав і обов'язків осіб, які використовують земельні ділянки, за допомогою встановлення основного цільового призначення земель, зонування, обмеження прав і сервітутів [98, с. 135].

С. О. Боголюбов визначає правовий режим земель як сукупність правил їх використання та включення до цивільного обігу, охорони, обліку і моніторингу, встановлених земельним, містобудівним, лісовим, водним, природоохоронним та іншим законодавством, що поширюється на землі певної категорії [11, с. 34].

Характеризуючи наведені наукові визначення поняття правового

режиму земель, можна зробити висновок про те, що складовими елементами правового режиму земель є право землекористування (воно включає в себе й право власності, як окремий правовий титул землекористування), законодавчі обмеження прав на землю (обмеження й обтяження у користуванні землею), правова охорона земель, система управління у сфері використання та охорони земель, юридична відповідальність за порушення земельного законодавства.

Аналізуючи категорію правовий режим земель, слід звернути увагу, що рудиментарно з радянських часів, в українському законодавстві регулювання земельних відносин залежало від того, до якої категорії належать ті або інші землі за їх основним цільовим призначенням.

М. В. Шульга зазначає, що правовий режим земель залежить від питомої ваги юридично значимих елементів, що складають його основу. При цьому визначальним для правового режиму є основне цільове призначення землі. Тому не може існувати одночасно і в однаковій мірі той і інший правовий режим по відношенню до однієї й тієї ж земельної ділянки. На земельну ділянку повинен розповсюджуватися повністю або переважно який-небудь один правовий режим, хоча не виключається, звісно, розповсюдження на дану ділянку окремих елементів іншого правового режиму. Домінуючим же повинен бути саме той режим, в основі якого – головне цільове призначення земельної ділянки [224, с. 114–117].

Проте, динамічний розвиток земельного права й законодавства, на сьогодні вимагає врахувати положення про наявність не тільки основного критерію – цільового призначення, але й певних функцій земель у кожній категорії. Слід брати до уваги особливості форм власності в кожній категорії земель, коло суб'єктів земельних правовідносин, які мають відповідні повноваження користування категорією земель, територіальне розташування земель, особливості управління окремими категоріями земель і роль органів, що здійснюють це управління.

Така позиція знаходить свою підтримку в наукових роботах радянських

вчених, так Балезін В. П. відзначав, що «хоча землі населених пунктів за своїм цільовим призначенням неоднорідні, можна говорити про правовий режим таких земель в цілому, тобто про правовий режим земель у межах певної території» [7, с. 11]. На нашу думку, досить прогресивно на той час, О. І. Крассов вказував, що встановлення правового режиму земель можливе шляхом зонування або територіального планування, з огляду на можливість встановлення чітких меж певної території (зони) [98].

Так, згідно статті 19 ЗКУ, землі України за основним цільовим призначенням поділяються на 9 категорій. Як відмічає В. М. Правдюк, звертає на себе увагу та обставина, що назви цих дев'яти категорій визначені законодавцем як «основне цільове призначення», що відразу наводить на думку про можливість існування певного додаткового або як зазначають деякі автори спеціального цільового призначення [145, с. 60]. Натомість самим земельним законодавством існування такого додаткового або спеціального цільового призначення не передбачено¹.

Шульга М. В. вважає, що поділ земель на категорії за основним цільовим призначенням наведений в статті 19 ЗКУ, є певною «первісною класифікацією», а «всередині» кожної категорії можлива подальша класифікація на види і підвиди [224, с. 45].

Інші дослідники пов'язують поняття «основне цільове призначення» із певною сукупністю встановлених законодавством вимог щодо використання земель [115, с. 42].

Отже правовий режим земель можна розглядати, як трирівневу

¹ Цільове використання земельної ділянки» як правовий термін був закріплений Українським класифікатором цільового використання землі, затвердженого листом Держкомзему України від 24 квітня 1998 р. N 14-1-7/1205 . Протягом 1998-2010 років органи місцевого самоврядування та державної влади, органи земельних ресурсів готували свої рішення використовуючи УКЦВЗ. Проте цей документ не мав належної юридичної сили та зв'язку з ЗКУ (головним чином з причин прийняття його до прийняття ЗКУ) та характеризувався суперечливим застосуванням термінів. Оскільки, закріплення в тексті УКЦВЗ терміну «цільового використання» певною мірою суперечило редакції Земельного кодексу, що був чинний на дату прийняття УКЦВЗ, крім того в Земельному кодексі не існує такого терміну і зараз.

структуру: правовий режим земель (загальний правовий режим), правовий режим певної категорії земель (особливий правовий режим); правовий режим видів земель певної категорії (спеціальний правовий режим); правовий режим конкретної земельної ділянки або частини земельної ділянки (конкретний правовий режим).

Враховуючи вищенаведене, з метою виявлення істотних ознак та комплексного дослідження особливостей правового режиму земель водного фонду, вважаємо за необхідне поглиблено проаналізувати поняття та склад земель цієї категорії.

Основою правового регулювання користування землями водного фонду є Земельний Кодекс України 2001 р. [76] та Водний Кодекс України 1995 р. [17].

Відповідно до ст. 58 ЗК України «до земель водного фонду належать землі, зайняті: а) морями, річками, озерами, водосховищами, іншими водними об'єктами, болотами, а також островами, не зайнятими лісами; б) прибережними захисними смугами вздовж морів, річок та навколо водойм, крім земель, зайнятих лісами; в) гідротехнічними, іншими водогосподарськими спорудами та каналами, а також землі, виділені під смуги відведення для них; г) береговими смугами водних шляхів; г) штучно створеними земельними ділянками в межах акваторій морських портів».

Стаття 4 Водного кодексу також закріплює склад земель водного фонду, до яких належать землі, зайняті морями, річками, озерами, водосховищами, іншими водними об'єктами, болотами, а також островами, не зайнятими лісами; прибережними захисними смугами вздовж морів, річок та навколо водойм, крім земель, зайнятих лісами; гідротехнічними, іншими водогосподарськими спорудами та каналами, а також землі, виділені під смуги відведення для них; береговими смугами водних шляхів.

Як бачимо зміст цих норм відрізняється, так у Водному кодексі не розглядаються штучно створені земельні ділянки в межах акваторій морських

портів, як складова частина водного фонду. Крім того, слід звернути увагу, що земельно-водні правовідносини регламентуються численною кількістю нормативних актів, так наприклад у ст. 2 постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку користування землями водного фонду» 1996 р. [142]. Закріплюється дещо відмінний склад земель водного фонду, до яких відносяться землі зайняті: морями, річками, озерами, іншими водоймами, болотами, а також островами; прибережними захисними смугами уздовж морів, річок і навколо водойм; гідротехнічними, іншими водогосподарськими спорудами та каналами, а також землі, виділені під смуги відведення для них; береговими смугами водних шляхів. Як бачимо, ця норма не включає до земель водного фонду не включає водосховища, які передбачені ст. 4 ВК України та ст. 58 ЗК України).

Науковці О. М. Дроваль, В. М. Правдюк, неодноразово звертали увагу, що не дивлячись на формулювання складу даних земель, у різних нормативних актах, у законодавстві відсутнє визначення єдине поняття земель водного фонду [52], [145]. Слід зазначити, що ст. 44 Основ земельного законодавства Союзу РСР та союзних республік)» було закріплено поняття земель водного фонду. Ними визначалися «землі, зайняті водоймами (ріками, озерами, водосховищами, каналами, внутрішніми морями, територіальними водами та ін.), льодовиками, гідротехнічними та іншими водогосподарськими спорудами, а також землі, виділені під смуги відводу по берегах водойм, під зони охорони тощо. На сьогодні на законодавчому рівні, склалася ситуація коли три нормативно-правові акти визначають, які саме землі відносяться до земель водного фонду України і які є різними за своїм змістовним наповненням.

Ми, частково, погоджуємось з думкою про те, що подібну ситуацію слід вважати неприйнятною й слід уніфікувати національне законодавство шляхом внесення відповідних змін до ст. 4 ВК України та ст. 2 Порядку користування землями водного фонду 1996 р. [53, с. 123]. Проте, слід проаналізувати цю

ситуацію докорінно.

Так О. М. Дроваль вказує, що ознаки та змістовне наповнення ст. 58 ЗК України, ст. 4 ВК України та ст. 2 Порядку користування землями водного фонду, викликає певні зауваження, наприклад, навіщо законодавець наводить перелік об'єктів (море, річка, озера, водосховища), якщо потім об'єднує все у загальне поняття «водний об'єкт». Науковець доводить, що поняття «водний об'єкт» є всеохоплюючим по відношенню до таких термінів як море, річка, озеро та водосховище, а їх виділення в окремі об'єкти не має додаткового правового навантаження чи специфічного правового регулювання [54, с.126].

Проте така, думка є дискусійною, так Правдюк В. М. вказує, що визначення поняття «водний об'єкт» є занадто загальним і потребує нормативного уточнення як в частині вказівки на певні обставини, з настанням яких певний об'єкт стає водним і починає потребувати спеціальної охорони, так і в частині межі території, що зайнята ти чи іншим водним об'єктом. Науковець звертає увагу, що окрім того, визначальне значення для надання об'єкту статусу водного є зосередження в такому об'єкті «вод», тобто «вод, що входять до складу природних ланок кругообігу води», оскільки, іноді досить складно відмежувати природні ланки кругообігу води від господарських при зрошенні сільськогосподарських угідь, коли вода може подаватися каналами, лотками, трубами тощо [145, с. 111].

У контексті досліджуваної проблематики, потребує більш детального розкриття правового режиму такого об'єкту, як болота, оскільки згідно ВК України болота не належать до водних об'єктів, а є надмірно зволоженою земельною ділянкою із застоєм водним режимом і специфічним рослинним покривом (ст. 1 ВК України).

Проблемними також є питання відсутності правової дефініції «острів» та його правовому режиму у Земельному та Водному кодексах України. З прийняттям чинного Земельного кодексу острови «автоматично» отримали статус земель водного фонду із відповідним правовим режимом.

З огляду на це, вчені відмічають, що низка важливих питань, що стосуються правового регулювання використання земель, зайнятих островами, наразі не знайшли наукового й законодавчого вирішення. Крім того, чинним законодавством не приділяється належна увага правовому режиму островів, які виникають на штучних водоймах (при наповненні водосховищ), іноді й на природних водоймах [52, с. 367].

Окрему увагу, слід приділити правовому режиму земель зайнятих прибережними захисними смугами вздовж морів, річок і навколо водойм, крім земель зайнятих лісами; береговими смугами водних шляхів; виділені під смуги відведення для гідротехнічних та інших водогосподарських споруд і каналів. Так, у статті 1 Водного кодексу України закріплено, що прибережна захисна смуга – частина водоохоронної зони відповідної ширини вздовж річки, моря, навколо водойм, на якій встановлено більш суворий режим господарської діяльності, ніж на решті території водоохоронної зони. На землях водоохоронних зон встановлюється особливий правовий режим використання, який має на меті охорону водних об'єктів від забруднення, засмічення, виснаження та здійснення певної господарської діяльності, пов'язаної з використанням водних об'єктів.

У науковій літературі неодноразово обговорювались проблемні питання, про те до якої категорії земель слід віднести земельні ділянки прибережених захисних смуг: до земель водного фонду, до земель спеціального призначення або до земель природоохоронного призначення [94, с. 70].

Носік В. В., звертав увагу, що закріплення прибереженої захисної смуги у складі земель водного фонду автоматично не змінює правовий режим усіх земельних ділянок в межах цих смуг після набуття чинності відповідних норм Водного кодексу України [122, с. 34], а також Земельного кодексу України.

Таким чином, зазначені земельні ділянки, права на які у встановленому

законодавством порядку оформлені землевласниками та землекористувачами до моменту законодавчого включення прибережних захисних смуг до земель водного фонду, не можуть в зв'язку з цим автоматично бути переведені до іншої категорії земель з настанням відповідних правових наслідків.

Кононов В. В. у своїй науковій роботі, присвяченій правовому режиму прибережних захисних смуг, пропонує їх визначення, а саме, прибережна захисна смуга – це природоохоронна територія (зона), на яку поширюється визначений законодавством спеціальний режим господарської та іншої діяльності, межі якої визначаються та встановлюються уздовж річок та навколо водойм, а також морів, морських заток, лиманів та на островах у внутрішніх морських водах на підставі розробленої та затвердженої уповноваженими органами державної влади або місцевого самоврядування документації із землеустрою [93, с. 78-79].

На наш, погляд, дослідником обґрунтовано, що поширення правового режиму земель прибережних захисних смуг уздовж річок, навколо поверхневих водних об'єктів а також уздовж морів, морських заток і лиманів має здійснюватись незалежно від категорії земель, на яких вони можуть встановлюватись, наявності титульних землевласників та землекористувачів, а виключно виходячи із необхідності виконання завдань та функцій, спрямованих на охорону довкілля шляхом визначення меж дозволеного використання та встановлення спеціального режиму господарської та іншої діяльності в межах цих смуг.

На наш погляд, така думка має поширюватись й на правовий режим водоохоронних зон (ст.ст. 58-64 Земельного кодексу) та зон санітарної охорони (ст.ст. 85-93 Водного кодексу). Законодавець підкреслює їх відмінності у правовому режимі назвою гл. 18 ВК України «Користування землями водного фонду. Водоохоронні зони та зони санітарної охорони». Як стверджує О. М. Дроваль, ці зони не відносяться до складу земель водного фонду, а є додатковими правовими конструкціями для забезпечення

ефективної охорони вод та пропонує привести в ідентичність норми ЗК і ВК України, а всі норми, що стосуються регулювання земельних відносин (у тому числі земель водного фонду), будуть викладені тільки в ЗК України, що позбавить від зайвого дублювання правових норм [54, с. 68].

З огляду на вищезазначене, слід погодитись з думкою, що віднесення земель до категорії водного фонду здійснюється, перш за все, за географічними ознаками відповідної території, а саме за наявністю водойм.

Територію, що зайнята землями водного фонду, можна умовно поділити на дві великі групи: земельні території, що безпосередньо зайняті самими водоймами; земельні території, розташовані навколо водойм та призначені для їх охорони або провадження специфічної господарської діяльності з використанням водних ресурсів [93, с. 122].

Окремої особливої уваги в контексті нашого дослідження слід приділити, штучно створеним земельним ділянкам в межах акваторій морських портів, які законодавець відносить до категорії земель водного фонду України.

Розвиток сучасних технологій та підходів до раціонального використання й охорони навколишнього природного середовища, активізує пошук найбільш оптимального засобу використання природних ресурсів. Наприклад, створення штучних територій для туризму, таких як острови Пальм в Дубаї, міжнародний аеропорт Кансай, що знаходиться в Японії розташований на острові, який було утворено з пресованого сміття. Більшість країн мають обмежені ресурси просторового базису -землі, тому їх територія історично збільшувалась в результаті діяльності людини (Нідерланди, Данія. тощо).

Утворення нових земельних ділянок і збільшення прибережної смуги у результаті наміву ґрунту чи піску, відомо ще з часів римського права під назвою «alluvio», а відрив смуги землі з подальшим її зрощенням з іншою частиною суходолу іменувалось «avulsio».

Дуже важливим є питання чи вважати штучно створену територію земельними ділянками, в розумінні землі, як просторово-операційного базису, природного ресурсу та основного засобу виробництва? Вчені, які займаються дослідженням даної проблематики, є прибічниками підходу, відповідно до якого вживання терміну «штучно створена земельна ділянка» є неправильним, в зв'язку з тим, що «земля, як об'єкт природи, не може бути заново створеною» [105, с. 154].

Проте деякі природні об'єкти можуть бути створені за участю людини, наприклад штучно створені водойми (ст.1 Водного кодексу України, ст. 13, 79-82 Лісового кодексу України, штучно створені об'єкти природно-заповідного фонду, ст. 3 Закону України «Про природно-заповідний фонд, тощо» [182].

Аналізуючи значення слова «штучний», можна дійти до висновку, що воно означає: 1) природний, зроблений на зразок справжнього; 2) неприродний, роблений, не справжній; 3) зроблений, створений руками людини на відміну від природного.

З урахуванням цього, можна зробити висновок про те, що під штучною територією потрібно розуміти обмежений територіальний простір, створений не природою, а іншими неприродними силами, в тому числі працею людини, та володіє ознаками об'єкта цивільних прав.

Власне, поняття штучно створеної земельної ділянки містить Закон України «Про морські порти України», однак таке поняття надано законодавцем лише для цілей цього закону і передбачає, що штучно створена земельна ділянка – це земельна ділянка, створена (намита, насипана, створена із застосуванням інших технологій) в межах акваторії морського порту [170]. Таке вузьке визначення не сприяє визначенню особливостей штучно створених земельних ділянок як об'єкту правового регулювання, оскільки не охоплює собою земельні ділянки, створені поза межами акваторій морських портів та призначені для будівництва доріг, житлової забудови тощо.

Враховуючи це, слід визначитись із правовою природою штучно створених земельних ділянок. І в цьому контексті дуже важливим є юридична природа процесу формування земельної ділянки, як самостійного об'єкта цивільно-правових та земельно-правових відносин.

Виходячи з законодавчого визначення земельної ділянки, наведеного у ЗК України, штучно створену земельну ділянку можна визначити різновид земельної ділянки, а саме як частину земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами, створену (наміту, насипану чи створену із застосуванням інших технологій) на об'єкті водного фонду. Як вбачається, основними ознаками, які індивідуалізують земельну ділянку, є її межі, площа та місце розташування, решта ознак (кадастровий номер, якість ґрунтового покриття, обтяження тощо) є похідними від цих двох ознак.

Як зазначається у правовій літературі, земельна ділянка представляє не тільки матеріальний об'єкт але й правову абстракцію [102, с. 215], матеріальність як ознака земельної ділянки проявляється у тому, що вона є юридичною конструкцією, що дає змогу залучити землю як природний ресурс у майновий оборот. Ідеальність земельної ділянки як об'єкта права полягає у тому, що це поняття є штучним, адже межі земельних ділянок як уявні лінії існують лише у юридичному розумінні. Земельна ділянка, як правова абстракція є певним відображенням специфіки правової системи країни.

Земельний кодекс України поділяє за основним цільовим призначенням категорії земель та визначає їх склад, а за основним цільовим призначенням поділяє на такі категорії: а) землі сільськогосподарського призначення; б) землі житлової та громадської забудови; в) землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення; г) землі оздоровчого призначення; ґ) землі рекреаційного призначення; д) землі історико-культурного призначення; е) землі лісгосподарського призначення; є) землі водного фонду; ж) землі

промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення. Щодо кожної категорії земель можлива подальша класифікація на види і підвиди залежно від певних підстав і критеріїв. Крім того, можливе виділення спеціального цільового призначення земельних ділянок, коли в рамках однієї категорії земельні ділянки використовуються для різних цілей. Формування кожної земельної ділянки полягає у визначенні земельної ділянки як об'єкта цивільних прав і передбачає визначення її основних індивідуалізуючих ознак (площа, межі) та внесення інформації про таку ділянку до Державного земельного кадастру (п. 1 ст. 79-1 ЗК України). До відомостей про земельну ділянку, які підлягають обов'язковому внесенню до Державного земельного кадастру, відповідно до п. 1 ст. 15 Закону України «Про Державний земельний кадастр» [160] віднесено цільове призначення, що визначається відповідно до Порядку ведення Державного земельного кадастру [198] та Класифікації видів цільового призначення земель, затвердженої Наказом Державного комітету України із земельних ресурсів від 23.07.2010 р. № 548 [199].

Певні законодавчі ініціативи в сфері нормативного регулювання створення штучних земельних ділянок для цілей будівництва та/або розміщення на них будівель, споруд, інших об'єктів портової інфраструктури були викладені у проекті Закону України «Про штучно створені земельні ділянки на водних об'єктах в межах акваторії морських портів» (№ 2968 від 13.05.2013 року) [193]. З урахуванням тексту доопрацьованого законопроекту, передбачалося закріплення порядку отримання дозволу на створення штучної земельної ділянки, особливості регулювання земельних відносин при створенні та утриманні штучних земельних ділянок. Проектом вказувалося, що штучно створена земельна ділянка може примикати до існуючих земельних ділянок (в тому числі штучно створених земельних ділянок) або бути ізольованою від інших ділянок. Суперечливим видавався запропонований порядок створення штучних земельних ділянок: спочатку

створюється «штучна територія», тобто певна інженерна споруда, на якій після прийняття її в експлуатацію здійснюється формування штучної земельної ділянки. В цілому, можна вказати на позитивну спрямованість даного законопроекту, направленою на подолання прогалин у праві. В той же час, його безсистемність, вузька сфера застосування (виключно щодо акваторії морських портів), а також неузгодженість з нормами чинного законодавства зумовили відсутність його широкої підтримки, внаслідок чого 27.11.2014 року проект було відкликано.

Дотримуючись широкого підходу до визначення штучно створених земельних ділянок, слід вказати, що ст. 4 Водного кодексу України, майже повністю дублюючи норму ЗК України щодо складу земель водного фонду, не включає до них землі, зайняті штучно створеними земельними ділянками в межах акваторій морських портів.

З метою вдосконалення нормативно-правового регулювання, доцільним буде уніфікувати положення зазначених статей, виключивши п. «г» ч. 1 ст. 58 ЗК України. Пов'язане це з характерними особливостями земель водного фонду. Ми погоджуємось із аналізом структури земель водного фонду, виходячи з їх функціональних ознак, яку у своїй дисертації пропонує О. М. Дроваль, так землі водного фонду: а) виконують захисну функцію водних об'єктів від шкідливої дії зовнішнього середовища як природного, так і антропогенного характеру; б) призначені для збереження й раціонального використання гідроресурсів; в) слугують вмістилищем для водних об'єктів, а також зоною водозбору і водокористування [54, с. 168].

Отже, основним критерієм формування самостійного правового режиму земель водного фонду є водоохоронне значення таких земель. Аналіз матеріалів судової практики також вказує на цей критерій, так, до земель водного фонду України відносяться землі, на яких хоча й не розташовані об'єкти водного фонду, але за своїм призначенням вони сприяють функціонуванню та належній експлуатації водного фонду, виконують певні

захисні функції [231].

У правовій літературі неодноразово зверталась увага на відсутність у ЗК України та ВК України чіткої процедури встановлення меж земель водного фонду, оскільки недосконалість правового регулювання у цій сфері розмежування земель створює підґрунтя для необґрунтованої забудови цієї категорії земель та їх нецільового використання [115, с. 44].

Отже в результаті цих особливостей землі водного фонду утворюють захисний природний (ландшафтний) бар'єр для водних об'єктів. Вочевидь, сама по собі штучно створена земельна ділянка таких функцій не виконує, а її створення, навпаки, може певною мірою суперечити охоронній функції земель водного фонду. Виходячи з цього, доцільно буде передбачити віднесення штучно створених земельних ділянок чи їх частин до тієї чи іншої категорії земель, закріплених у ст. 19 ЗК України, на загальних засадах – за їхнім основним цільовим призначенням.

Класифікація видів цільового призначення 2010 року, визначає поділ земель на окремі види цільового призначення земель, які характеризуються власним правовим режимом, екосистемними функціями, типами забудови, типами особливо цінних об'єктів тощо. Якщо поглянути на Підрозділи 10.01 – 10.12 розділу 10 секції I «Землі водного фонду» розділу II Класифікації, такого цільового призначення як «для штучного створення земельної ділянки в межах акваторій морських портів» Класифікацією не передбачено. Отже, не можна стверджувати, що саме по собі створення штучної земельної ділянки може бути цільовим призначенням штучної земельної ділянки на підставі чинних нормативно-правових актів: якщо антропогенна ділянка вже створена (наміта насипана тощо), її цільове призначення має визначатися в залежності від подальшого характеру використання (наразі це виключно з метою забезпечення діяльності морських портів). В той же час, доречним буде також розглянути можливість створення штучної земельної ділянки, яка примикає до природної земельної ділянки. Тут доцільним буде встановлення

цільового призначення штучної земельної ділянки з урахуванням призначення дотичної до неї природньої земельної ділянки у разі, якщо штучно створена земельна ділянка використовується з тією ж метою, що і природня (тобто за рахунок насипних чи наливних площ збільшується загальна площа природньої земельної ділянки).

Виходячи з того, що чинне законодавство передбачає, хоч і обмежено, можливість створення штучних земельних ділянок, використання таких ділянок може мати місце за умови, що відповідне будівництво та подальше користування насипними чи наливними територіями не стане причиною унеможливлення використання оточуючої її земельної ділянки (земель водного фонду) за цільовим призначенням.

Якщо зосередитись на правовому регулюванні штучно створених земельних ділянок в межах акваторії морських портів, слід зазначити наступне. Законом України «Про морські порти» закріплено, що морський порт – визначені межами територія та акваторія, обладнані для обслуговування суден і пасажирів, проведення вантажних, транспортних та експедиційних робіт, а також інших пов'язаних з цим видів господарської діяльності, а ч. 1 ст. 8 цього закону додатково вказує, що межами морського порту є межі його території та акваторії – визначеної межами частини водного об'єкта (об'єктів), крім суднового ходу, призначеної для безпечного підходу, маневрування, стоянки і відходу суден. З таких законодавчих дефініцій можна зробити висновок, що землі під акваторією порту (як складовою частиною порту) також належать до земель морського транспорту (ст. 69 ЗК України). Таким чином, у разі створення штучної земельної ділянки в межах акваторії порту сама акваторія належатиме до земель морського транспорту, а безпосередньо штучна територія – до земель водного фонду. В продовження даної тези ст. 59 ЗК України передбачає, що землі водного фонду можуть бути віднесені до земель морського і річкового транспорту в порядку, встановленому законом.

Науковці звертають увагу, що у законодавстві про регулювання діяльності портів та терміналів термін «акваторія» є загальновживаним. При цьому, встановлений чинним законодавством правовий режим водного об'єкту спричиняє колізії, що призводять до зловживань та обходу норм земельного та водного законодавства України. Потребує чіткого розмежування використання водного об'єкту як водокористування від використання ділянки дна водного об'єкту як майданчика для будівництва або для створення ділянок суходолу із застосуванням гідротехнічних технологій.

Як пропонує О. С. Федотова, порядок використання земель водного фонду має регламентуватись лише нормами ЗК України, а із ВК України відповідні норми слід виключити (зокрема, гл. 18 ВК України) [227, с. 173]. На нашу думку, такий підхід обумовлено необхідністю диференціації правового режиму водних об'єктів та ділянок земель.

Дещо відрізняється поняття «морський рибний порт» закріплене у ст. 1 Закону України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів», за вказаною нормою, це спеціалізований морський порт, який є державним підприємством з комплексом споруд та інфраструктурою, розташованими на спеціально відведений території та акваторії, та призначений для обслуговування рибальських і торговельних суден, вантажів, а також перевезення вантажів на судах, що належать порту [154].

О. С. Федотова пропонує розглядати землі морського порту, як типові ділянки морського транспорту, які характеризуються специфічним правовим режимом, які призначені для розміщення портів, морських терміналів, суднобудівних та судноремонтних заводів, ремонтних баз та майстерень, маяків, а також баз для стоянки маломірних суден. Зона дії навігаційного обладнання, на нашу думку, є територією із обмеженим режимом використання. При цьому, доктринально її недоречно відносити до земель морського транспорту [227, с. 174].

Варто також звернути увагу на те, що ч. 3 ст. 24 ЗУ «Про морські порти України» встановлює, що територія морського порту може складатися із земель морського транспорту, земель промисловості та земель водного фонду. Інших передумов для створення штучних земельних ділянок, окрім реконструкції гідротехнічних споруд портів, об'єктів їх виробничої та інженерної інфраструктури, чинним законодавством не передбачено. Отже, наразі не має правової можливості створення штучної земельної ділянки з метою розміщення на ній об'єктів капітального будівництва – житлових будинків, готелів, інших об'єктів інфраструктури (за виключенням портової).

В юридичній літературі територія морського транспорту неодноразово вказувалось, що територія морського порту є основною складовою земель морського транспорту. В Україні функціонують вісімнадцять морських торговельних портів, три найбільші з них розташовані у містах Одеса, Чорноморськ, Південний. Також, в Україні працюють рибні порти, наприклад, Чорноморський рибний порт та інші. На тимчасово окупованій Російською Федерацією території Автономної Республіки Крим продовжують функціонувати Керченський морський рибний порт та Севастопольський морський рибний порт.

Чинне земельне законодавство відносить землі під морськими портами до земель морського транспорту (ст. 69 ЗК України, ст. 25 Закону України «Про транспорт»). Особливістю використання земель морського порту є те що, правовий режим використання території морського порту, переважно регламентується локальними нормативними актами та звичаєвими нормами права.

Проте ч. 4 ст. 59 Земельного кодексу України закріплює можливість надання штучно утворених земельних ділянок в оренду для будівництва та експлуатації портової інфраструктури та інших об'єктів водного транспорту, то можливо, було б доцільно віднести даний вид землі до земель морського транспорту, враховуючи їх основне цільове призначення.

Як вище вже було зазначено, поняття річковий порт відсутнє у чинному законодавстві, так у проекті Закону України «Про судноплавство на внутрішніх водних шляхах України» № 4319 [194] під поняттям річковий порт пропонується транспортний комплекс, розташований на відведених території та акваторії з установленими межами. Ми погоджуємось із пропозицією О. С. Федотової, що з огляду на схожість правових режимів річкових та морських портів, які по суті виконують однакові функції, однак на різних водних об'єктах, вбачається доцільним у земельному законодавстві закріпити єдиний підхід до розуміння терміну «порт». Отже, для регулювання земельних відносин термін «річковий порт» повинен визначатись аналогічно терміну «морський порт» [227, с. 77-78]. Вчена зазначає, що до найбільш типових ділянок річкового транспорту, які потребують особливого правового режиму слід віднести ділянки призначені для розміщення портів-пристаней, судноремонтних заводів, ремонтно-експлуатаційних баз, майстерень, судноверфей, відстійно-ремонтних пунктів, судноплавних каналів, баз для стоянки маломірних суден та терміналів, а також територію берегової смуги водних шляхів. Такі земельні ділянки відзначаються власним специфічним правовим режимом, при цьому на думку Т. М. Лебедевої, у такому разі дійсно можливою є наявність у земельної ділянки декількох цільових призначень: по-перше, цільове призначення цих земель – забезпечення водогосподарчих й інших потреб, пов'язаних з використанням водних об'єктів, по-друге, ці ж землі використовуються для експлуатації об'єктів транспорту. У цьому випадку землі одного цільового призначення перебувають у складі земель іншого цільового призначення [110, с. 173].

Разом із тим стосовно однієї й тієї ж земельної ділянки одночасно не може існувати подвійний правовий режим. Правовий режим різних категорій буде істотно відрізнятися, отже, різним буде порядок використання й охорони земельних ділянок, що належать до тієї або іншої категорії земель.

Відповідно, правовими нормами будуть встановлені суб'єкти права власності або права користування, заходи охорони, суб'єкти управління тощо, які для кожної категорії земель будуть різні.

Крім того, слід звернути увагу, що відповідно до ст. 83 Земельного кодексу України у комунальній власності можуть перебувати земельні ділянки, штучно створені в межах прибережної захисної смуги чи смуги відведення, на землях лісогосподарського призначення та природно-заповідного фонду, що перебувають у прибережній захисній смузі водних об'єктів, або на земельних ділянках дна водних об'єктів.

На таку недоцільність «нашарування» правових режимів земель різних категорій в сучасних умовах, неодноразово звертали увагу науковці [116, с. 125], [145], [118], [112], адже така «багатокатегорійність» окремих різновидів земель водного фонду виявляє об'єктивну непотрібність існування самої категорії як частини системи поділу земель за цільовим призначенням.

Слід звернути увагу, що чинне законодавство не містить й такого поняття як й штучний острів. Згідно із Конвенцією про територіальне море та прилеглу зону, під островом розуміється природно утворений простір суші, оточений водою і розташований над рівнем найбільшого припливу. У свою чергу штучні острови не мають статусу островів і не мають територіального моря, виключної економічної зони і континентального шельфу, і навколо них встановлюються зони безпеки не більше 500 метрів від кожної точки зовнішнього краю штучних островів.

У спеціальній літературі поняття «штучний острів», розглядається, як стаціонарна гідротехнічна споруда на відкритій акваторії (в морях, озерах, річках), побудована з донних і берегових ґрунтів, природного та штучного льоду, уламків скель, каменю тощо [82].

Отже поняття «штучні острови» і «штучні земельні ділянки» (і аналогічні йому) мають схожу природу, але відрізняються тим, що штучні острови повністю омиваються поверхневими водами, а штучні земельні

ділянки мають примикати до материкової частини або острова. Поняття «штучна територія» є узагальненням для визначень «штучні острови» і «штучні земельні ділянки». Оскільки його значення, без сумніву, ширше, він співвідноситься з ними як загальне і конкретне явище. Отже штучна територія є родовим поняттям, а штучно створені земельні ділянки та острови – видовими, основним критерієм відмінності яких є ступінь омивання їх кордонів поверхневими водами водних об'єктів.

В науковій літературі існує слушна пропозиція, відповідно до якої, до ЗК необхідно влучити поняття штучно створених земельних ділянок без їх прив'язки до місця створення – меж акваторії морського порту, оскільки дане означення буде звужувати їх місце розташування, адже штучне створення земель можливе й на інших водних об'єктах, а також навіть в міській зоні з метою будівництва доріг, будівель, створення зон зелених насаджень на дахах будівель та інше [54, с. 56]. Після створення такого штучного об'єкту та надання йому правового статусу «штучної земельної ділянки» було б за доцільне включення її до муніципального утворення, на території якого вона була створена або до якого вона має найближчу територіальну наближеність.

Обмеження можливості створення штучних земельних ділянок виключно акваторіями морських портів є недоцільним. У зв'язку з цим слід уніфікувати положення ст. 4 Водного кодексу України та ст. 58 ЗК України, виключивши п. «г» ч. 1 ст. 58 ЗК України, яким штучно створені земельні ділянки в межах акваторій морських портів віднесені до земель водного фонду.

Федотова О. С. пропонує розглядати ділянку дна водного об'єкту та штучно створену на ділянці дна водного об'єкту територію суходолу слід розуміти як єдине ціле, що охоплюється поняттям «земельна ділянка» в усталеному в земельному законодавстві значенні. У зв'язку з цим на штучні території має поширюватись правовий режим території порту або терміналу [227, с. 173].

1.3. Суб'єкти прав на землі водного фонду України

Визначення суб'єктного складу учасників земельних правовідносин з приводу використання й охорони земель водного фонду, є дуже важливим питанням.

Провідний вчений у галузі земельного права, професор Носік В.В. зазначає, що у структурі земельних правовідносин визначальними елементами є суб'єкти, які, будучи наділені правосуб'єктністю відповідно до свого правового становища, шляхом визначення активних чи пасивних діянь, здійснюють суб'єктивні юридичні права і виконують суб'єктивні юридичні обов'язки щодо землі, земельних ділянок, реалізують функції й повноваження у сфері використання та охорони землі [123, с. 201].

У свою чергу Шульга М. В., визначає суб'єктами земельних правовідносин осіб, наділених чинним законодавством правами та обов'язками, достатніми для участі в тих чи інших правовідносинах [224, с. 35].

Основу правового регулювання правового статусу суб'єктів земельних правовідносин складають Конституція України, Земельний та Цивільний кодекси України. Вчені вказують, про наявність концептуальних розбіжностей стосовно визначення суб'єктного складу учасників земельних відносин між Конституцією України, земельним, цивільним та господарським законодавством, які негативно впливають «на реалізацію суб'єктивних прав на землю, забезпечення охорони ґрунтів, захист земельних прав громадян, юридичних осіб, держави, територіальних громад» [133, с. 423].

Відповідно до ст. 2 Земельного кодексу України [76] суб'єктами земельних відносин є: громадяни, юридичні особи, органи місцевого самоврядування, органи державної влади. Також, слід звернути увагу, що відповідно до змісту ст.ст. 80–85 ЗК суб'єктами права власності на землю, тобто суб'єктами земельних правовідносин, є також: іноземні громадяни та

особи без громадянства, іноземні юридичні особи, територіальні громади, держава та іноземні держави. Отже у тексті Земельного кодексу України наявні певні розбіжності, щодо визначення суб'єктного складу учасників земельних правовідносин.

Статтею 2 Цивільного кодексу України [222] учасниками цивільних відносин визначено: фізичних та юридичних осіб, державу Україну, Автономну Республіку Крим, територіальні громади, іноземні держави та інших суб'єктів публічного права. З норм цивільного законодавства випливає, що коло учасників правовідносин значно розширене. Господарський кодекс України (ст. 2) [21] дає наступний склад учасників господарських відносин: суб'єкти господарювання, споживачі, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські та інші організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності.

Відповідно до ст. 13 Конституції України земля є одним з об'єктів права власності Українського народу, від імені якого права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Право власності на землю набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону (ст. 14 Конституції) [88].

Отже згідно змісту Конституції України суб'єктами земельних відносин виступають: Український народ, громадяни, юридичні особи, держава, органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

Вчені неодноразово звертали увагу, на певні суперечності щодо визначення суб'єктного складу земельних правовідносин, що містяться у тексті самого Земельного кодексу. Також, слід вказати на невідповідність зазначених положень приписам Конституції України, зокрема, щодо не включення до складу суб'єктів земельних відносин Українського народу.

Як слушно відмічає О. М. Пащенко, визначення суб'єктного складу

земельних правовідносин має не тільки вагоме теоретичне але й практичне значення. Невдале (неповне) визначення суб'єктного складу земельних правовідносин у частині 2 ст. 2 ЗК України вносить плутанину в інші статті кодексу, дає підґрунтя для неоднозначного тлумачення практичних (процедурних) положень, що у своїй сукупності позначається на хибності правозастосовчої практики [133, с.423].

Імперативно, відповідно до ст. 13 Конституції України, та ст. 4 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» та ст. 6 ВК України води (водні об'єкти) є виключно власністю Українського народу і надаються тільки у користування. Народ України здійснює право власності на води (водні об'єкти) через органи державної влади та місцевого самоврядування. Категорія «виключна власність Українського народу» за своєю суттю є гарантією права власності Українського народу на природні ресурси. Як зазначає В. В. Носік у своїй монографії «Право власності на землю Українського народу», проголошення суверенної волі Українського народу на самовизначення, утворення України як суверенної, унітарної, незалежної, демократичної, соціальної і правової держави надають Українському народові можливість вільно і самостійно володіти, користуватися і розпоряджатися землею в межах державної території, забезпечувати використання землі та інших природних ресурсів у національних інтересах України, використовувати всі передбачені в Конституції України та міжнародно-правових актах юридичні й інституційні способи та засоби захисту права власності на землю від будь-яких посягань і територіальних претензій з боку інших держав [123, с. 124].

Отже такий суб'єкт прав на природні ресурси як, Український народ є не тільки визначений виключним суб'єктом прав на землю й природні ресурси, але й гарантом забезпечення суверенних прав громадян України на природні об'єкти.

Розглядаючи суб'єктний склад учасників земельних правовідносин у

Земельному кодексу України, слід визначити: фізичні особи (громадяни, іноземні громадяни та особи без громадянства, згідно ст.ст. 80, 81 ЗК); юридичні особи (засновані громадянами України або юридичними особами України та іноземні юридичні особи, згідно ст.ст. 80, 82 ЗК), територіальні громади (реалізують свої правомочності безпосередньо або через органи місцевого самоврядування, згідно ст.ст. 80, 84 ЗК), держава Україна (реалізує свої земельні правомочності через відповідні органи державної влади, згідно ст.ст. 80, 84 ЗК), іноземні держави (згідно, ст. 85, 129 ЗК).

Так згідно зі статтею ст. 59 Земельного Кодексу України землі водного фонду можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності. Громадянам та юридичним особам за рішенням органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування можуть безоплатно передаватись у власність замкнені природні водойми (загальною площею до 3 гектарів). Власники на своїх земельних ділянках можуть у встановленому порядку створювати рибогосподарські, протиерозійні та інші штучні водойми.

Враховуючи це, слід зазначити, що чинне водне законодавство не передбачає права приватної власності на водні об'єкти, проте прийнятий у 2001 році Земельний кодекс України у ч.2 ст. 59 закріплює право громадян та юридичних осіб на безоплатну передачу у власність замкнених природних водойм (загальною площею до 3 гектарів) за рішенням органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування.

Крім того, можливість передачі земель водного фонду передбачена ст.23 Закону України «Про меліорацію», згідно якої, землі зайняті окремими об'єктами інженерної інфраструктури меліоративних систем (меліоративною мережею з гідротехнічними спорудами та насосними станціями, захисними дамбами, спостережною мережею, технологічними дорогами та спорудами на них), а також землі, виділені під смуги відведення для них, надаються у користування або у власність суб'єктам права власності на меліоративні системи, які забезпечують експлуатацію меліоративних систем або

утворюють з цією метою спеціальні служби, а також ст. 150 Господарського Кодексу України [21], де передбачена можливість надання таких земель у власність суб'єктам господарювання із закритими водоймами, ділянками лісів, загальнопоширеними корисними копалинами, що знаходяться в ній, у тому числі громадянам для ведення фермерського господарства, а також сільськогосподарським підприємствам - для господарської діяльності.

Наявність такої правової колізії у правовій літературі пояснюється, тим, що чинне водне законодавство до теперішнього часу не приведене у відповідність до новітнього законодавства України, яке встановлює й інші (крім державної) форми власності на природні ресурси [59, с. 123].

Згідно ч.2 ст. 59 Земельного кодексу України землі водного фонду за рішенням органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування надаються у постійне користування:

а) державним водогосподарським організаціям для догляду за водними об'єктами, прибережними захисними смугами, смугами відведення, береговими смугами водних шляхів, гідротехнічними спорудами, а також ведення аквакультури тощо;

б) державним підприємствам для розміщення та догляду за державними об'єктами портової інфраструктури;

в) державним рибогосподарським підприємствам, установам і організаціям для ведення аквакультури.

Аналогічне положення розкривається й у ст. 85 Водного Кодексу України, згідно якої у постійне користування землі водного фонду надаються водогосподарським спеціалізованим організаціям, іншим підприємствам, установам і організаціям, в яких створено спеціалізовані служби по догляду за водними об'єктами, прибережними захисними смугами, смугами відведення, береговими смугами водних шляхів, гідротехнічними спорудами та підтриманню їх у належному стані.

Згаданими у цих нормах державними водогосподарськими

організаціями є органи Державного агентства водних ресурсів, державні підприємства, басейнові управління водних ресурсів (басейнове управління водних ресурсів річок Західного Бугу та Сяну, Причорномор'я та нижнього Дунаю, середнього Дніпра, нижнього Дніпра, Приазов'я, Тиса, Прип'ять, Дністровське басейнове управління водних ресурсів, басейнове управління водних ресурсів річок Прут та Сірет, Західно-Бузьке басейнове управління водних ресурсів, Південно-Бузьке басейнове управління водних ресурсів, Сіверсько-Донецьке басейнове управління водних ресурсів), регіональні офіси водних ресурсів, обласні управління водних ресурсів, управління каналів (Каховського магістрального каналу, Дніпро-Донбас, Дніпро-Інгулець, Північно-Кримського, управління каналів Інгулецької зрошувальної системи).

Як слушно зауважує О. М. Дроваль, Державне агентство водних ресурсів, крім того, має обласні управління з водних ресурсів. Однак більшість земель водного фонду перебувають у містах на балансі місцевих рад або комунальних підприємств, за якими закріплено право з охорони, утримання та експлуатації земель водного фонду. І саме міські ради розпоряджаються місцевими земельними ресурсами. Таким чином, вказана норма ускладнює належне здійснення охорони та експлуатації земель водного фонду [54, с. 90]. На цю ж проблему вказує й Міненко С.М., так прогалиною ЗК України є той факт, що ст. 59 не передбачено право органів місцевого самоврядування надавати земельні ділянки водного фонду у постійне користування водогосподарським організаціям, заснованим на комунальній власності. Не зазначено і те, що територіальні громади не мають права створювати комунальні водогосподарські організації та передавати їм у постійне користування земельні ділянки, що належать до комунальної власності [114, с. 154].

Наступним суб'єктом, якому надаються землі водного фонду для розміщення та догляду за державними об'єктами портової інфраструктури є - Адміністрація морського порту, як державне підприємство, утворене

відповідно до законодавства, що забезпечує функціонування морських портів, утримання та використання об'єктів портової інфраструктури державної форми власності, виконання інших покладених на нього завдань безпосередньо і через свої філії, що утворюються в кожному морському порту. Діяльність та функції адміністрації морського порту регламентується Законом України «Про морські порти» а також іншими нормативними актами.

Драпайло Ю. З., у своїй монографії «Господарські правовідносини у морських портах» виокремлює основні ознаки цього суб'єкта серед яких:

- адміністрація морського порту є державним підприємством, суб'єктом господарювання;
- основною метою створення та діяльності адміністрації морського порту є забезпечення функціонування морських портів, а також створення та функціонування об'єктів портової інфраструктури державної форми власності;
- адміністрація морського порту здійснює свої функції безпосередньо або через свої філії, які створюються у кожному морському порту які є адміністрацією морського порту [50, с. 121].

Як відзначають правники, наразі існує недосконала система надання відповідних повноважень філіям та їх посадовим особам, відсутність гнучкої системи управління, що негативно відображається на функціонуванні системи управління морськими портами [83, с. 327].

Перелік повноважень адміністрації закріплено у ст. 15 Закону України «Про морські порти», серед яких є утримання та забезпечення ефективного використання державного майна, переданого їй в господарське відання, у тому числі модернізації, ремонту, реконструкції та будівництва гідротехнічних споруд, інших об'єктів портової інфраструктури, розташованих у межах території та акваторії морського порту, а також організації та забезпечення безпечної експлуатації об'єктів портової

інфраструктури державної власності, у тому числі гідротехнічних споруд, систем забезпечення безпеки мореплавства, розташованих у межах території та акваторії морського порту.

У ст. 1 Закону України «Про морські порти» морський порт визначається як територія та акваторія, обладнані для обслуговування суден і пасажирів, проведення вантажних, транспортних та експедиційних робіт, а також інших пов'язаних з цим видів господарської діяльності. У наукових колах, дискутується думка про те, як розглядати «морський порт» як суб'єкт чи об'єкт господарських правовідносин. До набрання чинності Закону України «Про морські порти», у Кодексі торговельного мореплавства, морський порт визначався як суб'єкт правовідносин, проте деякий час, відповідно до Закону України «Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації», морський порт розглядався в якості такого об'єкту. В законодавстві іноземних держав, він теж розглядається в якості об'єкту права, переважно як комплекс споруд (наприклад, в Казахстані, Латвії, тощо). Нами вбачається, що згідно з наведеного законодавчого закріплення порт, слід розглядати, як об'єкт таких правовідносин, оскільки він розглядається законодавцем як певна частина території та акваторії для виконання окремих функцій, хоча за своєю суттю є певним майновим комплексом. Ми погоджуємось із думкою Ю. З. Драпайло, що морський порт необхідно визначати, як сукупність об'єктів портової інфраструктури, що розміщуються на певній території та акваторії та використовуються суб'єктами портової влади та/або суб'єктами портового господарства з метою надання /виконання робіт в інтересах суб'єктів господарювання споживачів портових послуг / робіт та пасажирів [50, с. 106].

Оскільки згідно ч.2 ст.24 Закону України «Про морські порти» штучно створені земельні ділянки перебувають у державній власності, майно такого підприємства є державною власністю і закріплюється за ним на праві господарського відання. Здійснюючи право господарського відання,

підприємство володіє, користується та розпоряджається закріпленим за ним майном відповідно до вимог, передбачених законодавством України, нормативно-правовими актами Уповноваженого органу управління та Статутом підприємства. Слід відзначити що відповідно до законодавства межі акваторій морських портів визначаються і змінюються Кабінетом Міністрів України без порушення меж акваторій суміжних морських рибних портів та річкових портів. Відведення акваторії морського порту (надання в користування) адміністрації морських портів України здійснюється на підставі рішення Кабінету Міністрів України. Збільшення території морського порту може відбуватися за рахунок штучно створених земельних ділянок та земельних ділянок, які відведені в установленому законодавством порядку для розміщення, обслуговування та будівництва об'єктів портової інфраструктури, підприємств, основні продукція та/або сировина яких є об'єктами експортно-імпортних операцій і обслуговуються як вантажі у морському порту.

Отже основним суб'єктом прав на штучно створені земельні ділянки в межах акваторії морського порту є Адміністрація морського порту.

Як відмічають фахівці на сьогодні є парадоксальною ситуація нинішнього правового поля, яка полягає в тому, що морські порти, морський транспорт мають досить потужну, сучасну законодавчу базу, яка регулює їхню діяльність (Закон України «Про морські порти», Кодекс торговельного мореплавства України, Водний кодекс України тощо.) Проте на сьогодні залишається не визначеним правовий статус такого суб'єкта як річковий порт [220].

У багатьох країнах світу (наприклад, у США або у країнах Латинської Америки) річковий транспорт відіграє визначальну роль у перевезенні вантажів. Проте в Україні частка перевезення вантажів річковим транспортом є незначною, хоча багато експертів відзначають великий потенціал річкових перевезень. Відповідно до Стратегічного плану розвитку

річкового транспорту на період до 2020 року, затвердженим наказом Міністерства інфраструктури України від 18.12.2015 р. № 543 ресурсний потенціал річкового транспорту України складається у тому числі з річкових портів (портопунктів). За наявності відповідної інфраструктури перевезення річковим транспортом може бути набагато вигіднішим ніж автомобільні чи залізничні перевезення.

Проте в правовому полі України немає нормативного визначення поняття «річковий порт», й відповідно немає поняття території та акваторії річкового порту. Питання пов'язані з експлуатацією річкових портових гідротехнічних споруд, управлінням річковими портами також залишаються законодавчо не врегульованими».

На сьогодні, правову базу діяльності цих суб'єктів складають ст. 27, 28 Закону України «Про транспорт», де закріплено лише склад річкового транспорту та перелік земель річкового транспорту. Так, згідно з наведеними нормами, до земель річкового транспорту належать землі, надані в користування під: порти, спеціалізовані причали, пристані і затони з усіма технічними спорудами та устаткуванням, що обслуговують річковий транспорт; пасажирські вокзали, павільйони і причали; судноплавні канали, судноплавні, енергетичні та гідротехнічні споруди, службово-технічні будівлі; берегоукріплювальні споруди і насадження; спеціальні насадження для вирощування деревини, в тому числі ділової; вузли зв'язку, радіоцентри і радіостанції; будівлі, берегові навігаційні знаки та інші споруди для обслуговування водних шляхів, судноремонтні заводи, ремонтно-експлуатаційні бази, майстерні, судноверфі, відстійно-ремонтні пункти, склади, матеріально-технічні бази, інженерні мережі, службові та культурно-побутові приміщення, інші об'єкти, що забезпечують роботу річкового транспорту. Аналогічний перелік цих земель закріплено й у ст. 70 Земельного кодексу України.

У ч. 2 ст.28 Закону України «Про транспорт» [183] передбачено, що для

робіт, пов'язаних із судноплавством і сплавом на внутрішніх водних шляхах, поза населеними пунктами виділяється у встановленому порядку берегова смуга. Землі берегової смуги не вилучаються у землекористувачів і використовуються відповідно до чинного законодавства України.

Слід звернути увагу, що берегові смуги є складовою земель водного фонду та їх правовий режим закріплено у ст. 64 Земельного кодексу України, таким чином формально вони не відносяться до земель річкового транспорту.

Як слушно вказано у пояснювальні записці до проекту закону України «Про внутрішній водний транспорт» (реєстраційний № 2475а) відсутність базового закону, що регулює функціонування внутрішнього водного транспорту негативно вплинула на його розвиток, стримує використання внутрішніх річкових водних шляхів у повній мірі, створила умови для незадовільного стану річкового господарства і скорочення інвестицій, зумовила суттєвий рівень зносу інфраструктури та брак бюджетних коштів на її утримання, гостру нестачу флоту для перевезень вантажів річками. Відсутність надійного економічного механізму утримання судноплавних гідроспоруд (шлюзів) несе загрозу надзвичайної ситуації техногенного характеру територій і міст у Дніпровському басейні. З огляду на те, що внутрішні річкові водні шляхи України включають річки, визначені Європейською угодою про найважливіші внутрішні водні шляхи міжнародного значення, зокрема, річки Дунай, Дніпро, Дністер тощо.

У проекті закону закріплюється поняття річкового порту а також визначення території річкового порту (термінала) та порядок її створення, в тому числі за рахунок штучно створених земельних ділянок. Проте, не зважаючи на те, що у законопроекті пропонувалось визначити правові, економічні та організаційні засади діяльності внутрішнього водного транспорту, законопроект знаходиться у комітеті Верховної Ради на доопрацюванні.

Наступний суб'єкт якому можуть надаватись землі водного фонду у

постійне землекористування є державні рибогосподарські підприємства, установи і організації для ведення аквакультури. На сьогодні такими суб'єктами є підприємствами Державного агентства рибного господарства.

Слід звернути увагу, що тут законодавець обмежує надання земель для цілей аквакультури. Так відповідно до ст.1 Закону України «Про аквакультуру» [179], під аквакультурою (рибництвом) розуміється сільськогосподарська діяльність із штучного розведення, утримання та вирощування об'єктів аквакультури у повністю або частково контрольованих умовах для одержання сільськогосподарської продукції (продукції аквакультури) та її реалізації, виробництва кормів, відтворення біоресурсів, ведення селекційно-племінної роботи, інтродукції, переселення, акліматизації та реакліматизації гідробіонтів, поповнення запасів водних біоресурсів, збереження їх біорізноманіття, а також надання рекреаційних послуг.

Згідно ч. 4 ст. 59 Земельного кодексу України громадянам та юридичним особам органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування із земель водного фонду можуть передаватися на умовах оренди земельні ділянки прибережних захисних смуг, смуг відведення і берегових смуг водних шляхів, озера, водосховища, інші водойми, болота та острови для сінокосіння, рибогосподарських потреб (у тому числі рибництва (аквакультури), культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних і туристичних цілей, проведення науково-дослідних робіт, догляду, розміщення та обслуговування об'єктів портової інфраструктури і гідротехнічних споруд тощо, а також штучно створені земельні ділянки для будівництва та експлуатації об'єктів портової інфраструктури та інших об'єктів водного транспорту.

Таким чином можна зробити висновок, що за земельним законодавством коло суб'єктів прав на землі водного фонду України є досить широким. Коло суб'єктів прав на землі водного фонду України можна

поділити на дві категорії: загальних суб'єктів: громадяни, юридичні особи, органи місцевого самоврядування, держава та спеціальних суб'єктів, до яких відносяться державні водогосподарські організації, державні підприємства для розміщення та догляду за державними об'єктами портової інфраструктури, державні рибогосподарські підприємства, установи і організації. Проте за водним законодавством у ст. 85 ВК України, вказується, що у постійне користування землі водного фонду надаються водогосподарським спеціалізованим організаціям, іншим підприємствам, установам і організаціям, в яких створено спеціалізовані служби по догляду за водними об'єктами, прибережними захисними смугами, смугами відведення, береговими смугами водних шляхів, гідротехнічними спорудами та підтриманню їх у належному стані. Тобто коло суб'єктів прав на земельні ділянки тут, навпаки, значно звужується.

В цій ситуації ми підтримаємо позицію О. М. Дроваль, яка вказує, що законодавець не визначає обмежень щодо форм власності суб'єктів, які можуть отримати землі водного фонду в постійне користування. Крім того наявна неузгодженість між ЗУ і ВК України є неприпустимою й правові норми мають бути уніфіковані [54, с. 90].

Висновки до Розділу I

Розвиток та кодифікація правового регулювання використання та охорони земель водного фонду на території сучасної України, можна поділити на такі періоди: докодифікаційний період з часів становлення та розвитку звичаєвого та писаного права (з часу стародавніх поселень V ст. до н.е. до періоду Київської Русі IX ст. – поч. XII ст.), період становлення та розвитку водоохоронного законодавства (кін. XVII ст. – поч. XIX ст.); кодифікаційний період з моменту прийняття Основ Земельного законодавства Союзу РСР і союзних республік (1968р.) та Основ водного законодавства

Союзу РСР та Союзних Республік», які введені в дію з 1 вересня 1971 року, ці нормативні акти заклали юридичну основу для проведення подальшої систематизації законодавства про правовий режим земель водного фонду України (кін. XIX ст. – поч. XX ст.); сучасний період розвитку та кодифікації земельного та водного законодавства незалежної України (кін. XX – поч. XXI ст., який триває по теперішній час).

В нормативних актах чинного земельного та водного законодавства, існують суперечності стосовно визначення й складу земель водного фонду, які потребують перегляду та уніфікації положень, задля одноманітного застосування норм з приводу використання й охорони цих земель, на практиці. Аналіз земельно-водного законодавства, дозволяє зробити наступну класифікацію земель водного фонду:

- природні земельні ділянки водного фонду, покриті водою (або покриті водою сезонно) та дно водних об'єктів, зайнятих морями, річками, озерами, ставками, болотами, а також острови;

- земельні ділянки водного фонду, які безпосередньо прилягають до водних об'єктів і за цільовим призначенням використовуються для обслуговування й охорони водних об'єктів, водогосподарських споруд (прибережні захисні смуги, смуги відведення, берегові смуги водних шляхів, зони санітарної охорони) та розміщення гідротехнічних, гідрометричних споруд, каналів на зрошувальних та осушувальних системах тощо;

- штучно створені земельні ділянки в межах акваторій морських портів.

З метою належної систематизації земельного та водного законодавства, необхідно внести зміни стосовно складу земель водного фонду до ст.58 Земельного кодексу, ст. 4 Водного кодексу України та п.2 Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку користування землями водного фонду», що дозволить уніфікувати їх застосування.

Чинне земельне законодавство не містить чітких юридичних критеріїв розмежування земель водного фонду з іншими категоріями земель. Системне

тлумачення правових норм, дозволяє виявити характерні ознаки цих земель, як засади виокремлення їх у самостійну категорію, так, вони виступають як просторово-територіальний базис для розміщення та використання природних та штучних водних об'єктів, гідротехнічних й водогосподарських споруд та виконують функції водоохоронної зони із специфічним правовим режимом.

Характерні ознаки цих земель вказують на різні види їх цільового використання та можливість знаходження у складі інших категорій земель: земель оздоровчого, сільськогосподарського призначення, земель морського та річкового транспорту тощо. Крім того, відсутність належного нормативно-понятійного апарату (зокрема, відсутність у законодавстві визначень «острів» та «штучно створена земельна ділянка»), значно ускладнює пошук критеріїв розмежування земель водного фонду України із земельними ділянками інших категорій земель. Така ситуація вказує на те, що земельна ділянка може мати подвійний правовий режим різних категорій, який в свою чергу регламентує різний порядок використання й охорони земельних ділянок, що належать до тієї або іншої категорії земель. Сучасний правовий стан використання цих земель, ще раз доводить не ефективність системи поділу земель України на категорії за цільовим призначенням, в сучасних умовах, та не враховує відповідно нормативні вимоги природоохоронного законодавства.

В правовому полі України немає нормативного визначення поняття «річковий порт», й відповідно немає поняття території та акваторії річкового порту. Питання пов'язані з експлуатацією річкових портових гідротехнічних споруд, управлінням річковими портами також залишаються законодавчо не врегульованими.

Враховуючи багатофункціональне використання земель водного фонду, коло суб'єктів прав на такі земельні ділянки є досить широким. До них належать фізичні і юридичні особи, територіальні громади, які можуть

використовувати такі землі на праві власності та оренди. Спеціальні підрозділи Державного агентства водних ресурсів (державні підприємства - басейнові управління водних ресурсів), Адміністрація морського порту, органи управління річкового порту (нормативне визначення й правовий статус якого на сьогодні законодавством не визначено) державні рибогосподарські підприємства – використовують землі водного фонду на праві постійного користування.

РОЗДІЛ II

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ШТУЧНО СТВОРЕНИХ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК НА ЗЕМЛЯХ ВОДНОГО ФОНДУ

2.1. Правові проблеми визначення об'єкта правового регулювання штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду

Як ми вже зазначали у попередньому розділі роботи, стрімкий розвиток сучасних технологій та підходів до раціонального використання й охорони навколишнього природного середовища, активізує пошук найбільш оптимального засобу використання природних ресурсів. Але при цьому необхідно постійно підтримувати баланс між ефективним та раціональним використанням природних ресурсів та забезпечення необхідного контролю та охорони їх використання.

Визначення об'єкта правового регулювання штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду та їх місця у правовому вимірі чинного законодавства, непросте завдання. Адже за своєю сутністю вони мають досить складну характеристику. З одного боку ознака «штучності» походження вказує на неприродне походження такого об'єкту, така земельна ділянка представляє собою обмежений територіальний простір створений людиною, який володіє ознаками об'єкта цивільних прав. З іншого боку, земельна ділянка розглядається, як природний ресурс, так ст. 79 Земельного кодексу України, вказує, що це частина земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами. Але, при цьому, існують різні доктринальні підходи до визначення поняття земельної ділянки.

Так, В. І. Андрейцев розуміє земельну ділянку як територіально-просторову, індивідуально визначену і юридично відособлену поверхневу частину (включаючи ґрунтовий покрив) відповідної категорії

земель, межі якої встановлені на місцевості та зафіксовані у земельно-правових документах, що посвідчують її належність на відповідному юридичному титулі власникам чи користувачам з певною метою цільового використання як операційної бази, засобу, умови та джерела життєдіяльності й задоволення матеріальних, соціальних, екологічних духовних, інших потреб та інтересів особи [4, с. 225]. М. В. Шульга, під земельною ділянкою розуміє частину поверхні земного ґрунту, яка є основою ландшафту, має фіксовану площу, межі та місцезнаходження, а також характеризується певним якісним станом і притаманним їй правовим статусом [224, с. 132].

В. В. Носік пропонує визначити земельну ділянку як розташовану над надрами частину земної поверхні, що є основою ландшафту, нерухома за місцем знаходження, індивідуально визначена в конкретній місцевості за розмірами, межами, цільовим (функціональним) призначенням, а також встановленими законом, адміністративним актом чи договором правами та обов'язками на неї громадян і юридичних осіб та інших суб'єктів земельного права [123, с. 123].

В. К. Гуревський пропонує розглядати земельну ділянку як обміряну частину земної поверхні, яка має бути зафіксована в державному акті і яка характеризується притаманним їй правовим режимом використання, є визначальним виміром при застосуванні права приватної власності [33, с. 156].

Як вказує професор П. Ф. Кулинич, матеріальність як ознака земельної ділянки проявляється у тому, що вона є юридичною конструкцією, що дає змогу залучити землю як природний ресурс у майновий оборот. Ідеальність земельної ділянки як об'єкта права полягає у тому, що це поняття є штучним, адже межі земельних ділянок як уявні лінії існують лише у юридичному розумінні [102, с. 83]. Земельна ділянка, як правова абстракція є певним відображенням специфіки правової системи країни.

Таким чином, ми бачимо, що більшість науковців схильні вважати земельну ділянку саме витвором природи, яка має свої певні специфічні природні властивості:

- характеризується рельєфом, ландшафтом, наявністю/відсутністю ґрунтового шару, рослинності тощо; виступає первинним елементом екосистеми (середовища перебування живих організмів, разом з ними самими в їхній єдності і взаємодії) та є основою розміщення та існування інших природних ресурсів;
- середовище перебування живих організмів, разом з ними самими в їхній єдності і взаємодії;
- з точки зору економічної теорії, не є товаром та не має реальної вартості (собівартості), оскільки природне походження земельної ділянки виключає будь-які витрати на її виробництво;
- є єдиним нерухомим об'єктом, її переміщення у просторі може бути лише умовним шляхом збільшення або зменшення її фізичних (юридичних) меж;
- не має строку амортизації, за умов цільового та раціонального використання якості та інші корисні властивості земельної ділянки повинні тільки збільшуватись;
- має унікальну властивість – родючість, що дозволяє їй бути єдиним і унікальним (незамінним) засобом виробництва у сільському та лісовому господарствах.

Крім того всі природні об'єкти характеризуються природнім походженням (не створені внаслідок діяльності людини) не мають реальної вартості й знаходяться у нерозривному екологічному взаємозв'язку з природою [34, с. 67].

Наведені природні властивості характеризують землю не тільки, як частину природного навколишнього середовища, але впливають на особливості правового режиму певного виду земельних ділянок. Так,

наприклад, для земель сільськогосподарського призначення визначальною характеристикою є їх родючість, яка характеризує особливості правового режиму цієї категорії земель.

З огляду вище зазначеного можна стверджувати, що як за законодавчим, так і за науковими підходами, земельна ділянка визнається частиною «земної поверхні» (грунту), тобто частиною саме природної земної поверхні з певними межами. Встановлення певних меж земельної ділянки є технічним процесом і регламентується законодавством про землеустрій. Фактично створюючи земельну ділянку, як об'єкту земельних правовідносин, мова йде про створення земельної ділянки штучно, адже межі земельних ділянок як уявних ліній існують лише, як правова фікція та є певним відображенням специфіки земельного законодавства.

Штучна земельна ділянка створена в результаті цілеспрямованої діяльності людини в первісному своєму стані не володіє природними властивостями. Отже такий об'єкт не володіє природними властивостями, проте створюється на земельній ділянці, природного походження й згодом перетворюється на самостійний об'єкт із відповідним правовим режимом.

Такі об'єкти, по суті прирівнюються, за правовим статусом до природних й на них розповсюджується відповідний правовий режим. Отже має місце застосування найбільш розповсюдженого прийому правової фікції, прирівнювання правових режимів, який найбільш часто застосовується у сучасному законодавстві, саме поняття штучно утворена земельна ділянка, по суті є правовою фікцією. Фікція як прийом нормотворчої діяльності відомо ще з часів римського права. За сучасних умов застосування поняття «правова фікція» розглядається як юридичний прийом правового регулювання певної сфери суспільних відносин. На доктринальному рівні правовою фікцією постає уявна теоретико правова конструкція, за допомогою якої моделюються тенденції формування і розвитку неіснуючого у дійсності, але об'єктивно необхідного у праві. На правотворчому рівні правова фікція виступає не лише

засобом юридичної техніки і тоді вона може міститись у гіпотезі чи диспозиції правової норми, а й у формі норми-фікції, інституту права. [230, с. 145]

У науці екологічного та земельного права, останнім часом, досить часто використовується такий юридичний прийом, як правова фікція, при визначенні певних природних об'єктів.

Проте останнім часом, внаслідок активної антропогенної діяльності, природних об'єктів стає все менше. Наприклад штучно створенні об'єкти природно-заповідного фонду, змінені ландшафти, штучні водні об'єкти, штучні лісові насадження, висушені болота, тощо. Такі об'єкти визнані законодавцем, як природні об'єкти, проте в силу їх антропогенного походження, не можна їх в повній мірі визнати природними об'єктами.

Застосування правової фікції, як юридичного інструменту надає змогу позбавити детального розгляду тих чи інших правових явищ та надає змогу залучати земельні ділянки у майновий оборот та формування їх, як об'єкта цивільних прав за ст. 79¹ Земельного кодексу України та передбачає визначення її площі, меж, присвоєння їй кадастрового номера та внесення інформації про неї до Державного земельного кадастру. Отже, за своєю правовою природою основними ознаками, які індивідуалізують земельну ділянку, як правову абстракцію, є її межі, площа та місце розташування, решта ознак (кадастровий номер, цільове призначення, обмеження тощо) є похідними від цих двох ознак.

При цьому, як слушно зауважує А. І. Ріпенко, розуміння земельної ділянки у її «вертикальних межах», як поверхні над надрами, не дає чіткого уявлення про її тривимірні межі, а вірніше - ті юридичні, «незримі межі», в яких спроможні здійснюватися права власника (користувача) земельної ділянки. З наведеного не важко побачити й те, що ключовим у земельно-правовому визначенні поняття «земельна ділянка» є дефініція «земна поверхня», яка, на жаль, не розкривається на законодавчому рівні

[211].

Проте, ч. 3 ст. 79 ЗК розглядає земельну ділянку, як певний вимір реалізації суб'єктивних прав власника такої ділянки, так право власності на земельну ділянку розповсюджується на простір, що знаходиться над та під поверхнею ділянки на висоту і на глибину, необхідні для зведення житлових, виробничих та інших будівель і споруд. Аналогічний зміст має ч. 3 ст. 373 Цивільного кодексу України.

Дослідники відмічають, що ч. 3 ст. 79 ЗК передбачає, що право власності на земельну ділянку розповсюджується на простір, що знаходиться над та під поверхнею ділянки, і хоча ця норма дає підстави для висновку про необхідність тривимірного підходу до обліку земель, однак вона стосується лише земельної ділянки під забудову, а не всіх категорій земель [97].

З цього приводу, А. М. Мірошніченко звертає увагу, що системне тлумачення норм земельного законодавства, вказує, що дане формулювання слід розуміти розширено: право власності поширюється не лише на простір, необхідний для будівництва, але й на простір необхідний для використання земельної ділянки за цільовим призначенням [115, с. 221].

Розглядаючи правову природу штучно створеної земельної ділянки, слід звернути увагу, що спробу правового регулювання цієї сфери правовідносин, було започатковано із видання Указів Президента України від 21.11.2005 № 1643/2005 та від 14.02.2008 №121/2008, якими доручалась відповідним органам державної влади проаналізувати випадки незаконного утворення штучних ділянок та внести відповідні пропозиції. Згодом у 2009 році, вступив у дію Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за правопорушення у сфері довілля» [153], відповідно до якого вносяться відповідні зміни у ст. 83, 84 Земельного кодексу України та закріплюється категорія «штучно створеної земельної ділянки». При цьому, законодавець закріпивши поняття «штучно створеної земельної ділянки» не розкрив його зміст та порядок проведення

робіт які будуть вважатись діями по створенню штучної земельної ділянки.

Як справедливо відмічають науковці, не будучи природним об'єктом (землею) штучно утворені поверхні чи площі на дні природних водних об'єктів, «фізично» здатні утворюватись як просторово-операційний базис для розміщення об'єктів містобудування, рекреаційних та інших потреб, та являє собою певну територію створену людиною з можливими природними процесами та умовами. При цьому земельною ділянкою за своєю суттю, є ділянка дна водного об'єкт на якій утворюється штучна поверхня, а відтак створені на дні водойми діяльністю людини об'єкти не можуть визнаватись «землями» чи «земельними ділянками», а тому застосування в законодавстві поняття «штучна земельна ділянка» видається некоректним. Науковці пропонують застосовувати дефініцію «штучна територія», розуміючи, що й вона є досить умовною [210].

З урахуванням цього, можна зробити проміжний висновок про те, що під штучною територією потрібно розуміти обмежений територіальний простір, створений не природою, а іншими неприродними силами, в тому числі працею людини, що володіє ознаками об'єкта цивільних прав.

Прийнятий у 2012 році Закон України «Про морські порти України» вперше закріпив дефініцію поняття штучно створеної земельної ділянки, однак ми зазначали, що таке поняття надано законодавцем лише для цілей цього закону і передбачає, що штучно створена земельна ділянка – це земельна ділянка, створена (намита, насипана, створена із застосуванням інших технологій) в межах акваторії морського порту.

Проте стосовно визначення території морського порту існують певні суперечності. Так в ст. 1 Закону «Про морські порти України» зазначено, що територія морського порту – це частина сухопутної території України з визначеними межами, у тому числі штучно створені земельні ділянки [170].

Отже з буквального тлумачення цієї норм, до території морського порту не включається його акваторія. Але, в ст. 1 цього Закону закріплено, що

морський порт – визначені межами територія та акваторія, обладнані для обслуговування суден і пасажирів, проведення вантажних, транспортних та експедиційних робіт, а також інших пов'язаних з цим видів господарської діяльності. Як слушно зауважує О. С. Федотова немає необхідності давати універсальне визначення терміну «порт». Для різних цілей цей термін може мати різне значення. Під портом як земельно-правовою категорією можна розуміти визначену межами територію й акваторію з особливим правовим режимом. Під терміналом як земельно-правовою категорією має розумітися визначена межами територія й акваторія, оскільки термінали, як правило, виконують функції порту. Різниця може бути лише за процедурою створення [227, с. 40].

Отже, штучно створені земельні ділянки входять до складу території морського порту (його сухопутної частини), проте при цьому не вказується про можливість їх знаходження в акваторії. Вважаємо таку термінологічну непослідовність слід уніфікувати, оскільки така ситуація ще більш ускладнює визначення правового режиму штучних земельних ділянок, як самостійного об'єкту правового регулювання. Крім того наведене поняття не охоплює собою земельні ділянки, створені поза межами акваторій морських портів та призначені для інших потреб.

І в цьому контексті дуже важливим є юридична природа процесу формування земельної ділянки, як самостійного об'єкта цивільно-правових та земельно-правових відносин. Слід звернути увагу, що у ст. 24 «Правовий режим земель морського транспорту», цього ж закону України, зовсім не розкривається правовий режим таких земель, а лише вказується на правові форми їх використання, поза увагою законодавця, залишилися правові засади та процесуальні норми щодо створення штучної земельної ділянки та порядок надання земельних ділянок для таких цілей. Згідно вказаної норми штучно створені земельні ділянки перебувають у державній власності та можуть надаватися у користування, у тому числі в довгострокову оренду.

Штучно створені земельні ділянки належать до земель водного фонду. При цьому, землі водного фонду згідно ст. 59 Земельного кодексу України можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності. На нашу думку, цю неузгодженість норм слід вирішувати за принципом спеціальної норми, оскільки правила норм Земельного кодексу України не враховують таку спеціальну обставину, як їх знаходження в межах морського порту.

Так поданий у 2013 році проект закону України «Про штучно створені земельні ділянки на водних об'єктах в межах акваторії морських портів» (реєстр. № 2968 від 31.05.2013 р.) [193] мав передбачати комплексне врегулювання правовідносин із створення і використання штучних земельних ділянок на водних об'єктах в межах акваторій морських портів та їх правового статусу. З урахуванням тексту допрацьованого законопроекту передбачалося закріплення процедури отримання дозволів на створення та утримання таких об'єктів. Проектом передбачалося, що штучно створені земельні ділянки можуть або прилягати вже до існуючих, або бути ізольованими від них. Сумнівної з правової точки зору, спроба закріплення процедури створення земельних ділянок, за проектом, першим етапом є створення інженерної споруди, по суті штучної території на якій після прийняття її в експлуатацію на якій буде сформовано штучну земельну ділянку. Ріпенко А. І. та Мартин А. Г. досліджуючи правові засади створення штучних земельних ділянок, пропонують розглядати наступні заходи: перший з них полягає у зміні рельєфу та, відповідно, виду угідь земельної ділянки, первісно зайнятої водним об'єктом чи його частиною. Другий – у будівництві в установленому порядку на дні водойми гідротехнічної споруди і, у такий шлях, також зміні характеристик (фізичних та юридичних) земельної ділянки дна водного об'єкту. Науковці підкреслюють, що в обох випадках потрібна попередня персоніфікація земельної ділянки дна водойми та її відведення певному землекористувачу [210].

В науковій літературі підкреслювалась слушна пропозиція, що

визначення правового статусу й відповідного правового режиму штучно створених земельних ділянок, має відбуватись шляхом закріплення поняття штучно створених ділянок без їх прив'язки до місця створення або категорії земель, що дозволить їх розглядати як самостійну правову категорію та призведе до більш раціонального їх використання з урахуванням різноманітних стратегічних, економічних та соціальних цілей [54, с. 56; 226].

Фактично мова йде про доцільність створення спеціального правового режиму для ділянок, які того потребують унаслідок їх природних особливостей або специфіки діяльності, що призводить до порушення природних властивостей землі (наприклад, для берегових смуг водних шляхів, територій портів, терміналів тощо) [227, с. 40].

Крім того, термінологічна визначеність у земельному законодавстві має стосуватись не тільки визначення правового статусу штучно створеної земельної ділянки, але й поняття штучно створених островів, правові аспекти використання територіального моря та континентального шельфу у зв'язку із створенням таких об'єктів.

Окремого розгляду потребує питання процедури створення штучних земельних ділянок з моменту надання відповідної території або водного об'єкта в користування для створення штучної земельної ділянки до моменту реєстрації права власності на неї і на об'єкти нерухомого майна, згодом побудовані на ній. Така процедура має бути врегульована окремим порядком.

На сьогодні належним чином не розроблені й нормативно-технічні норми які б регламентували процедуру створення штучних земельних ділянок. Єдиний нормативний акт, вузького спрямування, який регламентує порядок проведення робіт на землях водного фонду, це Порядок видачі дозволів на проведення робіт на землях водного фонду [139].

Аналізуючи чинну нормативну базу з питання оформлення дозвільної документації на створення «штучної території», на водному об'єкті, слід відзначити, що на сьогодні таку процедуру можна здійснити за такими

кроками: оформлення правовстановлюючих документів на земельну ділянку дна водного об'єкту для відповідних цілей; погодження проекту виконання гідротехнічних (будівельних) робіт, а також місце та порядок їх проведення з державним з обласними, Київською, Севастопольською міськими державними адміністраціями, органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища, а також Держводагентством та Держгеонадрами (відповідно до порядку закріпленого у ст. 86 Водного кодексу України); проект має бути розділ про оцінку впливу на навколишнє природне середовище (в разі наміву територій на землях водного фонду) погоджений з Мінприроди, Держводагентством та Держгеонадрами; отримати дозвіл на проведення будівельних, днопоглиблювальних чи інших робіт на землях водного фонду згідно з постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку видачі дозволів на проведення робіт на землях водного фонду»; отримати в установленому порядку умови і обмеження забудови чи розробити, погодити та затвердити містобудівне обґрунтування (залежно від розташування земельної ділянки, наявності місцевих правил забудови тощо); одержати дозвіл на виконання будівельних робіт в Держархбудінспекції України.

Отже, створення штучної земельної ділянки має здійснюватися на основі дозволу на його створення, проектної документації, документації з планування території та дозволу на проведення будівельних робіт (виданого уповноваженим органом), за відсутності яких створення такої земельної ділянки може бути визнано незаконним.

Крім того, очевидним досліджуваним питанням є умови формування штучної земельної ділянки як об'єкта цивільних прав є її реєстрація у Державному земельному кадастрі (п. 1 ст. 79-1 ЗКУ). На сьогодні порядком ведення кадастру не передбачено створення окремого розділу щодо реєстрації штучних земельних ділянок. Так, до відомостей про земельну ділянку, які підлягають обов'язковому внесенню до Державного земельного

кадастру, відповідно до п. 1 ст. 15 Закону України «Про державний земельний кадастр» віднесено цільове призначення. Цільове призначення земельної ділянки визначається згідно з додатком 16 до вимог до змісту, структури і технічних характеристик електронного документа, що додаються до Порядку ведення Державного земельного кадастру «Класифікація видів цільового призначення земель». Відповідно до структури класифікації цільове призначення присвоюється земельним ділянкам в межах певної категорії земель. Так, згідно класифікатора цільового призначення видів земель 2010 року, передбачено лише такий вид використання, як для будівництва та експлуатації гідротехнічних, гідрометричних та лінійних споруд, яке як правило здійснюється на штучно створених земельних ділянках. Отже таке використання земельної ділянки можливе, якщо відповідне будівництво та подальше користування штучним ділянкою не стане причиною унеможливлення використання земельної ділянки за цільовим призначенням.

В контексті наведеного, слід розглянути особливості цільового призначення штучно створеної ділянки. Оскільки тут виникає дуже багато питань, на підставі якого нормативного документу визначати цільове призначення земельної ділянки, чи має воно співпадати із цільовим призначення земельної ділянки, до якої «прирощується» така ділянка, тощо.

Отже, на наш погляд за доцільне, буде встановлення цільового призначення штучно створених з урахування цільового призначення приналежної до неї природної земельної ділянки. При цьому, Земельний кодекс України, як вже зазначалось, закріплює можливість створення штучних земельних ділянок в межах прибережної захисної смуги чи смуги відведення, на землях лісогосподарського призначення та природно-заповідного фонду, що перебувають у прибережній захисній смузі водних об'єктів, або на земельних ділянках дна водних об'єктів, але при цьому не вказується яке цільове призначення чи вид використання має бути у

таких об'єктів. У попередніх розділах дисертаційного дослідження, ми звертали увагу, що питання поділу земель на категорії за їх цільовим призначенням є досить дискусійним питанням.

Так у науковому колі та практики землевпорядкування тривають дискусії з приводу визначення поняття цільового призначення, так, А. М. Мірошниченко, В. М. Правдюк, А. М. Третяк, В. М. Другак наполягають на заміні інституту цільового призначення земель інститутом зонування. В. В. Носік дотримується думки про необхідність визначення правового режиму земель на основі планування території.

Ситуація ускладнюється різною законодавчою термінологією з цього приводу. Так у Земельному кодексу України використовуються декілька різних термінів: «основне цільове призначення» (ст. 19 ЗКУ), «цільове призначення» (ст. 20 ЗКУ), «цільове використання» (п. б) ч. 15 Перехідних положень ЗКУ), «вид використання» (ч. 5 ст. 20 ЗКУ), «функціональне призначення» (ст. 136 ЗКУ).

Ми погоджуємось із думкою М.Л. Муравської що всі окреслені невирішені питання створюють перепони для подальшого вдосконалення земельного законодавства [120, с. 56].

В ситуації створення штучних земельних ділянок дуже важливим критерієм на наш погляд є саме визначення цільового призначення та виду цільового використання штучно створеної земельної ділянки. Адже визначення виду цільового використання штучно створеної земельної ділянки має узгоджуватись із цільовим призначенням та, відповідно, і з правовими та природними умовами користування землями категорії, до якої земельна ділянка віднесена.

В юридичній літературі зазначається, що спочатку за основу при поділі земель України на категорії було покладено природні (екологічні) ознаки та соціально-економічні й виробничі характеристики використання земель [120, с. 58].

Відповідно, і створення штучних земельних ділянок має бути дозволеним видом діяльності у межах певної категорії земель виключно за умови відповідності такої діяльності меті виділення окремої категорії земель, а саме: пріоритетності її використання як територіального базису, природного ресурсу або як основного засобу виробництва.

Отже створення штучних земельних ділянок має відбуватись для забезпечення використання земель певної категорії за основним цільовим призначенням. При цьому у випадку, якщо штучно створена земельна ділянка (намита, насипана чи створена із застосуванням інших технологій) використовується з таким же цільовим призначенням, як й природна (намита, насипана чи створена із застосуванням інших технологій), збільшується загальна площа природної земельної ділянки. Проте своєрідною проблемою у цьому питанні є віднесення штучно створеної території до земельних ділянок до певної категорії земель. Якщо, наприклад, відведена земельна ділянка на дні водного об'єкту, на якій планується будівництво певної споруди, то така ділянка може належати до земель водного чи природно-заповідного фондів, рекреаційного або лісогосподарського призначення, земель транспорту тощо.

Отже дно водних об'єктів може належати до складу різних категорій земель.

Науковцями зверталась увага на перспективність для потенційного містобудівного освоєння території. В юридичній літературі зазначається, що спочатку за основу при поділі земель України на категорії було покладено природні (екологічні) ознаки та соціально-економічні й виробничі характеристики використання земель [120, с. 66].

Відповідно, і створення штучних земельних ділянок має бути дозволеним видом діяльності у межах певної категорії земель виключно за умови відповідності такої діяльності меті виділення окремої категорії земель, а саме: пріоритетності її використання як територіального базису, природного ресурсу або як основного засобу виробництва.

Проте із забудовою таких територій виникає чимало проблем. По-перше, не завжди існує можливість однозначно визначити правовий режим земель, зайнятих частиною територіального моря, або така ділянка може належати, наприклад, до земель морського транспорту (ділянка акваторії порту, зайнята портовими спорудами тощо); по-друге, такі ділянки не відносились до жодної категорії земель за рішенням відповідних органів державної влади у порядку передбаченому ст. 20 ЗКУ, не мають чітких територіальних меж, а відтак не перебувають на обліку у Державному земельному кадастрі.

Крім того, дослідники звертають увагу, що однозначно не визначений орган влади, повноважний розпоряджатись землями територіального моря, що значно ускладнює видання будь-яким органом державної виконавчої влади (Урядом України, обласними чи районними державними адміністраціями) законних актів щодо надання (передачі) цих земель. З метою запобігання вчиненню таких зловживань Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07.10.2009 № 1395-р [149], з метою недопущення фактів порушення інтересів держави і суспільства під час відчуження та зміни цільового призначення земельних ділянок водного фонду в акваторіях морських торговельних портів, Держкомзему, Мінприроди, МОЗ, Мінрегіонбуду та Держводгоспу до законодавчого врегулювання питань запобігання зловживанням у цій сфері було доручено зупинити прийняття рішень про надання суб'єктам господарювання, крім водогосподарських підприємств і організацій та морських портів, згоди на погодження матеріалів вибору місця розташування ділянок та погодження таким суб'єктам проектів землеустрою щодо відведення ділянок, зокрема із зміною цільового призначення. За цим же актом Уряд України також доручив вищевказаним органам відкликати раніше надані згоди на вилучення ділянок, їх передачу у власність та оренду, зокрема із зміною цільового призначення, у разі, коли місцевими органами виконавчої влади чи органами місцевого

самоврядування не прийнято відповідні рішення або за результатами перевірки встановлено, що такі рішення прийняті з порушенням вимог законодавства.

У місті Одеса, існує практика створення штучних пляжів, які призначені, з одного боку – для масового купання людей (ділянка акваторії, обмежена з боку відкритого моря знаками зони купання з прилеглою до неї ділянкою берегової території, складеної з пляжного матеріалу), з іншого боку це активні берегозахисні споруди у складі протизсувних і протиобвальних заходів на ділянках, де основи схилів розміщені на контактах з водним дзеркалом моря, для захисту корінних берегів, стабілізації зсувних схилів, розширення або збереження існуючих пляжів та мають обмежений режим використання [233].

Пляж відповідно до ч. 4 ст. 83 Земельного кодексу України: «до земель загального користування, населених пунктів відносяться майдани, вулиці, проїзди, шляхи, набережні, пляжі, парки, сквери, бульвари, кладовища, місця знешкодження та утилізації відходів тощо» та ст. 13 Закону України «Про благоустрій населених пунктів» є територією земель загального користування населених пунктів. При цьому відповідно до ст.ст. 1, 88 Водного Кодексу України пляжна зона це частина прибережної захисної смуги уздовж морів, навколо морських заток і лиманів з режимом обмеженої господарської діяльності ширина якої визначається залежно від ландшафтно-формууючої діяльності моря, але не менше 100 метрів від урізу води.

Таким чином, пляжна зона є одночасно територією населеного пункту та частиною прибережної захисної смуги. Згідно ч. 3 ст. 60 Земельного Кодексу України межі встановлених прибережних захисних смуг і пляжних зон зазначаються в документації з землеустрою, кадастрових планах земельних ділянок, а також у містобудівній документації.

Вказана документація розробляється з урахуванням чинного

законодавства України у сфері містобудування (Земельного та Водного кодексів України, Законів «Про регулювання містобудівної діяльності», «Про основи містобудування», «Про благоустрій населених пунктів», «Про охорону культурної спадщини», «Про охорону археологічної спадщини») та вимог державних будівельних норм [41], [42], [185], [186], [184], [187], [188].

Містобудівна документація згідно п.42 ст.26 Закону України «Про місцеве самоврядування» затверджується виключно на пленарних засіданнях сільської, селищної, міської рад. Таким чином органи місцевого самоврядування фактично самостійно визначають вид використання штучних територій з урахуванням містобудівної документації (зонінгу території).

Так, відповідно до плану зонування території міста Одеса, «штучні пляжі» (які включають в себе намівні території) підпадають під територіальну зону Р2 «Рекреаційна зона активного відпочинку», яка має бути підпорядкованою природоохоронній та оздоровчій функції, відповідно до вимог водного законодавства, при цьому серед переважних видів використання спортивні центри, майданчики, підприємства громадського харчування тощо, тобто ті об'єкти які передбачають забудову земельної ділянки.

Така ситуація вказує на те, що правова регламентація зі створення штучних земельних ділянок у межах земель всіх категорій має проводитись із обов'язковістю проведення попередніх досліджень в частині оцінки впливу відповідної діяльності на навколишнє середовище, а саме: на збереження екологічної збалансованості, дотримання прав землевласників та землекористувачів, забезпечення безпеки об'єктів, розташованих на певній території тощо. На сьогодні вимоги щодо проведення оцінки впливу на довкілля відповідно до Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» [174]. передбачає її проведення в разі наміву територій на землях водного фонду. Вочевидь, що така ситуація потребує належного правового регулювання.

Підсумовуючи наведене, можна зробити наступний висновок, що штучно створені земельні ділянки можуть слугувати як для будівництва та експлуатації гідротехнічних, гідрометричних та лінійних споруд так й частиною території населеного пункту, де може провадитись така діяльність (відносно земельних ділянок комунальної власності).

Отже такі об'єкти можуть мати різні види цільового використання в залежності від того, до якої категорії земель вони відносяться. Слід звернути увагу, що при цьому штучні ділянки можуть бути не тільки материковою територією населеного пункту, але й можуть бути островом.

Крім того, створення та використання штучно створених земельних ділянок мають ознаки публічно-правових правовідносин, оскільки їх створення мають відповідати функціям територіального планування та зонування відповідної території та приватно-правових відносин пов'язаних із їх створенням та комплексним природокористуванням.

Отже, можна зробити наступний висновок що, штучно створену земельну ділянку можна визначити як різновид земельної ділянки, а саме як частину земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами, створену (наміту, насипану чи створену із застосуванням інших технологій) в тому числі й острови, на об'єктах водного фонду та/або на земельних ділянках всіх категорій земель, яка після її створення та формування у встановленому законодавством порядку, набуває правового статусу земельної ділянки.

Вид цільового використання штучно створеної земельної ділянки має визначатись виключно за умови відповідності такого використання основному цільовому призначенню категорії земель водного фонду, на якій вона створена та на яку поширюється визначений законодавством спеціальний режим господарської та іншої діяльності, та дозволеним видом використання у межах земель водного фонду та земель інших категорій, із встановленням конкретних обмежень прав землевласників та

землекористувачів, а також закріпленням спеціальних заходів комплексної правової охорони земель, вод та інших природних ресурсів, на підставі розробленої та затвердженої уповноваженими органами державної влади або місцевого самоврядування містобудівної документації та документації із землеустрою.

2.2. Підстави виникнення, здійснення і припинення земельних прав суб'єктів на штучно створені земельні ділянки на землях водного фонду

Правові засади земельних правовідносин щодо користування земельними ділянками водного фонду, промисловості, транспорту які склалися за радянських часів, на сучасному етапі певною мірою є перепорою у вирішенні низки принципових питань використання земельних ресурсів в сучасних умовах формування ринкових відносин. Тому правові та наукові основи, які були раніше закріплені в законодавстві та земельно-правовій науці, вже не відповідають реаліям сьогодення та вимогам динамічного розвитку земельних правовідносин.

Підстави виникнення, здійснення і припинення земельних прав суб'єктів на штучно створені земельні ділянки у межах акваторій морських портів, досить складне питання, яке не тільки пов'язане із відсутністю у законодавстві та наукових дослідженнях, правового статусу штучно створеної земельної ділянки, але й зі складним питанням особливостей набуття, здійснення та припинення прав на землю, яка може перебувати у різних формах власності.

Земельне законодавство носить досить неоднозначний характер в питанні нормативного закріплення переліку земель які можуть перебувати у державній, комунальній та приватній формі власності, не зважаючи на те, що, наприклад, у ЗК України передбачено перелік земель державної власності які не підлягають передачі в приватну чи комунальну власність. Так, наприклад,

згідно з ч. 4 ст. 84 ЗК України до земель державної власності, які не можуть передаватись у комунальну власність, належать землі водного фонду, крім випадків, визначених цим Кодексом. Аналогічна вимога за своїм змістом стосується і земель комунальної власності. У ч. 4 ст. 83 ЗК України зазначається, що до земель комунальної власності, які не підлягають передачі у приватну власність, належать землі водного фонду, а також земельні ділянки, штучно створені в межах прибережної захисної смуги чи смуги відведення, на землях лісогосподарського призначення та природно-заповідного фонду, що перебувають у прибережній захисній смузі водних об'єктів, або на земельних ділянках дна водних об'єктів. При цьому у ст.59 ЗК України вказується, що землі водного фонду України можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності, а у ст. 24 Закону України «Про морські порти» вказується, штучно створені земельні ділянки перебувають у державній власності, хоча такі об'єкти за ст.84 ЗК не є у переліку земель державної власності.

Отже слід констатувати, що на сьогодні законодавство не містить чітких критеріїв розмежування видів земель водного фонду відповідно до форм власності. Як вказує О. М. Дроваль, на рівні законопроектів такі спроби були у 2006 та 2009 роках [54, с. 78], відповідно до яких пропонувалося внести зміни до ВК України в частині встановлення правових засад власності на водні об'єкти та землі водного фонду, а саме: водні об'єкти та землі водного фонду є об'єктами права власності Українського народу; водні об'єкти та землі водного фонду можуть перебувати в державній, комунальній та приватній власності. У державній власності перебувають: водні об'єкти загальнодержавного значення; землі, зайняті прибережними захисними смугами, береговими смугами водних шляхів водних об'єктів загальнодержавного значення за межами населених пунктів; землі, зайняті гідротехнічними та гідрометричними спорудами, а також землі, виділені під смуги відведення для них. Але на сьогодні такі законодавчі пропозиції залишились лише на рівні законопроектів.

Розглядаючи підстави виникнення, здійснення і припинення земельних прав на штучно створені земельні ділянки, слід звернути увагу, що такі правовідносини складають, за своєю суттю, великий обсяг земельно-процесуальних правовідносин.

За земельним законодавством, серед основних підстав набуття прав на землю слід виділити: придбання за цивільно-правовими угодами; безоплатного передання із земель державної та комунальної власності; приватизація земельних ділянок, що були раніше надані у користування; спадкування; виділення в натурі (на місцевості); придбання на конкурсних засадах; набувальна давність; внесення земельних ділянок її засновниками до статутного капіталу; передача земель із державної власності в комунальну та навпаки, укладання договорів оренди, концесії сервітуту тощо.

Проте, досліджуючи правову природу штучно створених земельних ділянок в межах акваторії морських портів, слід звернути увагу. Що така підстава як створення земельної ділянки чинним законодавством не передбачена. Законодавець у ст.79¹ передбачає лише формування земельної ділянки, як об'єкта цивільних прав, що передбачає визначення її площі, меж та внесення інформації про неї до Державного земельного кадастру. Але в контексті дослідження мова йде саме про створення штучної земельної ділянки, як певного етапу її формування.

Аналіз численних нормативних актів, вказує на те, що більшість норм які регламентують процес створення штучних земельних ділянок, є технічними або цивільно-правовими, оскільки такий об'єкт має створений за допомогою наміву або насипу та має ознаки споруди (будівельна система, пов'язана із землею, яка створена з будівельних матеріалів, напівфабрикатів, устаткування та обладнання в результаті виконання різних будівельно-монтажних робіт).

Як ми зазначали у попередньому розділі дисертаційного дослідження,

створення штучної земельної ділянки має здійснюватися на основі дозволу на його створення, проектної документації, документації з планування території та дозволу на проведення будівельних робіт (виданого уповноваженим органом), за відсутності яких створення такої земельної ділянки може бути визнано незаконним. З цього вбачається, що процедура створення такої штучної земельної ділянки знаходиться на межі земельно-процесуальних, цивільно-процесуальних, будівельних та технічних норм.

Так, як вказує Д. В. Ковальський до числа основних земельно-процесуальних суб'єктивних функцій, повноважень, прав і юридичних обов'язків учасників правовідносин належать безпосередньо пов'язані з можливістю володіти, користуватися й розпоряджатися земельними ділянками, зокрема, заявляти клопотання про надання земельних ділянок у власність чи користування; розглядати заявлені клопотання у встановлений законодавством строк, а також виносити щодо них відповідні рішення; визначати межі користування земельними ділянками, закріплювати їх у натурі; видавати документи, що засвідчують право власності або право користування ними тощо [87, с. 102].

Таким чином, як один із видів земельно-процесуальних суб'єктивних функцій повноважень, прав і юридичних обов'язків учасників правовідносин, на сьогодні, процес створення штучних земельних ділянок не закріплюється нормативно та майже не розглядається у правовій доктрині.

Як ми вже вказували, одним із важливих етапів процедури створення таких ділянок є оформлення правовстановлюючих документів на земельну ділянку дна водного об'єкту, або прибережних захисних смуг, з відповідною метою, отже такий етап повинен мати природу земельно-процесуальних правовідносин. Отже, поширення на таку штучно створену земельну ділянку норм земельного законодавства, відбувається майже на всіх етапах її створення, формування та набуття у встановленому законодавством порядку, правового статусу штучно створеної земельної ділянки. Нормативне

закріплення такої процедури має важливе значення для визначення суб'єктів прав на такі об'єкти та форм власності у яких останні можуть перебувати. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за правопорушення у сфері довкілля» від Закон України від 05.11.2009 № 1708-VI вносив зміни у ст. 83-84 ЗК та закріплював можливість отримання у комунальну власність штучно створених земельних ділянок на території населеного пункту, у тому числі з порушенням установлених правил їх створення, а також аналогічне положення стосовно земель державної власності за межами населених пунктів.

Така позиція законодавця, була досить сумнівною, оскільки фактично дозволяла незаконним способом розширювати територію та набувати права власності на неї. З цього приводу правознавці підкреслювали, що не витримує критики принцип «прирощення» штучно утворених територій до земель державної чи комунальної власності (ст.ст. 83, 84 ЗКУ), який не відповідає сучасним реаліям та існуючим потребам. При цьому у ч.4 ст.8 Закону України «Про морські порти» закріплено, що збільшення території морського порту може відбуватися за рахунок штучно створених земельних ділянок та земельних ділянок, які відведені в установленому законодавством порядку для розміщення, обслуговування та будівництва об'єктів портової інфраструктури, підприємств, основні продукція та/або сировина яких є об'єктами експортно-імпортних операцій і обслуговуються як вантажі у морському порту.

Відповідно до ст. 83 ЗКУ до земель комунальної власності, які не можуть передаватись у приватну власність, належать земельні ділянки, штучно створені в межах прибережної захисної смуги чи смуги відведення, на землях лісогосподарського призначення та природно-заповідного фонду, що перебувають у прибережній захисній смузі водних об'єктів, або на земельних ділянках дна водних об'єктів. В даному випадку фактично мова йдеться про штучне збільшення території за відсутності нормативного акта,

який б регламентував процедуру її здійснення та створення нових правових підстав набуття права власності на земельну ділянку. Крім того, законодавством України також було закріплено, що у випадку незаконного створення штучної земельної ділянки після завершення її спорудження вона переходить у власність держави.

Проте, ми приєднуємось до думки Ріпенка А. І., та Мартина А. Г., якщо земельна ділянка не була відведена для таких потреб юридичній або фізичній особі то, цілком очевидно, йдеться не про набуття державою чи територіальною громадою права на «штучно створену земельну ділянку», а лише про необхідність повернення цим публічним власникам їх самовільно зайнятої земельної ділянки (ст. 211, 212 ЗКУ), із приведенням її у належний стан, чи про примусове припинення права користування земельною ділянкою, яка була надана (передана) певному суб'єкту в користування для інших потреб, однак, використовується ним із порушенням вимог законодавства [210].

У випадку, коли на ділянці дна водойми самочинно будується споруда (об'єкт нерухомості), застосуванню підлягає ст. 376 Цивільного кодексу України яка встановлює правові наслідки самочинного будівництва [222].

Наразі такі положення, втратили свою чинність та були виключені із поточної редакції Земельного кодексу України, проте проблема створення залишається досить актуальною.

Так, штучно створені земельні ділянки в межах акваторії морського порту, мають важливе певним чином стратегічне державне значення, отже після набуття правового статусу земельної ділянки мають знаходитись в державній формі власності. Або, наприклад, якщо такі ділянки територіально розташовані в межах населених пунктів й виступають в якості просторово-операційного базису, то відповідно після набуття правового статусу земельної ділянки мають знаходитись у комунальній формі власності.

Доречно відмічають Ріпенко А. І. та Мартин А. Г., що певні «нові

об'єкти», в розумінні Законів України «Про місцеве самоврядування в Україні» [168] та «Про передачу об'єктів державної та комунальної власності» [189], можуть, за загальним правилом, набуватись у комунальну власність виключно за згодою на те відповідної місцевої ради у формі її рішення. Тобто, якщо певній громаді об'єкт не потрібен, чи його перебування у комунальній власності є неефективним та витратним, навряд чи можливо якимось чином примусити таку громаду прийняти цей об'єкт у власність громади, оформити права на нього та утримувати його в подальшому [210].

Щодо передачі таких земельних ділянок у державну чи комунальну власність, то на наш погляд, така процедура має відбуватись у відповідності із правилами ст.117 ЗК, тобто разом з актом приймання-передачі такої земельної ділянки є підставою для державної реєстрації права власності держави, територіальної громади на неї.

В такому випадку, питання цільового призначення штучно створених земельних ділянок потребує більшого уточнення, оскільки в залежності від мети їх використання, залежить визначення кола суб'єктів із відповідними повноваження та правами щодо таких ділянок.

Утворення штучної земельної ділянки в межах населених пунктів, відповідно до вимог містобудівної документації, має відбуватись виключно для потреб територіальної громади, у порядку встановленому законодавством.

Такі ділянки мають розглядатись законом як території, що потенційно придатні для забудови та благоустрою, а отже має бути визначений механізм їх віднесення до земель відповідних категорій та включення у межі певних адміністративно-територіальних одиниць (утворень). Наприклад для будівництва, капітального ремонту, реконструкції та обслуговування об'єктів транспортної і енергетичної інфраструктури (доріг, мостів, естакад, нафто-,газо- та водопроводів, ліній електропередачі, зв'язку, аеропортів, морських та річкових портів, нафтових і газових терміналів, електростанцій), будівництво захисних гідротехнічних споруд, створення міських парків,

облаштування пляжної зони, розташування об'єктів природно-заповідного фонду, тощо.

Наступним кроком у створенні такого правового механізму має бути узгодження відповідного містобудівного законодавства, земельного та екологічного. Так, нами вже відмічалась відсутність будівельних норм та досвіду планування і будівництва «штучних територій» в Україні. Містобудівною документацією майже не закріплюються вимоги щодо містобудівних обґрунтувань створення таких територій. Наприклад, створення штучних островів передбачалось у проектах генеральних планів лише двох населених пунктів України: Одеси та Ялти.

Так, як відмічають фахівці, питання будівництва та реконструкції портової інфраструктури залишилося рамковим, а змістовна конструкція статті 5 Закону України «Про морські порти» носить відсильний характер. Зміст цієї норми фактично вказує на будівництво лише нових морських портів, отже питання реконструкції (розширення) діючих морських портів законодавець залишив без уваги [83, с. 327].

Відповідно до ч.4 ст.8 Закону України «Про морські порти» збільшення території морського порту може відбуватися за рахунок штучно створених земельних ділянок та земельних ділянок, які відведені в установленому законодавством порядку для розміщення, обслуговування та будівництва об'єктів портової інфраструктури, підприємств, основні продукція та/або сировина яких є об'єктами експортно-імпортних операцій і обслуговуються як вантажі у морському порту. Територія та акваторія морського порту можуть включати відокремлені від основної території та акваторії земельні ділянки та водні об'єкти (їх частини), які мають однаковий з основною територією та акваторією правовий режим використання.

З цього приводу Квасніцька О. О. справедливо відмічає, що частина інфраструктури будується на морській акваторії, тобто на землях водного фонду, частина — на штучно створених земельних ділянках, частина на

землях транспорту все це є свідченням низки невирішених проблем законодавчого рівня, пов'язаних з дозвільними документами, порядком веденням в експлуатацію та конфліктами між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади. Також цілком слушною є думка авторки про те, що незважаючи, що частина 3 статті 5 Закону про порти регламентує лише питання будівництва нових морських портів мову слід вести також і про їх розширення. Враховуючи, що Закон про порти не містить регламентації особливостей такого будівництва, що дозволяє стверджувати про загальний порядок будівництва об'єктів IV і V категорій складності, у частину 1 статті 5 Закон про порти слід внести зміни наступного змісту: «Будівництво та розширення нових морських портів здійснюється з урахуванням Стратегії розвитку морських портів України та містобудівного законодавства». При цьому, назву статті слід відкоригувати, а саме: «Будівництво та розширення, відкриття та закриття морських портів». Поряд з цим, на законодавчому рівні слід вирішити питання щодо дозволів на проведення робіт по створенню штучних земельних ділянок в межах морських портів для виключення конфліктів та для уніфікації дозвільних процедур [83, с . 329].

На сьогодні, найпоширенішим видом отримання права на земельну ділянку в акваторії порту є будівництво причалу. Отримання такої ділянки має відбуватись відповідно до нормативних вимог містобудівної документації ст. 24 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності», яка фактично зобов'язує, про це свідчить диспозиція ч. 3 ст.123 ЗКУ відповідний орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування в межах їх повноважень у місячний строк розглядає клопотання і дає дозвіл на розроблення проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки або надає мотивовану відмову у його наданні. Підставою відмови у наданні такого дозволу може бути лише невідповідність місця розташування земельної ділянки вимогам законів, прийнятих відповідно до них

нормативно-правових актів, а також генеральних планів населених пунктів, іншої містобудівної документації, схем землеустрою і техніко-економічних обґрунтувань використання та охорони земель адміністративно-територіальних одиниць, проектів землеустрою щодо впорядкування території населених пунктів, затверджених у встановленому законом порядку. При цьому земельна ділянка має бути сформованою, як самостійний об'єкт земельно-правових правовідносин із відповідними межами. За матеріалами судової практики слід констатувати, що межові знаки на земельних ділянках водного фонду можуть бути й не встановлено, що є підставою в реєстрації земельної ділянки.

Наприклад, Постановою Вищого адміністративного суду України від 17.01.2003 р. у справі №К/9991/44727/12, судом було встановлено, що відсутність меж ділянки на дні водної акваторії Південно-Бузького лиману в натурі (на місцевості) та неможливість встановити межі проектованої території в натурі (на місцевості) й закріпити їх межовими знаками встановленого зразка свідчить про відсутність у зазначеній території ознак земельної ділянки (до аналогічних висновків дійшли суди у справі №814/1710/15 за позовом прокурора м. Миколаєва до ТОВ «Морський спеціалізований порт Ніка-Тера») [232].

У разі зміни меж та місця розташування водного об'єкта чи його частини, на наш погляд це є підставою для розгляду питання зміни категорії відповідних земель. Але такі питання мають бути врегульовані на законодавчому рівні, тільки за цих обставин можливо вести мову про встановлення відповідальності за порушення законодавства при утворенні штучних територій.

Крім того, такі штучні ділянки після набуття статусу штучної земельної ділянки, набувають ознак специфічного правового режиму, який буде пов'язано з їх подальшим використанням та утриманням, що створює низку обов'язків власників таких ділянок. Насамперед така специфіка правового

режиму буде обумовлена дозволеним видом використання такої ділянки, у межах земель водного фонду та земель інших категорій, із встановленням конкретних обмежень прав землевласників та землекористувачів.

Оскільки власність накладає тягар щодо її утримання, стосовно таких об'єктів, то в даному випадку, це передбачає відповідні бюджетні витрати, реальну потребу у створенні та використанні таких територій з відповідною метою, тощо.

Проектна документація, щодо створення штучних земельних ділянок, ще на етапі проектування має проходити процедуру оцінки впливу на довкілля та стратегічної екологічної оцінки. Отже така ситуація потребує нормативного закріплення порядку утримання та використання штучних земельних ділянок органами місцевого самоврядування чи державної влади.

Задля використання з відповідною метою та після набуття правового статусу штучної земельної ділянки, вони мають знаходитись у комунальній формі власності, утворені ділянки не мають передаватися у власність суб'єктам приватного права – вони можуть набувати на неї лише права користувача, орендаря чи концесіонера. В даному випадку надання права користування, на земельні ділянки державної та комунальної власності регламентується ст.123 ЗК. Передача у користування такої земельної ділянки має відбуватись тільки після набуття правового статусу штучної земельної ділянки (зареєстрованої в Державному земельному кадастрі та у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно). Окремо слід розглянути передачу в оренду таких земельних ділянок. Так, за ст.124 ЗК передача в оренду земельних ділянок, що перебувають у державній або комунальній власності, здійснюється на підставі рішення відповідного органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування, чи договору купівлі-продажу права оренди земельної ділянки (у разі продажу права оренди) шляхом укладення договору оренди земельної ділянки чи договору купівлі-продажу права оренди земельної ділянки. Передача в оренду земельних ділянок, що перебувають у

державній або комунальній власності, здійснюється за результатами проведення земельних торгів, крім випадків, встановлених частинами другою, третьою статті 134 ЗК.

Згідно, п.3 ст. 93 ЗК не підлягають передачі в оренду земельні ділянки, штучно створені у межах прибережної захисної смуги чи смуги відведення, на землях лісгосподарського призначення та природно-заповідного фонду, розташованих у прибережній захисній смузі водних об'єктів, крім випадків, передбачених законом. Вказана норма ЗК закріплює лише певні випадки заборони передачі таких земель в оренду, наприклад в даному випадку не вказана заборона на передачу в оренду штучних земельних ділянок створених на дні водних об'єктів.

Відповідно до п. 2 ст. 24 ЗУ «Про морські порти України», штучно створені земельні ділянки належать до державної власності та можуть надаватися у користування, у тому числі в довгострокову оренду. Проте, виходячи з положень земельного законодавства може виникнути ситуація, коли штучна земельна ділянка була утворена в межах населеного пункту. ЗК у ст. 116 встановлює, що право власності та право користування земельною ділянкою громадянами та юридичними особами набуваються відповідно до рішення органу місцевого самоврядування або органу виконавчої влади. Таким чином, якщо фізична чи юридична особа бажає набути право власності на штучну земельну ділянку після її створення, їй буде необхідно звернутися до відповідних органів з клопотанням про його надання.

Як слушно підкреслює Драпайло Ю. З., що правовий режим порту поширюється на всі земельні ділянки незалежно від того до якої категорії, вони відносяться [50, с. 111], а отже й на такі земельні ділянки поширюється відповідний специфічний режим. Як вказує дослідник при створенні нового порту необхідно відвести велику земельну ділянку, яка й буде в подальшу територією порту. В подальшому при необхідності передання певних земельних ділянок зі складу такої території, необхідно буде «дробити» таку

території із формуванням самостійних одиниць (земельних ділянок) в її межах, з їх подальшою передачею у комунальну власність та приватну власність окрім штучно створених земельних ділянок, які можуть перебувати виключно у державній формі власності. В даному випадку така процедура є занадто складною.

Виникнення прав власності та користування земельною ділянкою здійснюється відповідно до положень ст. 125, 126 ЗК тобто лише з моменту виникають з моменту реєстрації цих прав, яка здійснюється відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [163].

Аналізуючи норми проекту закону «Про штучно створені земельні ділянки на водних об'єктах в межах акваторії морських портів», можна звернути увагу, що суб'єкт, який створив штучну територію отримує право постійного користування земельною ділянкою, що створена на ній (у випадку створення штучної території Адміністрацією морських портів або іншим державним підприємством) або право на довгострокову (на строк до 49 років) оренду такої земельної ділянки без проведення аукціону. У такому випадку право користування земельною ділянкою може бути предметом договору застави або іншого правочину про відступлення прав.

В нормах проекту вказано, що для цілей створення штучної території передача прав користування водним об'єктом та/або земельною ділянкою під таким водним об'єктом особі, що здійснює створення штучної земельної ділянки, не вимагається.

Тобто в даному випадку мова йде вже про оренду штучно створених об'єктів. Проте у даному проекті не вказано особливостей оренди таких об'єктів й відповідно цільове призначення такої штучно створеної земельної ділянки. Так наприклад, до особливостей оренди земель водного фонду відноситься закріплений законодавством вичерпний перелік мети використання таких земель, а саме: для сінокосіння, рибогосподарських

потреб (у тому числі рибництва (аквакультури), рекреаційних, культурно-оздоровчих, спортивних і туристичних цілей, проведення науково-дослідних робіт, догляду, розміщення та обслуговування об'єктів портової інфраструктури і гідротехнічних споруд тощо, а також штучно створені земельні ділянки для будівництва та експлуатації об'єктів портової інфраструктури та інших об'єктів водного транспорту.

Виходячи з наведеного можна зробити висновок, що до оренди таких ділянок можна віднести й особливості оренди земель водного фонду.

Проте законодавець забороняє згідно ст.93 ЗК України, передачу в оренду земельних ділянок, штучно створених у межах прибережної захисної смуги чи смуги відведення, на землях лісгосподарського призначення та природно-заповідного фонду, що перебувають у прибережній захисній смузі водних об'єктів або на земельних ділянках дна водних об'єктів.

Відповідно до ст. 124 ЗК України передача в оренду земельних ділянок, що перебувають у державній або комунальній власності, здійснюється на підставі рішення відповідного органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування згідно з їх повноваженнями, визначеними у ст. 122 ЗК України, чи договору купівлі- продажу права оренди земельної ділянки (у разі продажу права оренди) шляхом укладення договору оренди земельної ділянки чи договору купівлі-продажу права оренди земельної ділянки. Передача в оренду земельних ділянок, що перебувають у власності громадян і юридичних осіб, здійснюється за договором оренди між власником земельної ділянки і орендарем. Підставою для укладення договору оренди може бути також і цивільно-правовий договір про відчуження права оренди. Передача в оренду земельних ділянок, що перебувають у державній або комунальній власності, здійснюється за результатами проведення земельних торгів (аукціону), що є підставою для укладення договору оренди.

При цьому, земельні ділянки державної чи комунальної власності або права на них (оренда, суперфіцій, емфітевзис), у тому числі з розташованими

на них об'єктами нерухомого майна державної або комунальної власності, підлягають продажу на конкурентних засадах (земельних торгах), крім випадків, встановлених ч. 2 ст. 134 ЗК України.

Якщо орендодавцем виступає сільська, селищна, міська рада (далі – Орендодавець), то процедура передачі земель водного фонду в оренду проводиться без аукціону.

Що ж до істотних умов договору оренди землі, то чинне законодавство відносить до них: предмет договору, об'єкт оренди (кадастровий номер, місце розташування та розмір земельної ділянки); орендну плату (із зазначенням її розміру, індексації, способу та умов розрахунків, строків, порядку її внесення і перегляду та відповідальності за її несплату); строк дії договору.

Типовий договір оренди землі також містить й інші важливі умови, такі як: умови використання земельної ділянки (у т.ч. умови збереження стану об'єкта оренди); права та обов'язки сторін; умови і строки передачі земельної ділянки в оренду; обмеження (обтяження) щодо використання земельної ділянки; умови повернення; ризик випадкового знищення або пошкодження об'єкта оренди чи його частини; зміна умов договору і припинення його дії; страхування об'єкта оренди тощо. У разі закінчення строку, на який було укладено договір оренди землі, орендар, який належно виконував обов'язки за умовами договору, має переважне право перед іншими особами на укладення договору оренди землі на новий строк (поновлення договору оренди землі).

У разі зміни межі або цільового призначення земельної ділянки поновлення договору оренди землі здійснюється у порядку одержання земельної ділянки на праві оренди. Зміна умов договору оренди землі здійснюється за взаємною згодою сторін шляхом укладення додаткової угоди до договору оренди землі. Підставами для внесення змін до чинного договору оренди землі шляхом укладання відповідної додаткової угоди є зміна розміру орендної плати, зміна назви юридичної особи, її юридичної адреси, інших

умов договору, на підставі яких не передбачено укладання нового договору оренди землі. Можлива передача земельних ділянок або їх частин в суборенду, але вона здійснюється тільки за письмовою згодою Орендодавця та при виконанні таких умов: умови договору суборенди є такими самими і не суперечать договору оренди землі; функціональне (цільове) використання земельної ділянки не змінюється; строк суборенди не може перевищувати строк, визначений договором оренди землі, та у разі його припинення чинність договору суборенди припиняється.

За згодою сторін договір суборенди земельної ділянки посвідчується нотаріально та підлягає державній реєстрації в обов'язковому порядку.

Договір оренди землі припиняється у таких випадках: закінчення строку, на який його було укладено; поєднання в одній особі власника земельної ділянки та орендаря; викупу земельної ділянки для суспільних потреб та примусового відчуження земельної ділянки з мотивів суспільної необхідності в порядку, встановленому законом; ліквідації юридичної особи-орендаря; смерті фізичної особи-орендаря, засудження його до позбавлення волі та відмови осіб, зазначених у ст. 7 Закону України «Про оренду землі» [173], від виконання укладеного договору оренди земельної ділянки; набуття права власності на житловий будинок, будівлю або споруду, що розташовані на орендованій іншою особою земельній ділянці; відчуження права оренди земельної ділянки заставодержателем; припинення дії договору, укладеного в рамках державно-приватного партнерства (щодо договорів оренди землі, укладених у рамках такого партнерства).

Договір оренди землі припиняється також в інших випадках, передбачених законом. Крім того, договір оренди землі може бути розірваний за згодою сторін.

Типовий договір оренди землі, який затверджений постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типового договору оренди землі» від 03.03.2004 р. № 220 [196], не враховує специфіки правового

режиму земель водного фонду.

Окрім того, в типовому договорі майже не приділяється увага охороні землі та інших природних об'єктів, з якими пов'язаний об'єкт оренди. Таким чином потрібно доповнити ст. 59 ЗК України істотними природоохоронними умовами, які повинні зазначатись в договорі оренди земель водного фонду і невиконання яких може бути підставою для дострокового припинення договірних відносин. До таких можна віднести вимоги щодо охорони земель вказаної категорії (проведення протизсувних та протиерозійних заходів, розчищення берегів водних об'єктів, інше) та строки проведення таких робіт.

Крім того, у договорі оренди відповідних об'єктів необхідно закріпити положення ст. 85 ВК України, відповідно до якої користування земельними ділянками водного фонду здійснюється з урахуванням вимог щодо охорони водних об'єктів від забруднення, засмічення та замулення, а також з додержанням санітарних норм та правил, що встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Окрема процедура передбачена законодавством України при оренді водних об'єктів, а також земель водного фонду під ними.

Так, Кулинич П. Ф., розглядаючи питання щодо укладення договорів оренди об'єктів водного фонду [103, с. 29–30], зазначав, що у ст. 58 ЗК України до земель водного фонду належать, зокрема, землі, зайняті морями, річками, озерами, водосховищами, іншими водними об'єктами, а також островами. Таким чином, з точки зору земельного права водний об'єкт розглядається як частина земної поверхні (земельна ділянка), яка є місцем розташування природної чи штучної водойми (озера, ставка) або іншої водойми. Фізично водний об'єкт не можна використовувати без земельної ділянки, на якій він розташований та прибережною зоною (для підходу до води).

Тому передача в оренду водного об'єкта повинна оформлятися як укладення договору оренди земельної ділянки водного фонду та водного

об'єкту. На сьогоднішній день практика йде по вищевказаному шляху та договори оренди водних об'єктів укладаються разом з орендою земель водного фонду. Типову форму договору оренди водних об'єктів затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 29.05.2013 р. № 420. Крім того, слід звернути увагу, що з 01.07.2013 р. набрав чинності Закон України «Про аквакультуру», який змінив підхід до процедури надання водних об'єктів в користування на умовах оренди [179].

Вода (водний простір), а також земельна ділянка під водним об'єктом є об'єктом оренди за договором оренди водного об'єкта. Певною проблемою тут є визначення законодавцем тільки земельної ділянки під водним об'єктом, оскільки орендар використовує берег як доступ до води. Крім того, з метою забезпечення збереження і охорони водного об'єкта, орендар повинен піклуватися як про водні об'єкти, так і про прибережні смуги. Отже, в оренду разом із водним об'єктом мають передаватися земельні ділянки під водою та навколо водних об'єктів. На наш погляд, це повинна бути прибережна захисна смуга. У зв'язку з чим необхідно внести відповідні зміни до Водного кодексу України та постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типового договору оренди водних об'єктів» від 29.05.2013 р. № 420.

Невід'ємними частинами договору оренди водного об'єкта (його частини) є: план або схема об'єкта оренди; кадастровий план земельної ділянки з відображенням обмежень (обтяжень) та інших прав третіх осіб в її використанні та встановлених земельних сервітутів; акт визначення меж земельної ділянки в натурі (на місцевості); акт приймання-передачі об'єкта оренди; проект відведення земельної ділянки; паспорт водного об'єкта, а в разі надання в оренду рибогосподарської технологічної водойми – паспорт та/або технічний проект рибогосподарської технологічної водойми.

Також у договорі оренди водного об'єкта зазначаються вимоги щодо експлуатації водного об'єкта та дотримання режимів його роботи.

Надання водних об'єктів у користування на умовах оренди

здійснюється за наявності паспорта водного об'єкта. Порядок розроблення паспорта водного об'єкта затверджено наказом Міністерства екології та природних ресурсів від 18.03.2013 р. № 99 [144]. Виготовлення паспорту водного об'єкта – орендар звертається до обласного управління водних ресурсів або до інституту «Дніпрогідроводгосп». Виготовлений паспорт погоджується з Державним агентством водних ресурсів України у строк, що не перевищує 15 робочих днів з дня його надходження.

Водні об'єкти надаються у користування за договором оренди земель водного фонду на земельних торгах у комплексі із земельною ділянкою водного фонду органами, що здійснюють розпорядження земельними ділянками під водою (водним простором) згідно з повноваженнями, визначеними ЗК України, відповідно до договору оренди, погодженого з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері водного господарства. За ст. 122 ЗК України повноваження щодо надання земельних ділянок під водними об'єктами у користування на умовах оренди у межах населених пунктів належать сільським, селищним та міським радам, а за межами населених пунктів – обласним державним адміністраціям.

На відміну від земельного законодавства передача орендарем права на оренду водного об'єкта іншим суб'єктам господарювання забороняється. Натомість орендарі, яким водний об'єкт надано в користування на умовах оренди, можуть дозволити іншим водокористувачам здійснювати спеціальне водокористування в порядку, встановленому ВК України. Орендар набуває права користування водним об'єктом тільки після державної реєстрації погодженого договору оренди водного об'єкта, який підписується сторонами після проведення торгів.

Сільська, селищна, міська рада затверджує перелік водних об'єктів у комплексі із земельною ділянкою, які можуть бути передані в оренду. Виконавчий орган місцевого самоврядування проводить земельні торги. За результатами земельних торгів починається підготовка документації для

укладення договорів оренди. Для оформлення права оренди водного об'єкта фізична чи юридична особа, якій розпорядженням голови виконавчого органу надається в оренду водний об'єкт у комплексі із земельною ділянкою (орендар), звертається до виконавчого органу місцевої ради депутатів з відповідною заявою.

Враховуючи наведене можна побачити, що оренда земель водного фонду в умовах розвитку сучасних комплексних природоресурсних відносин набуває все більшої значущості. З огляду на зроблений нами аналіз специфіки оренди земельної ділянки та водного об'єкту це можна зробити висновок, що договір оренди земель водного фонду має певну специфіку правового регулювання, яка полягає в застосуванні комплексу земельно-водних норм законодавства. Такий характер договору визначається особливостями об'єкта оренди, який може бути поєднаним із водним об'єктом (водним простором).

З огляду на такий специфічний об'єкт оренди, в даному випадку оренда штучно створеної земельної ділянки поєднує в собі норми земельно-водного законодавства а також норми цивільного законодавства, з огляду на «штучність» походження такого об'єкту, має бути окремий типовий договір щодо оренди штучно створених земельних ділянок.

На сьогодні чимало точиться дискусій про необхідність реалізації концесійних проектів. Механізм передачі об'єктів у концесію – один з найбільш розповсюджених у світі.

Так відповідно до ст. 94 ЗК України для здійснення концесійної діяльності концесіонеру надаються в оренду земельні ділянки в порядку, встановленому цим Кодексом, а види господарської діяльності, для яких можуть надаватися земельні ділянки в концесію, визначаються законом.

Згідно із ст. 1 Закону України «Про концесії», концесія – надання з метою задоволення громадських потреб уповноваженим органом виконавчої влади чи органом місцевого самоврядування на підставі концесійного договору на платній та строковій основі юридичній або фізичній особі

(суб'єкту підприємницької діяльності) права на створення (будівництво) та (або) управління (експлуатацію) об'єкта концесії (строкове платне володіння), за умови взяття суб'єктом підприємницької діяльності (концесіонером) на себе зобов'язань зі створення (будівництва) та (або) управління (експлуатації) об'єктом концесії, майнової відповідальності та можливого підприємницького ризику [190].

В науковій літературі [85, с. 58] вказується, що поняття концесії, на перший погляд, цілком збігається з поняттям оренди землі, оскільки це строкове платне володіння й користування засноване на договорі. Проте відносини, пов'язані з концесійним землекористуванням, відрізняються від орендного використання земельних ресурсів.

По-перше, концесієдавцем може виступати уповноважений орган виконавчої влади чи орган місцевого самоврядування, а отже, земельна ділянка, на якій передбачається реалізація концесійного проекту, є об'єктом права державної або комунальної власності.

По-друге, концесіонером може бути лише суб'єкт підприємницької діяльності, тому земельна ділянка на умовах концесії надається виключно для здійснення підприємницької діяльності, проте не в класичному її вигляді, для одержання прибутку, а з метою задоволення громадських потреб.

Відповідно до ч. 1 ст. 10 Закону України «Про концесії» до істотних умов концесійного договору належать умови надання земельної ділянки, якщо вона необхідна для здійснення концесійної діяльності. Так, концесійний договір укладається за результатами концесійного конкурсу, проведеного в порядку, передбаченому в Законі України «Про концесії» та окремих постановках Кабінету Міністрів України, таких як «Про затвердження Положення про проведення концесійного конкурсу та укладення концесійних договорів на об'єкти права державної чи комунальної власності, які надаються в концесію» чи «Про затвердження Порядку проведення концесійного конкурсу на будівництво та експлуатацію

автомобільних доріг» [191], [192].

Ми погоджуємось із думкою фахівців, що у чинному, так і в перспективному законодавстві України до кінця не вирішено питання про надання концесіонерів в користування на умовах оренди земельних ділянок, необхідних для реалізації проекту, здійснюване на умовах концесії, зокрема і тих, на яких розміщено об'єкти концесії та/або які є необхідними для створення об'єкта концесії [85, с. 60].

Потенційна проблема є у обсязі повноважень концесієдавця, якому наразі не надано права повноваженнями розпоряджатися земельними ділянками, отже, якщо концесієдавцем виступає центральний орган виконавчої влади, а найчастіше саме вони ініціюють залучення інвестицій у масштабні інфраструктурні проекти, такі як морські порти, аеропорти, автомобільні дороги тощо. Відсутність у концесієдавців вказаних повноважень суттєво перешкоджає повній реалізації концесійного проекту.

2.3. Зарубіжний досвід правового регулювання створення та використання штучних земельних ділянок

З метою вивчення досвіду правового регулювання створення та використання штучних земельних ділянок в інших країнах, ми обрали для відповідного аналізу країни з різними правовими системами. Такий підхід дозволить більш глибоко розглянути особливості створення штучних земельних ділянок в різних країнах.

Першим штучним островом вважається острів Дедзіма, створений в Японії у 17 ст., який виконував функцію карантинної зони та місцем перебування іноземців. На сьогодні в Японії налічується велика кількість штучно утворених островів, така ситуація обумовлена насамперед нестачею території під житлову забудову. Цікавим є той факт, що для будівництва штучних островів використовують спресоване сміття, на території якого

потім розміщують розважальні або спортивні споруди [82, с. 758].

У місті Сеул (Південна Корея) створено перший штучний острів «Севіт». Острів має вигляд квітки та поділений на три частини штучних островів «Кавіт», «Чхевіт» та «Сольвіт» на річці Ханган. Вказані штучні території слугують місцем для проведення культурно-розважальних, спортивних заходів та є досить привабливими для туристичної та інвестиційної діяльності.

У найбільш великому місті Об'єднаних Арабських Еміратів - Дубаї, розташовано п'ять штучних територій (три штучні острови пальми та два архіпелаги). Найбільш з них пальма «Дейра», будівництво якого було розпочато у 2004 році слугує місцем проживання людей. Всі вказані штучні території є зоною громадської та житлової забудови, на яких розміщуються житлові будинки, готелі, торгові центри, розважальні парки, ресторани.

Штат Флоріда США має сім штучних територій, шість з яких використовуються для житлової забудови, а остання використовується, як зона рекреації.

Одним із найбільших штучних островів у Європі вважається острів «Ейселог» у Нідерландах. Особливістю цього острова є те, що його будували не шляхом насипу ґрунту, а навпаки осушуючи ґрунт. Процес створення острова зайняв приблизно 30 років й у 1950 році була заснована провінція Флеволанд, яка складалась із двох ділянок осушеної землі, розділених дамбами [82, с. 760].

Досить цікавим є те, що такі штучно створені острови слугують не тільки в якості території для житлової та громадської забудови, але й як середовище існування птахів. Так, у 2006 році у Південній Африці було створено штучний острів, як середовище існування птахів. Така територія в даному випадку виконує важливу екологічну функцію та підтримує існування характерної фауни та її видове різноманіття [82, с. 765].

Для добування нафти поблизу Аляски, було створено острів, який виконував суто технологічну функцію й тим самим вирішив проблему дефіциту території для проведення робіт із добування корисних копалин. Поблизу Сибіру знаходиться штучний острів «Госпо», який має дуже цікаву традицію, завдяки якій його розміри з кожним роком збільшуються. Так місцеві жителі, підпливають на човнах повних камінням та розкидають їх по берегах острова, тим самим збільшуючи його площу.

У СРСР перший штучний острів було створено у Каспійському морі в районі Махачкалі, до другої світової війни, на якому було розташовано пороховий склад. Штучний острів «Черепаша» в Азовському морі мав овальну форму та був побудований за наказом Петра I, як морська фортеця, проте згодом її було знищено.

З 2013 року реалізується масштабний проект будівництва «морського фасаду» у місті Санкт-Петербург, який передбачає розширення території, шляхом наміву Васильєвського острова в гирлі Неви, будівництво якого планується завершити до 2024 року. Ця територія створюється, для функціонування бізнес центру. Острів «Федерація», будівництво якого розпочалося з 2007 року не менш масштабний проект по створенню штучної території в акваторії Чорного моря, поблизу міста Сочі, проте проект так й не було реалізовано [86, с. 12].

Аналізуючи зарубіжний досвід правового регулювання створення та використання штучних земельних ділянок, можна виділити окремо норми міжнародного законодавства. Так, Конвенція ООН з морського права 1982 року [89], ратифікована Україною у 1999 році, регламентує правові засади використання морського простору та ефективного використання та охорони морських ресурсів, при цьому цей документ містить ряд норм стосовно використання штучних островів, а не штучних земельних ділянок, що обумовлено правовідносинами, які складаються при використанні морського простору, не торкаючись питань суверенного використання прибережних

територій держав. Слід зазначити, що у XX сторіччі суттєвий розвиток норм міжнародного права у напрямку регламентації правового статусу штучних територій.

У 1930 році у місті Гаага під егідою Ліги Націй відбулась міжнародна конференція із кодифікації міжнародного законодавства, на якій було прийнято ряд норм та правил стосовно регулювання міждержавних відносин у відкритому морському просторі. Конференція вперше закріпила дефініцію поняття «штучний острів», як території, яка з усіх боків оточена водою, що знаходиться вище рівня води при припливі. При цьому таке поняття, не виключає з себе штучні земельні ділянки, за умови, що це дійсно території, а не звичайні плавучі об'єкти, і, якщо вони не знаходяться в безпосередній близькості демаркаційних ліній територіального моря двох держав.

Ухваленню Конвенції ООН з морського права 1982 року [89] передували три конференції. Перша конференція проходила в 1958 році і виявилася досить плідною, так як на ній були прийняті чотири Конвенції: про територіальне море та прилеглі зони, про відкрите море, про континентальний шельф, про рибальство та про охорону живих ресурсів відкритого моря. Ці документи формалізували норми звичаєвого права, яким протягом століть регулювалося використання морських просторів. В рамках цієї конференції розглядалося питання і про штучні земельних ділянках, але тільки в контексті континентального шельфу. Прибережні держави отримали право «зводити, містити або експлуатувати на континентальному шельфі споруди та інші установки, необхідні для розвідки і розробки його природних багатств, а також створювати зони безпеки навколо цих споруд і установок і приймати в цих зонах заходи, необхідні для їх охорони. При цьому було обумовлено, що всі подібні споруди і установки не мають статус островів, а значить територіального моря навколо них немає, і вони не збільшують ширину територіального моря держави, що дала дозвіл на будівництво таких споруд.

Конвенція ООН з морського права закріплює, що правом зводити штучні земельні ділянки у відкритому морі мають всі держави, якщо їх зведення не порушує прав інших суб'єктів. Порядок зведення штучних територій на континентальному шельфі або у виключній економічній зоні встановлюється державами самостійно. При цьому повинні дотримуватися правила, викладені в статті 60 Конвенції [89]. Отже, положення Конвенції 1982 року є розвитком положень, викладених раніше в Конвенції про континентальний шельф [92]. Питання, яке побічно стосується штучний островів, першою підняла Бельгія. Представники делегації представили текст про континентальному шельфі, в якому вказали на те, що можуть бути випадки використання континентального шельфу, не пов'язані з розвідкою та видобутком природних ресурсів. На думку Ф. Галі, відмова внести в текст Конвенції пропозиції Бельгії та інших держав, що стосуються штучних земельних ділянок, привів до того, що розвиток правового режиму таких територій відбувається за рамками міжнародної Конвенції, що породжує питання про правове становище штучно створених ділянок в міжнародному праві [31].

Таким чином, в XX столітті відбувся істотний розвиток міжнародного морського права, включаючи ті його сфери, котрі регулюють юридичний статус штучних територій. Саме ці норми і становлять інтерес для дослідників такої правової категорії, як штучно створені земельні ділянки [31].

Конвенція ООН з морського права оперує поняттям штучний острів, споруди, конструкції, платформи, проте не надає дефініції вказаних понять. При цьому у ст.11 Конвенції порти відокремлено від поняття штучний острів та прибережні установки, так зі змісту норми постійні портові споруди, які є складовою частиною системою порту розглядаються, як частина берега [89].

Прибережні установки та штучні острови не вважаються постійними портовими спорудами. В даному випадку звертає на себе увагу й термін

постійні портові споруди, отже цей документ, фактично, розподіляє споруди на дві категорії, постійні та тимчасові. Оскільки кожна установка, платформа та споруда виконує свою власну функцію, що обумовлено метою її створення, наприклад спорудження платформ для буріння та видобування нафти, газу тощо, її спорудження можна вважати тимчасовим. Таким чином, можна зробити висновок, що спорудження установок, споруд, конструкцій, платформ, здійснюється для конкретної мети з відповідним функціональним призначенням, при цьому спорудження штучного острова не має на меті конкретне призначення, або воно може змінюватись. Будівництво штучних островів або споруд може бути пов'язано тільки з розвідкою і експлуатацією природних ресурсів континентального шельфу. Прибережна держава не має права зводити або використовувати такі острова для будь-якої іншої мети

Як ми вже відмічали, головна відмінність природного острова від штучного – природний характер його виникнення. Ще одна відмінність – наявність територіального моря у природного острова і його відсутність у штучного. Відмінності між «природними» і «штучними» островами встановили для того, щоб забезпечити неприпустимість привласнення державами морських територій за допомогою зведення штучних конструкцій (островів) [31].

За змістом частини IV Конвенції [89] штучні острови навіть не можуть увійти до складу архіпелагу, так як архіпелагом визнаються острови, що з'єднують їх води та інші природні утворення. Це означає, що можливе збільшення тільки сухопутної, але не морської території держави-архіпелагу за допомогою штучних конструкцій. На такі ділянки поширюється юрисдикція країни-творця, але міжнародний їх статус буде відрізнятися від статусу природних частин архіпелагу. Отже, розглядаючи питання будівництва штучних островів, необхідно відзначити, що вони можуть бути зведені в будь-якій області морського простору: в територіальному морі, прилеглий зоні, на континентальному шельфі, у виключній економічній зоні, у

відкритому морі.

Цікавою є думка П. Хаанаппель, який вважає, що: «На такі острова не поширюється національний суверенітет, але держави, що будують штучні острови або інші об'єкти у відкритому морі, мають виключну юрисдикцію над ними, це свого роду «квазі-суверенітет» [235].

Отже підсумовуючи наведене, слід визнати, що відсутність у Конвенції ООН з морського права дефініції поняття «штучний острів» створює прогалину у правовому регулюванні створення та використання штучних територій на міжнародному рівні та є передумовою зловживань щодо використання штучно створених островів.

Розглядаючи романо-германську правову систему, для нашого дослідження ми обрали законодавство країн членів СНД (які поряд з Україною мають спільні правові засади формування законодавства та є спадщиною законодавства Радянського Союзу), законодавство Німеччини та Чехії, які є країнами членами ЄС та більш прогресивно використовують нормативну базу в цій сфері.

У Німеччині нормативна сфера створення штучних земельних ділянок регламентується водним законодавством. Як відмічає дослідниця у цій сфері Муравська М. Л. водне законодавство Німеччини має чітку вертикальну структуру, яка включає *acquis communautaire* (ВРД ЄС тощо), федеральне законодавство (*Federal Water Act*) та законодавство Земель (водні закони Земель). При цьому нормативно-правові акти нижчого рівня мають прийматись у відповідності до нормативно-правових актів вищого рівня [120, с. 129].

Поняття штучно створеної земельної ділянки регламентується правовими нормами водного господарства й розуміється, як споруда яка створена з метою вироблення вітрової енергії чи енергії води, або будівельна або портова споруда, при цьому такі об'єкти можуть знаходитись в будь якій формі власності передбаченої законодавством.

Слід звернути увагу, що німецьке законодавством під спорудженням різних об'єктів розуміє різні процеси. Так, під водним будівництвом німецьке законодавство розуміє створення, ліквідацію чи істотну зміну водного об'єкту або його берегів. Типовими прикладами водного будівництва є спорудження нової водойми, поглиблення фарватерів, будівництво берегозахисних споруд, гребель, дамб тощо [120, с. 65]. Зокрема порядок водного будівництва та спорудження штучних об'єктів на земельних ділянках, регламентується Законом про планування та розвиток територій в Німеччині (the Federal Spatial Planning Act (Raumordnungsgesetz)) [238].

Питання оформлення процесу створення штучної земельної ділянки у Німеччині вирішується в залежності від права власності на водойму, на якій створюється така ділянка (приватній або федеральній). У випадку якщо така ділянка створюється в межах водойми, що є у приватній власності, то така процедура оформлюється на засадах приватно-правових правовідносин (наприклад, шляхом укладання сервітуту), при цьому попередньо отримавши згоду на технологічні зміни водойми.

Будівництво штучних земельних ділянок, які знаходяться у федеральній формі власності, починається з укладанням відповідного договору, який може мати як публічно-правову природу (інвестиційний чи концесійний договір) так й приватно-правову, в залежності від права власності на водний об'єкт. Крім того, таке будівництво здійснюється у комплексі із функціями планування території. За німецьким законодавством затвердження плану – це комплексна процедура надання спеціального дозволу на будівництво водного об'єкту чи водної споруди із зазначенням виду, характеру і обсягу проекту будівництва. Затвердження плану охоплює отримання всіх офіційних дозволів і погоджень, пов'язаних із водним будівництвом.

Як, вказує Муравська М. Л., іноді кількість органів, погодження з якими є необхідним для затвердження плану, досягає п'ятдесяти, а сама процедура погодження триває близько двох-трьох років. В окремих випадках, відповідно

до вимог законодавства ЄС, здійснюється ще й оцінка впливу на навколишнє природне середовище [120, с. 65].

Право власності на штучні земельні ділянки засновується на принципі права власності на єдиний об'єкт нерухомості. Одночасно за водно-земельним законодавством Німеччини будівельні споруди, портові споруди, будівлі, причали, а також штучні острови не вважаються штучними земельними ділянками, а розглядаються лише в якості споруд. Штучно створена земельна ділянка при цьому фіксується, як споруда та не розглядається в якості самостійної земельної ділянки та не реєструється в земельних кадастрових системах, в якості самостійного об'єкта.

Розглядаючи законодавство інших європейських країн, наприклад Французький цивільний кодекс ст. 556–563, [228] нам дає можливість розглядати таку окрему підставу виникнення права власності, як налив та прирощення земельної ділянки до водного об'єкта, створення островів. В наслідок таких дій кодекс визнає право власності за тією особою з майном якої було здійснено таке прирощення. Схожу правову конструкцію має й Цивільний кодекс Квебеку, в ст. 948 цього кодифікованого акту, такий спосіб утворення об'єктів розуміється як «право прирощення». Проте слід звернути увагу, що на думку законодавця, в даних випадках в основному мова йде про «природне прирощення» земельних ділянок до території. У ст. 948 Цивільного кодексу Квебеку [29] вказує, що право прирощення може відбуватись й штучним шляхом, внаслідок діяльності людини, так із диспозиції норми, право власності на майно, дає право на те що це майно виробляє й на те з чим воно з'єднується природнім чи штучним шляхом, з моменту приєднання.

Схожа позиція спостерігається й у Загальному цивільному кодексі Австрії, у ст. 404 цього кодифікованого акту, де також закріплено принцип права прирощення, під яким розуміється все що виникає з майна (речі) й перебуває з нею, не будучи переданим власником майна (речі). Також у

законодавстві Австрії проводиться розмежування, між тим чи є водний об'єкт самостійною земельною ділянкою або частиною прибережної земельної ділянки.

Цікавим також є досвід Російської Федерації, у цій країні на законодавчому рівні було закріплено поняття штучної земельної ділянки, у федеральному законі «Про морські порти в Російській Федерації» від 08 листопада 2007 року [119, с. 142].

Законодавець чітко закріпив правовий статус штучно створеної земельної ділянки, яка прирівнюється саме до земельної ділянки та не є спорудою, будівлею тощо. Закон також закріплює спосіб утворення такої ділянки, способом намиву, насипу та із застосуванням інших технологій (тобто утворюючи такий об'єкт без використання природного ресурсу – землі). Такі законодавчо закріплені способи утворення штучної земельної ділянки, створюють певну парадоксальну ситуацію, коли фактично створюється земельна ділянка без використання природного матеріалу землі. В даному випадку поняття штучно створеної земельної ділянки розглядається законодавцем лише в сфері діяльності морських портів та не застосовується до інших правовідносин. Проте, у Ленінградській області, використовуючи штучно створені земельні ділянки використовувались до розташування об'єктів житлової забудови. Крім того, такий підхід базувався на принципах «прирощення території». Так був побудований морський порт Усть-Луга, в якому було створено наливні території для розміщення морських терміналів, які створювались як об'єкти капітального будівництва. Такі об'єкти створювались як гідротехнічні споруди та перебували у власності інвестора забудовника. Враховуючи таку практику створення штучних земельних ділянок, пізніше 19 липня 2011 року було прийнято федеральний закон «Про штучні земельні ділянки на водних об'єктах, які знаходяться у федеральній власності», в якому було закріплено, що штучно створена земельна ділянка це споруда, яка створюється на водному об'єкті, який знаходиться у федеральній

власності, або його частині, створеної шляхом наміву, насипу, або із використанням інших технологій та яка визнається після її вводу в експлуатацію земельною ділянкою. Штучно утворена ділянка може прилягати до існуючої території або бути ізольованою від неї. Вказані нормативні документи призвели до дуалістичного розуміння правової природи земельної ділянки, яке є розуміється як споруда, а після її введення в експлуатацію, як земельна ділянка. Така концепція дозволяє врахувати особливості правового режиму створюваного об'єкта та його подальше введення у цивільно-правовий обіг.

Російські правознавці розглядаючи штучну земельну ділянку, як правову категорію, характеризували її як частину штучної території, поняття якої включає в себе штучні острови та штучні земельні ділянки та є узагальненим розумінням й виступає в якості фундаментальної правової категорії «штучна територія» [64], [28], [30]. Науковці звертають увагу, на антропогенний характер штучно створеної земельної ділянки, яка виражається у тому що на першочерговому етапі створення, такий об'єкт не має ознак природного походження та має квазі-природні ознаки. Використовуючи технічну термінологію такий об'єкт представляє техногенну поверхню складену із відповідних ґрунтів та яка має природну основу. Фактично вироблена гіпотеза являє собою синтез понять земельна ділянка та споруда, які розглядаються в якості самостійної категорії та наділяється ознаками нової правової категорії.

Науковці виокремлюють такі штучно створені об'єкти, у складі із природними об'єктами, але окремою підгрупою з позначкою «квазі-природні об'єкти», тобто такі об'єкти визнаються природними, проте не мають природного походження, що вказує на їх подвійний статус. Використання поняття «квазі» дозволяє звернути увагу саме на такий подвійний статус та специфіку використання. На «квазі-природний» об'єкт розповсюджується правовий режим природного та штучного об'єкта, отже правове регулювання

таких об'єктів має будуватись на природоохоронних нормах та нормах що регламентують їх технічну експлуатацію, які мають різну правову природу [12], [81], [86].

Висновки до Розділу II

Аналіз чинного земельного законодавства дозволяє дійти до висновку, що штучна земельні ділянка фактично є самостійною правовою категорією, проте не розкриває їх поняття, зміст та порядок утворення. Так, Земельний кодекс України їх розглядає як земельні ділянки, штучно створені в межах прибережної захисної смуги чи смуги відведення, на землях лісогосподарського призначення та природно-заповідного фонду, що перебувають у прибережній захисній смузі водних об'єктів, або на земельних ділянках дна водних об'єктів, які є об'єктами комунальної власності, а також землями водного фонду в межах акваторії морських портів. Закон України «Про морські порти» закріплює поняття штучно створених земельних ділянок, лише у вузькому розумінні. Для сфери дії цього закону, так штучно створена земельна ділянка, розглядається як земельна ділянка, створена (намита, насипана, створена із застосуванням інших технологій) в межах акваторії морського порту.

Штучно створена земельні ділянка на землях водного фонду за своєю суттю є правовою фікцією, тобто на штучно створену земельну ділянку (територію) прирівнюється та розповсюджується правовий режим природної земельної ділянки. Застосування правової фікції, як правового інструменту надасть можливість змодельовати юридичний прийом визначення штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду, в якості самостійного об'єкта земельних правовідносин, шляхом визначення її площі, меж, присвоєння їм кадастрового номера та внесення інформації про них до Державного земельного кадастру й залучення таких земельних ділянок у

майновий оборот.

Враховуючи наведене, штучно створену земельну ділянку слід розглядати - як різновид земельної ділянки, а саме як частину земної поверхні з установленними межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами, створену (намиту, насипану чи створену із застосуванням інших технологій) в тому числі й острови, на землях водного фонду та/або на земельних ділянках всіх категорій земель, яка після її створення та формування у встановленому законодавством порядку, набуває правового статусу штучної земельної ділянки, правовий режим якої прирівнюється до природної земельної ділянки.

Цільове призначення (функціональне та дозволене використання) штучно створеної земельної ділянки має визначатись виключно за умови відповідності такого використання основному цільовому призначенню категорії земель водного фонду (або іншої категорії земель у складі земельного фонду), на якій вона створена та на яку поширюється визначений законодавством спеціальний режим господарської та іншої діяльності із дозволеним видом використання у межах земель водного фонду та земель інших категорій, із встановленням конкретних обмежень прав землевласників та землекористувачів, а також закріпленням спеціальних заходів комплексної правової охорони земель, вод та інших природних ресурсів, на підставі розробленої та затвердженої уповноваженими органами державної влади або місцевого самоврядування містобудівної документації та документації із землеустрою.

Окремою підставою виникнення прав на штучно створені земельні ділянки на землях водного фонду, слід визнати створення штучної земельної ділянки на землях водного фонду та формування її як об'єкта цивільних прав в порядку передбаченому ст. 79¹ Земельного кодексу України, шляхом визначення її місця, площі, та внесення інформації про неї до Державного земельного кадастру.

Беручи до уваги той факт, що більшість штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду знаходяться в акваторіях морських та річкових портів та враховуючи їх стратегічне значення в якості просторово-операційного базису населеного пункту, то відповідно такі земельні ділянки після проходження процедури формування, мають передаватись у відповідності із ст.117 Земельного кодексу у комунальній власність територіальних громад або у державну власність. Отже, право власності на штучно створені земельні ділянки на землях водного фонду, мають суб'єкти публічного права. Суб'єкти приватного права набувають на такі ділянки лише право землекористування, крім випадків передбачених законом.

Аналіз зарубіжного досвіду, дозволяє зробити висновок, що в країнах Європи штучно створені земельні ділянки розглядаються переважно, як споруда та об'єкт містобудівного законодавства та водного права. На міжнародному рівні у Конвенції ООН з морського права використовуються поняття штучний острів, споруди, конструкції, платформи та закріплено право прибережних держав зводити такі об'єкти, для розвідки й розробки відповідних природних ресурсів та створення зон особливої охорони. Проте у цьому міжнародному акті не розкривається поняття штучного острову та штучно створених територій.

В країнах пострадянського простору, штучно створені земельні ділянки розглядаються, як окрема правова категорія й входять до поняття «штучна територія» яка включає в себе штучні острови й штучно створені земельні ділянки. Такі об'єкти мають подвійний правовий статус природного та штучного об'єкту – «квазі-природний», це пов'язано із тим, що правове регулювання таких земельних ділянок будується на засадах технічних та природоохоронних норм.

РОЗДІЛ III

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ТА КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОРИСТАННЯМ ШТУЧНО СТВОРЕНИХ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК НА ЗЕМЛЯХ ВОДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

3.1. Правове забезпечення охорони штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду

Сучасний стан використання й охорони водних ресурсів має незадовільний характер, оскільки за останній час, спостерігається інтенсивне забруднення внаслідок збільшення антропогенного впливу: безсистемної господарської діяльності з порушенням допустимих меж освоєння територій, надмірної інтенсифікації використання природних ресурсів, що призводить до порушення гідрологічного режиму. За думкою фахівців, найбільше водні ресурси страждають від забруднення промисловими та комунальними стоками, які містять важкі метали, органічні та бактеріологічні забруднювачі [35, с. 32–33].

Підписання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом та його державами-членами, з іншої сторони відкрило нові можливості та створило нові стандарти у різних сферах суспільного життя, включаючи й сферу охорони довкілля. Так, Директиви та Регламенти ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища, встановлюють загальні правила та стандарти, які повинні бути транспоновані (перенесені) до внутрішньодержавного права. На відміну від сучасного природоохоронного законодавства України, яке у багатьох аспектах є декларативним, джерела права ЄС часто визначають кількісні та якісні результати, які треба досягти кожній країні протягом визначеного періоду часу, та / або вичерпно окреслюють процедури. Так, наприклад, Директива 2000/60/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 23 жовтня 2000 року про встановлення

рамок діяльності Співтовариства у сфері водної політики (надалі ВРД), встановлює так званий басейновий принцип управління й використання водних ресурсів. Директива 2007/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23 жовтня 2007 року про оцінку і управління ризиками затоплення, спрямована на запобігання, захист та зменшення негативного впливу повеней на здоров'я людей, довкілля, культурну спадщину та господарську діяльність. Директива 2008/56/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 17 червня 2008 року про встановлення рамок діяльності Співтовариства у сфері екологічної політики щодо морського середовища, спрямована на досягнення доброго екологічного статусу морських водних об'єктів та забезпечення захисту морських ресурсів. Вона закріплює європейські морські регіони на основі географічних та екологічних критеріїв. Кожна держава, розташована у межах відповідного морського регіону, повинна розробити стратегію щодо власних морських водних об'єктів. Враховуючи наведене, можна вказати, що найважливішим напрямом у галузі охорони довкілля та серед державних пріоритетів екологічної безпеки має бути охорона водно-земельних ресурсів у комплексі [44], [45], [46].

Транспорація вимог директив ЄС, у галузі охорони водних ресурсів, дозволить знизити негативні наслідки господарського освоєння території в Україні. На сьогодні неконтрольована господарська діяльність призводить до порушення рівноваги в природі, умов формування стоку, погіршення якості води. Екологічно не збалансована господарська діяльність, використання у виробничій сфері значних обсягів водних ресурсів, їх забруднення, штучна зміна природного режиму водних об'єктів призвели до того, що самовідновлювальна та самоочисна здатність водних об'єктів значно погіршується ² [114, с. 42].

² 19 червня 2019 року до РОВР річки Рось завітали 15 членів рибальської спілки сіл Таборів, Безпечна, Дулицьке Сквирського району Київської області з заявою та повідомили керівництво офісу про порушення режиму роботи Дулицького водосховища. За спостереженнями громадських активістів в нічний час Дулицька ГЕС скидає великий обсяг води з водосховища, що призводить до пониження рівня води до 1,0 метра від НІР. В результаті чого гинуть водні біоресурси, зникає вода в криницях. Керівництво РОВР річки Рось доручило спеціалістам провести відповідне спостереження за режимом роботи Дулицького водосховища. Про результати та вжиті заходи буде повідомлено

Крім того, негативні явища погіршуються й внаслідок самовільної забудови прибережних територій, у зв'язку з їх інвестиційною привабливістю. Ми цілком підтримуємо той факт, що припинення деградації природоруйнівної господарської діяльності на землях водного фонду не тільки відкриє значні резерви для збільшення ресурсів чистої води, але й забезпечить суттєве оздоровлення екосистем [114, с.124].

Як слушно відмічає Муравська М. Л., в основу побудови правового механізму охорони довкілля при використанні штучних водних об'єктів, створених в межах приватних земельних ділянок, доцільно, на нашу думку, покласти закони природи. Такий підхід до дослідження проблеми правової охорони довкілля у процесі використання штучних водних об'єктів обумовлений тим, що, по-перше, всі природні компоненти (води в природному стані, землі, флора і фауна) перебувають у взаємодії та, по-друге, всі природні води приймають участь в кругообігу води в природі. Відповідно, забезпечити нормальний екологічний стан одного водного об'єкту без врахування закономірностей безпечного використання інших природних ресурсів, з якими взаємодіє штучний водний об'єкт, практично не можливо [120, с. 180].

Ми погоджуємось із твердженням науковців Б. В. Єрофєєва [58, с. 244] та В. І. Андрейцева [5, с. 97], які наголошують на комплексному характері використання природних ресурсів. Науковці відмічають, що важливо враховувати всі екозв'язки кожного природного елемента з іншими природними об'єктами, оскільки ці екозв'язки обумовлені взаємодією природних законів. При цьому рекомендується враховувати не тільки існуючі, але і можливі у майбутньому наслідки господарської діяльності кожного підприємства [120, с.182].

Розглядаючи правовий інститут охорони земель комплексно, ми підтримуємо позицію Вівчаренка О. А., що система правової охорони землі є

міжгалузевою інтегрованою системою норм конституційного, адміністративного, земельного, кримінального і цивільного законодавства, як основи цілісного механізму правової охорони і забезпечення функціонування землі, захисту окремих об'єктів землекористування, визначає правові вимоги до суб'єктів земельних правових відносин.

Система державного забезпечення охорони землі повинна включати визначення функцій системи правової охорони землі. Вони покликані слугувати принципам верховенства права, законності, інтегрованої відповідальності держави й інших суб'єктів. Система правової охорони землі має будуватися на презумпції активного регуляторного впливу держави як суб'єкта публічної відповідальності за стан використання й охорону земель [15, с. 23].

Системою українського законодавства передбачено інститут правової охорони земель, яка в свою чергу є завданням національної екологічної політики, спрямованої на екологічно збалансоване використання природних ресурсів .

Норми щодо охорони земель містяться в Конституції України (ст. 14), ЗК України (розд. VI гл. 26), законах України «Про охорону земель» від 19.06.2003 р. [175], «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р. [176], «Про державний контроль за використанням та охороною земель» від 19.06.2003 р. [162], «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань здійснення державного контролю за використанням та охороною земель» від 23.02.2012 р. № 4444-VI [153] та ін.

Загалом, у правовій практиці терміни «правова охорона земель» та «охорона земель» вживаються як синоніми. На наш погляд, поняття «охорона земель» більш ширше ніж поняття «правова охорона земель», оскільки включає в себе, крім правових засобів ще й комплекс організаційних, економічних, технологічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання та охорону земель.

Кулинич П. Ф. зазначає, що правова охорона земель являє собою систему врегульованих нормами права організаційних, економічних та інших суспільних відносин щодо забезпечення раціонального використання земельного фонду країни, запобігання необґрунтованому вилученню земель із сільськогосподарського обороту, захисту земельних ресурсів від шкідливих антропологічних впливів, а також відтворення та підвищення родючості ґрунтів, продуктивності земель лісогосподарського призначення, забезпечення особливого правового режиму земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення [106, с. 304–305].

Науковець підкреслює доцільність реалізації у земельному законодавстві принципу пріоритету охорони земель над їх використанням.

Землеохоронний напрям у розвитку земельного законодавства у найближчій перспективі повинен стати домінуючим [114, с. 60].

М. В. Шульга, підтримує таку позицію та вказує, що охорона земель повинна стати пріоритетом над раціональним використанням, яке має бути екологічно збалансованим [224, с. 67].

Виходячи з вищенаведеного основним завданням правової охорони земель є забезпечення збереження та відтворення земельних ресурсів, екологічної цінності природних і набутих якостей земель. Отже за своєю суттю правова охорона земель є комплексними правовим інститутом.

Закон України «Про охорону земель» розглядає охорону земель, як систему правових, організаційних, економічних, технологічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання земель, запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського призначення для несільськогосподарських потреб, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель лісового фонду, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення (ст. 1 Закону України «Про охорону

земель»). Майже аналогічне поняття охорони земель закріплено в ст. 162 ЗК України.

Як відмічає А. М. Мірошніченко в Законі України «Про охорону земель» не міститься визначення поняття «зміст охорони земель», а вживається поняття «система заходів у галузі охорони земель», а така система заходів виділяється зовсім за іншими критеріями [118, с. 172].

Відповідно до ст. 22 Закону «Про охорону земель», система заходів у галузі охорони земель включає в себе: державну комплексну систему спостережень; розробку загальнодержавних і регіональних (республіканських) програм використання та охорони земель, документації із землеустрою в галузі охорони земель; створення екологічної мережі; здійснення природно-сільськогосподарського, еколого-економічного, протиерозійного та інших видів районування (зонування) земель; економічне стимулювання впровадження заходів щодо охорони та використання земель і підвищення родючості ґрунтів; стандартизацію і нормування.

Кулинич П. Ф. зауважує, що у процесі здійснення правової охорони земель держава виконує чотири основні функції: регулююча – зводиться до встановлення правил раціонального використання земельних ресурсів. Такі правила можуть встановлюватися, наприклад, у формі обов'язків власників і користувачів земельних ділянок щодо їх раціонального використання, нормативів допустимої експлуатації земель, нормативів їх якісного стану та допустимого антропогенного навантаження на земельні ресурси; стимулююча – полягає в запровадженні економічних стимулів раціонального використання та охорони земельних ресурсів, які передбачені ЗК України; контрольна – полягає у здійсненні відповідними органами державної влади та місцевого самоврядування державного контролю за використанням та охороною земель; каральна – виявляється у встановленні санкцій за порушення правил раціонального використання і охорони земель та їх застосуванні до порушників земельного законодавства. Такі санкції застосовують суди, а також

відповідні підрозділи з контролю за використанням і охороною земель та деякі інші посадові особи [106, с. 351].

В. І. Андрейцев, досліджуючи особливості земель несільськогосподарського призначення як об'єктів особливої охорони, вказуючи на особливе місце цих земель (у тому числі земель водного фонду) у складі земель України, вказує, що їх правовий режим спрямований на збереження природних та культурно-історичних цінностей, реабілітацію якісних характеристик, підвищену державно-правову охорону цих земель [4, с. 351]

Досить цікавий підхід до організації правової охорони довкілля на штучному водному об'єкті, створеному в межах приватної земельної ділянки, пропонує М. Л. Муравська [120, с. 151].

Так, для визначення способів, засобів, прав та обов'язків суб'єктів водокористування, запропоновано розрізняти три види правової охорони довкілля під час користування таким водним об'єктом: загальний, спеціальний та екосистемний види правової охорони довкілля.

Загальна правова охорона довкілля при використанні штучних водних об'єктів в межах приватних земельних ділянок, являє собою комплекс заходів правової охорони довкілля, обов'язкових для виконання при використанні всіх видів штучних водних об'єктів, які використовуються за різним цільовим призначенням.

Спеціальна правова охорона довкілля при використанні штучних водних об'єктів в межах приватних земельних ділянок, являє собою комплекс заходів правової охорони довкілля, обов'язкових для виконання при використанні штучних водних об'єктів лише певного цільового призначення (риборозведення, меліорація, рекреація тощо).

Екосистемна правова охорона довкілля при використанні штучних водних об'єктів в межах приватних земельних ділянок – це комплекс заходів правової охорони, яких має дотримуватись водокористувач для запобігання

порушенню екологічного балансу екосистеми штучного водного об'єкту та екосистеми водного басейну, до складу якого він входить [120, с. 188].

Правова охорона земель включає в себе розробку і прийняття нормативно-правових актів, направлених на охорону земель, а також застосування норм санкцій за вчинене правопорушення у сфері охорони земель. Отже від того, наскільки всебічно урегульовані в законодавчих актах питання охорони земель, залежатиме ефективність їх охорони. Кожна категорія земель має свої особливості та вимоги щодо їх охорони.

Як вказують науковці охорона земель кожної категорії, перш за все, відрізняється за об'єктно-суб'єктним складом правовідносин з охорони, а також змістом суспільних земельно-охоронювальних відносин.

Так, правові норми щодо охорони земель водного фонду знайшли своє відображення як в земельному законодавстві, водному законодавстві та екологічному законодавстві. Однак об'єктом охорони виступають саме землі, що відносяться до категорії земель водного фонду.

Певна термінологічна неузгодженість, створює ситуацію коли охорона певної частини земельного фонду країни не відповідає законодавчому визначенню зазначеної категорії.

Розглядаючи штучно створену земельну ділянку на землях водного фонду, як правову фікцію та застосовуючи прийом прирівнювання правових режимів, який найбільш часто застосовується у сучасному законодавстві. То таку земельну ділянку, слід розглядати, як штучно створену земельну ділянку на землях водного фонду правовий режим якої має аналогічний за своїм змістом до правового режиму земель водного фонду.

Спеціальні норми щодо охорони земель водного фонду містяться в ЗК України (статті 61, 62), ВК України (статті 89, 90), Міжнародній угоді «Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних тварин» від 02.02.1971 р. [91], постановах Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо охорони

водно-болотних угідь, які мають міжнародне значення» від 23.11.1995 р. № 935 [156], «Про затвердження Порядку визначення розмірів і меж водоохоронних зон та режиму ведення господарської діяльності в них» від 08.05.1996 р. № 486 [141], «Про затвердження Порядку користування землями водного фонду» від 13.05.1996 р. № 502 [142], «Про затвердження Порядку складання паспортів річок і Порядку установаження берегових смуг водних шляхів та користування ними» від 14.04.1997 р. № 347 [157], «Про правовий режим зон санітарної охорони водних об'єктів» від 18.12.1998 р. № 2024 [180], «Про затвердження Порядку видачі дозволів на проведення робіт на землях водного фонду» від 12.07.2005 р. № 557 [139] та інші.

Так, правові заходи з охорони вод закріплено у ст. 95 ВК України, відповідно до якої, усі води (водні об'єкти) підлягають охороні від забруднення, засмічення, вичерпання та інших дій, які можуть погіршити умови водопостачання, завдавати шкоди здоров'ю людей, спричинити зменшення рибних запасів та інших об'єктів водного промислу, погіршення умов існування диких тварин, зниження родючості земель та інші несприятливі явища внаслідок зміни фізичних і хімічних властивостей вод, зниження їх здатності до природного очищення, порушення гідрологічного і гідрогеологічного режиму вод.

Як правило, при здійсненні правової охорони земель, у тому числі земель водного фонду, держава застосовує саме регулюючу функцію, що полягає у встановленні правил раціонального використання земельних ресурсів. Такі правила встановлюються у формі обов'язків власників і користувачів земельних ділянок щодо їх раціонального використання (статті 91, 96 ЗК України), нормативів їх якісного стану, нормативів допустимої експлуатації земель та допустимого антропогенного навантаження на земельні ресурси [9, с. 105].

Слід звернути увагу, що у проекті закону «Про штучно створені земельні ділянки на водних об'єктах в межах акваторії морських портів» не

передбачено окремого розділу стосовно охорони земель. Стаття 14 проекту закріплює певні заходи щодо утримання штучно створених земельних ділянок й вказує, що метою захисту штучно створеної земельної ділянки від шкідливого впливу вод, дотримання вимог природоохоронного законодавства та екологічної безпеки, користувач таких земельних ділянок зобов'язаний вживати заходи по: будівництву берегоукріплюючих споруд; спорудженню дренажу; забезпеченню необхідної глибини біля урізу води; здійсненню інших дій по захисту штучно створеної земельної ділянки від шкідливого впливу вод. Як вбачається з наведеної норми, всі природоохоронні заходи зводяться до захисту штучно створеної земельної ділянки від шкідливого впливу вод, фактично до технічного захисту. Проте мова не йде про захист самих водних об'єктів від шкідливого антропогенного впливу.

Слід визнати, що до недавнього часу на землях морського і річкового транспорту встановлювались прибережні захисні смуги, однак наразі, аналізуючи норми містобудівного законодавства на землях морського транспорту такі смуги не встановлюються. Обмеження господарської діяльності на території портів та терміналів, на наш погляд, буде за доцільним шляхом встановлення правового режиму водоохоронних зон (на основі нормативно-технічної документації) відповідно до вимог земельного та водного законодавства. Такі зони мають бути встановлені у містобудівній документації у межах населених пунктах, а за межами – у схемах планування територій, а в разі їх відсутності – у проектах щодо створення водоохоронних зон. За умов встановлення водоохоронних зон, будуть дотримуватись вимоги щодо охорони земель водного фонду у межах акваторії морського транспорту.

Вказаний нами підхід, ще раз підкреслює недоцільність поділу земель на категорії, оскільки території портів та терміналів, яскравий приклад поєднання правових режимів земель різних категорій, виходячи з цього їх раціональне використання та охорона може забезпечуватись лише за умов гнучкого механізму планування (зонування) територій, що дозволить

визначати правовий режим земель на підставі планувальної документації, зокрема документації із зонування із запровадженням специфічного правового режиму для окремих земель із обмеженим режимом господарської діяльності.

Так, стаття 164 ЗК України закріплює що до охорони земель включає в себе такі заходи, як: обґрунтування і забезпечення досягнення раціонального землекористування; захист земель від ерозії, селів, підтоплення, заболочування, вторинного засолення, переосушення, ущільнення, забруднення відходами виробництва, хімічними та радіоактивними речовинами та від інших несприятливих природних і техногенних процесів; попередження погіршення естетичного стану та екологічної ролі антропогенних ландшафтів, тощо.

Основні принципи державної політики у сфері охорони земель, згідно зі ст. 3 Закону України «Про охорону земель» – це забезпечення охорони земель як основного національного багатства Українського народу; пріоритет вимог екологічної безпеки у використанні землі як просторового базису, природного ресурсу і основного засобу виробництва; відшкодування збитків, заподіяних порушенням законодавства України про охорону земель; нормування і планомірне обмеження впливу господарської діяльності на земельні ресурси; поєднання заходів економічного стимулювання та юридичної відповідальності в галузі охорони земель; публічність у вирішенні питань охорони земель, використанні коштів Державного бюджету України та місцевих бюджетів на охорону земель.

Відповідно до ст. 22 Закону України «Про охорону земель», система заходів у галузі охорони земель включає: державну комплексну систему спостережень; розробку загальнодержавних і регіональних (республіканських) програм використання та охорони земель, документації із землеустрою в галузі охорони земель; створення екологічної мережі; здійснення природно-сільськогосподарського, еколоого-економічного,

протиерозійного та інших видів районування (зонування) земель; економічне стимулювання впровадження заходів щодо охорони та використання земель і підвищення родючості ґрунтів; стандартизацію і нормування.

Комплексність таких відносин не можуть розглядатись лише в контексті утримання штучних земельних ділянок.

Як ми вже визначали у попередніх розділах дисертаційного дослідження до складу земель морського порту входять різні категорії земель: землі морського транспорту, землі водного фонду тощо. Кожен із видів категорій земель які складають територію морського порту характеризується не тільки особливим правовим режимом але й особливістю охорони кожної категорії земель.

Відповідні заходи з охорони земель водного фонду в акваторіях морських портів було запроваджені державою ще у 2009 році, із метою недопущення фактів порушення інтересів держави і суспільства під час відчуження та зміни цільового призначення земельних ділянок водного фонду в акваторіях морських торговельних портів необхідно зупинити прийняття рішень про надання суб'єктам господарювання, крім водогосподарських підприємств і організацій, морських портів, згоди на погодження матеріалів вибору місця розташування ділянок та погодження таким суб'єктам проектів землеустрою щодо відведення ділянок, зокрема зі зміною цільового призначення; відкликати раніше надану згоду на вилучення ділянок, їх передачу у власність та оренду, зокрема зі зміною цільового призначення, у разі, коли місцевими органами виконавчої влади чи органами місцевого самоврядування не прийнято відповідні рішення або за результатами перевірки встановлено, що такі рішення прийнято з порушенням вимог законодавства.

На нашу думку, така позиція реалізує положення ст.51 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», так, при проектуванні, розміщенні, будівництві, введенні в дію нових і реконструкції

діючих підприємств, споруд та інших об'єктів, удосконаленні існуючих і впровадженні нових технологічних процесів та устаткування, а також у процесі експлуатації цих об'єктів забезпечується екологічна безпека людей, раціональне використання природних ресурсів, додержання нормативів шкідливих впливів на навколишнє природне середовище. При цьому повинні передбачатися вловлювання, утилізація, знешкодження шкідливих речовин і відходів або повна їх ліквідація, виконання інших вимог щодо охорони навколишнього природного середовища і здоров'я людей.

Наслідками порушення вимог щодо охорони земель є їх забруднення, засмічення, псування земель під яким розуміється порушення природного стану земель, яке здійснюється без обґрунтованих проектних рішень, погоджених та затверджених в установленому законодавством порядку, забруднення їх хімічними, біологічними та радіоактивними речовинами, в тому числі тими, що викидаються в атмосферне повітря, засмічення промисловими, побутовими та іншими відходами, неочищеними стічними водами, порушення родючого шару ґрунту, невиконання вимог встановленого режиму використання земель, а також використання земель у спосіб, що погіршує їх природну родючість.

Крім того господарська та інша діяльність, яка зумовлює забруднення земель і ґрунтів понад установлені гранично допустимі концентрації небезпечних речовин, забороняється. Також чинним водним законодавством встановлюються вимоги щодо скиду забруднюючих речовин до водного об'єкта. Скидання стічних вод у водні об'єкти допускається лише за умови наявності встановлених нормативів гранично допустимого скидання забруднюючих речовин та нормативів гранично допустимих концентрацій.

Мірошниченко А. М., вказує, що до системи заходів охорони земель, і це також стосується земель водного фонду України, потрібно відносити встановлення державою стандартів і нормативів в цій галузі. А враховуючи той факт, що від якості екологічного стану вод залежатиме показник

санітарно-епідеміологічного стану земель водного фонду, то розробка та впровадження галузевих технологічних нормативів утворення речовин, що скидаються у водні об'єкти та нормативів гранично допустимих концентрацій речовин у стічних водах в певній мірі спрямована і на охорону відповідних земель [118, с. 124].

Взагалі ж стандартизація і нормування в галузі охорони земель полягає у забезпеченні екологічної та санітарно-гігієнічної безпеки громадян шляхом визначення вимог щодо якості земель, родючості ґрунтів і допустимого антропогенного навантаження та господарського освоєння земель (ст. 28 Закону про охорону). Стосовно земель водного фонду стандартизація та нормування використовуються при встановленні водоохоронних зон.

Так, правову основу стандартизації і нормування у використанні водоохоронних зон складають: ВК України, ЗК України, постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку визначення розмірів і меж водоохоронних зон та режиму ведення господарської діяльності в них» від 08.05.1996 р. № 486, СОУ 00032632-005:2009 «Землеустрій. Проекти землеустрою щодо створення водоохоронних зон. Правила розроблення» (затверджений наказом Держкомзему від 17.07.2009 № 375), Методика упорядкування водоохоронних зон річок України 2004 р., ВБН 33-4759129-03-05-92 «Проектування, упорядкування та експлуатація водоохоронних зон водосховищ». Разом із тим застосування Методики упорядкування водоохоронних зон річок України, ВБН 33-4759129-03-05-92 «Проектування, упорядкування та експлуатація водоохоронних зон водосховищ» СОУ 00032632-005:2009 «Землеустрій. Проекти землеустрою щодо створення водоохоронних зон. Правила розроблення» [158], можливе лише в частині, що не суперечить чинному законодавству.

Наведені нормативні акти фактично встановлюють правовий режим водоохоронних зон, які створюються для сприятливого режиму водних об'єктів, попередження їх забруднення, засмічення і вичерпання, знищення

навколо водних рослин і тварин, а також зменшення коливань стоку вздовж річок, морів та навколо озер, водосховищ і інших водойм встановлюються водоохоронні зони. Правовий режим водоохоронних зон, є комплексним правовим явищем, оскільки землі водоохоронних зон (крім земель прибережних захисних смуг в їх складі), формально не віднесені до земель водного фонду, проте, включення земельної ділянки до водоохоронної зони означає спільність її режиму із землями водного фонду.

Так, науковці підкреслюють, що будівництво залізничних насипів, автошляхів, наливних районів міст, глухих гребель, а також обвалування берегів створюють значні екологічні проблеми водних екосистем. Мінливість підводних земель пов'язана з такою ознакою, як наявність наносів і відкладень, без яких неможливий жодний процес у водотоках чи водоймах. У гідрології доними наносами вважається той матеріал, який формує не лише річкове русло і ложе водойми, але і їхні заплави [114, с. 115]. Донні відкладення – це важливий фактор формування дна водних об'єктів і якості води. Намул може вбирати в себе різні речовини і токсини, а тому сприяє як самоочищенню, так і вторинному забрудненню (хімічному і бактеріальному) водотоків та водойм.

Чинна нормативна база не передбачає «автоматичного» формування водоохоронних обмежень в силу закону і, натомість, вимагає здійснення досить складних спеціальних технічних процедур – розроблення відповідної проектної документації із землеустрою та внесення інформації про них до державного земельного кадастру.

Так, постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку визначення розмірів і меж водоохоронних зон та режиму ведення господарської діяльності в них», закріплює єдиний правовий механізм визначення розмірів і меж водоохоронних зон та режим ведення господарської діяльності в них. Вказаний нормативний акт має деталізувати норми ВК України та ЗК України в частині визначення розмірів водоохоронних зон,

виділення її меж. При цьому, Постанова не регламентує порядок встановлення меж водоохоронної зони на місцевості, та не відсилає до будь-якого іншого нормативного акту з цього приводу.

Однак, слід відмітити, що не тільки в Україні, але в цілому у світовій практиці немає єдиного загальноприйнятого підходу до формування спеціальних нормативних режимів використання прибережних територій. Так, у Європейському Союзі з 2002 року реалізуються Рекомендації щодо інтегрованого управління прибережними зонами (Integrated Coastal Zone Management) [239], проте єдиних норм щодо формування водоохоронних зон на сьогодні досі немає.

Наприклад, у Фінляндії законодавчі акти про збереження природи та про будівництво взагалі не містять вимоги про водоохоронні обмеження і ці питання вирішуються на рівні муніципальної влади. В Латвії заборонене будівництво в межах 300-метрової берегової зони. В Литві формального обмеження немає, але всі водні джерела і шляхи знаходяться під правовою охороною держави, і будівництво там дозволяється тільки за згодою держави. У Швеції стандартна ширина водоохоронної зони — 100-300 метрів від берегової лінії, однак місцева влада може розширювати і звужувати її. В межах зони заборонено не тільки нове будівництво, але й перебудова або інші роботи. В Іспанії формально водоохоронних зон немає, але є вимога, що всі споруди, розміщені в 30 метровій зоні навколо водоймищ або берега моря, повинні були обладнані автономною системою очищення стічних вод. У Румунії водоохоронні зони існують навколо всіх водних джерел, при чому розмір зони залежить від розміру джерела і складає від 15 до 20 метрів.

У Німеччині згідно з федеральним законом про воду всі джерела води і водні шляхи знаходяться під контролем федерального уряду, а тому будь-яка діяльність на берегах річок та озер можлива лише за спеціального дозволу відповідних органів влади [238].

На думку фахівців, вирішення цієї проблеми можливо за допомогою

проведення моделювання та реєстрації у Державному земельному кадастрі водоохоронних зон та прибережних захисних смуг, які матимуть обов'язковий характер при прийнятті рішень щодо планування територій та організації використання земель, а також дозволятимуть ефективно здійснювати державний, самоврядний та громадський контроль за використанням та охороною земель.

Наступним етапом формування водоохоронних обмежень, при потребі, уточнення зареєстрованих даних щодо меж прибережних захисних смуг. На замовлення заінтересованих осіб по окремих ділянках, щодо яких встановлені водоохоронні обмеження, доцільно здійснювати уточнення меж зареєстрованих водоохоронних обмежень водоохоронні зони та прибережні захисні смуги у випадках, передбачених містобудівною документацією (генеральними планами населених пунктів, детальними планами територій) можуть підлягати зменшенню за проектами землеустрою щодо організації території населених пунктів. Водночас, має бути встановлений граничний мінімальний розмір прибережної захисної смуги для територій населених пунктів на рівні 20 м. Гранично мінімальний розмір меж водоохоронних зон, на сьогодні, законодавством не встановлено, таке положення дозволяє органам місцевої влади, фактично, самостійно контролювати встановлення водоохоронних зон, що в деяких випадках призводить до нівелювання положень щодо охорони водних ресурсів.

Встановлення водоохоронних обмежень на сьогодні відбувається шляхом встановлення водоохоронних зон у землевпорядній та містобудівній документації. Слід звернути увагу, що водоохоронні зони з'явилися ще в радянський період і досі є найважливішим способом узгодження інтересів охорони водних та земельних ресурсів [114, с. 116].

Охорона земель при веденні водного господарства регламентується ст. 42 Закону України «Про охорону земель», відповідно до якої охорона земель водного фонду здійснюється шляхом обмеження антропогенного впливу на

них і додержання особливого режиму їх використання згідно із законом. При розміщенні, проектуванні, будівництві, реконструкції та експлуатації водогосподарських об'єктів передбачаються заходи, спрямовані на запобігання підтопленню, заболоченню, засоленню та забрудненню продуктивних земель, погіршенню якості ґрунтів. Забороняється скидання стічних вод та вод, що забираються із забруднених джерел, якщо внаслідок цього може відбутися деградація і забруднення ґрунтів небезпечними речовинами.

Прибережні захисні смуги встановлюються по берегах річок та навколо водойм уздовж урізу води (у меженний період) шириною: для малих річок, струмків і потічків, а також ставків площею менш як 3 гектари – 25 метрів; для середніх річок, водосховищ на них, водойм, а також ставків площею понад 3 гектари – 50 метрів; для великих річок, водосховищ на них та озер – 100 метрів. При крутизні схилів більше трьох градусів мінімальна ширина прибережної захисної смуги подвоюється. Уздовж морів та навколо морських заток і лиманів встановлюється прибережна захисна смуга шириною не менше двох кілометрів від урізу води (ч. 3 ст. 60 ЗКУ, ч. 9 ст. 88 ВКУ).

Відповідно до ст. 88 ВКУ прибережні захисні смуги встановлюються на земельних ділянках всіх категорій земель, крім земель морського транспорту.

Крім того, у законодавстві закріплено вимоги щодо використання та охорони пляжної зони. Так, згідно ст. 88 ВКУ користування пляжною зоною у межах прибережної захисної смуги морів та навколо морських заток і лиманів здійснюється з дотриманням вимог щодо охорони морського середовища, прибережної захисної смуги від забруднення та засмічення і вимог санітарного законодавства. До узбережжя морів, морських заток і лиманів у межах пляжної зони забезпечується безперешкодний і безоплатний доступ громадян для загального водокористування, крім земельних ділянок, на яких розташовані гідротехнічні, гідрометричні та лінійні споруди,

санаторії та інші лікувально-оздоровчі заклади, дитячі оздоровчі табори. У разі надання права користування пляжною зоною користувачі зобов'язані забезпечити безперешкодний та безоплатний прохід вздовж берега моря, морської затоки чи лиману. У межах населених пунктів місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування виділяються та облаштовуються пляжні зони для безперешкодного та безоплатного користування.

Так, Кононов В. В. у своєму дисертаційному дослідженні, присвяченому правовому режиму прибережних захисних смуг, вказує, що особливості правової охорони земель прибережних захисних смуг зумовлені специфічним правовим режимом цих земель, який за своєю суттю спрямований на охорону водного об'єкта, навколо або уздовж якого встановлена така смуга. Науковець підкреслює, що при цьому, що важливість та необхідність посилення правової охорони таких земель обґрунтовується не тільки об'єктивними характеристиками землі як об'єкта навколишнього природного середовища, а, одночасно, наведеною специфікою правового режиму та існуючою на сьогоднішній день негативною практикою використання земельних ділянок в межах прибережних захисних смуг землевласниками та землекористувачами [93, с. 110].

За результатами проведеного дослідження науковець доходить до висновків, що до кола завдань, які мають реалізовуватись за допомогою встановлення прибережних захисних смуг, необхідно віднести охорону поверхневих водних об'єктів, збереження їх водності, захист узбережжя від ерозії та руйнування, збереження об'єктів рослинного світу, а також комплексу функцій, що мають ними бути забезпечені. Цікавий є висновок науковця, що у зв'язку з цим недоцільним та неефективним є поєднання (прив'язка) прибережних захисних смуг до такої правової категорії, як земельна ділянка.

Отже, фактично, прибережна захисна смуга характеризується

самостійним правовим режимом, як наприклад «ґрунт», яка по суті не є земельною ділянкою, у правовому вимірі цього терміну. Кононов В.В. пропонує встановлення «спеціального режиму господарської та іншої діяльності» на землях прибережних захисних смуг. Оскільки, зміст закріпленого в законодавстві режиму обмеженої господарської діяльності, що встановлюється на землях прибережних захисних смуг, не обмежується використанням останніх в процесі господарювання виключно суб'єктами господарських правовідносин [93, с.173].

Окремими ділянки із встановленим водоохоронним режимом слід виділити смуги відведення з особливим режимом використання та берегові смуги. Так, для забезпечення експлуатації та захисту від забруднення, пошкодження і руйнування каналів зрошувальних і осушувальних систем, гідротехнічних та гідрометричних споруд, водойм і гребель згідно з ч. 1 ст. 63 ЗКУ на берегах річок виділяються земельні ділянки смуг відведення з особливим режимом використання. Розміри смуг відведення та режим користування ними встановлюються за проектом, який розробляється і затверджується водокористувачами за погодженням з обласними, Київською, Севастопольською міськими державними адміністраціями, органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища та центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері розвитку водного господарства.

Земельні ділянки в межах смуг відведення надаються центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері розвитку водного господарства, та іншим організаціям для спеціальних потреб і можуть використовуватися ними для створення водоохоронних лісонасаджень, берегоукріплювальних та протиерозійних гідротехнічних споруд, будівництва переправ, виробничих приміщень. Відповідно до ч. 1 ст. 64 ЗКУ берегові смуги водних шляхів встановлюються на судноплавних водних шляхах за межами населених пунктів для проведення робіт, пов'язаних із судноплавством.

Основні принципи і механізм встановлення цих смуг і користування ними визначені Порядком установаження берегових смуг водних шляхів та користування ними, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України № 347 від 14 квітня 1997 року [141]. Розміри земельних ділянок у берегових смугах судноплавних водних шляхів для проведення робіт, пов'язаних із судноплаством, і розміщення необхідних споруд для річкового флоту визначаються за проектами землеустрою щодо відведення земельних ділянок або за іншою документацією із землеустрою, на підставі якої здійснюється формування земельних ділянок, що погоджується та затверджується в порядку, встановленому ст. 186 ЗКУ. У межах берегових смуг водних шляхів дозволяється: влаштування причалів, установаження пристроїв для навантаження і розвантаження самохідних суден і барж, тимчасових пристроїв для швартування суден і наплавних споруд, а також тимчасове зберігання вантажів та механічної тяги суден; установаження берегових навігаційних знаків; установаження гідрометрологічних постів; зберігання твердого палива для суден підприємств і організацій водного транспорту, а також тимчасове зберігання судового обладнання; влаштування тимчасових зимових приміщень і проведення інших робіт у разі випадкової зимівлі чи виходу з експлуатації судна. На берегових смугах водних шляхів забороняється діяльність, що суперечить їх цільовому призначенню, а господарська діяльність обмежується відповідно до вимог статті 89 ВК України.

Певним заходом охорони земель водного фонду можна назвати й дозвільний порядок здійснення робіт на землях цієї категорії. Так, постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку видачі дозволів на проведення робіт на землях водного фонду» від 12.07.2005 р. № 557, із змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Порядку видачі дозволів на проведення робіт на землях водного фонду» від 30.07.2015 р. № 574, визначає механізм видачі дозволу на проведення днопоглиблювальних робіт, прокладення кабелів, трубопроводів

та інших комунікацій на землях водного фонду, за умов дотримання таких природоохоронних заходів, а саме, за умов недопущення: порушення стійкості прибережних схилів (берегообвали, ерозійні та зсувні процеси, осідання); зосередження будь-яких забруднюючих речовин, сміття, деревини тощо; утворення перетинів водних потоків; перекриття течії води через водопропускні споруди різних типів та прогони мостів; затоплення та підтоплення прибережних територій.

З метою забезпечення охорони водних об'єктів у районах забору води для централізованого водопостачання населення, лікувальних та оздоровчих потреб встановлюються зони санітарної охорони. Правий режим встановлення таких зон регламентується ВК України, так в ст. 1, зона санітарної охорони водних об'єктів визначається як територія і акваторія, де запроваджується особливий санітарно-епідеміологічний режим із метою запобігання погіршення якості води джерел централізованого господарсько-питного постачання, а також забезпечення охорони водопровідних споруд та Постановою Кабінету Міністрів України від 18 грудня 1998 р. №2024. Про правовий режим зон санітарної охорони водних об'єктів. Відповідно до п. 4 вказаної Постанови, зони санітарної охорони поверхневих та підземних водних об'єктів входять до складу водоохоронних зон і поділяються на три пояси особливого режиму: перший пояс (суворого режиму) включає територію розміщення водозабору, майданчика водопровідних споруд і водопідвідного каналу; другий і третій пояси (обмежень і спостережень) включають територію, що призначається для охорони джерел водопостачання від забруднення.

Отже враховуючи викладене слід вказати, що дотримання водоохоронного режиму можливо за допомогою встановлення водоохоронних зон та зон санітарної охорони водних об'єктів, проте за своїм змістом водоохоронні зони та зони санітарної охорони не є землями водного фонду. Фактично, такі зони також мають ознаки правової фікції та виконують

спеціальні функції, які пов'язані із охороною поверхневих водних об'єктів.

Міненко С. М., вказує на існуючий дуалізм правової охорони земель водного фонду. Аналіз заходів правової охорони дозволяє виділити безпосередню охорону вод та охорону земель водного фонду. Цей дуалізм логічно обумовлений тісним взаємозв'язком водних об'єктів із водопокритими і наводноводними землями. Правова охорона земель водного фонду і водних об'єктів поряд із вимогами і заходами щодо їх охорони повинна включати вимоги та заходи з охорони навколишнього природного середовища, об'єктів природно-заповідного фонду, що здійснюються не тільки шляхом охорони відповідного водного об'єкта в процесі його використання за цільовим призначенням та господарської діяльності (на її окремих стадіях), але і в процесі користування іншими об'єктами природи [114, с.123].

Міненко С. М., у своїй дисертації висуває слушну пропозицію, до якої ми приєднуємось, що враховуючи цілі використання земель водного фонду, а також той факт, що водний об'єкт являє собою єдине ціле з землею, яку він покриває і використання якої неможливе без одночасного використання води, в ст. 58 ЗК України запропоновано закріпити, що до земель водного фонду належать землі водоохоронних зон водних об'єктів, землі, що виділяються для встановлення смуг відведення та зон санітарної охорони водозаборів. Саме землі, прилеглі до поверхневого водного об'єкту, виконуючи свою спеціальну функцію, служать захисним бар'єром водних об'єктів від шкідливого впливу зовнішнього середовища як природного, так і антропогенного характеру [114, с.123–126].

На думку Міненко С. М., організаційно-правовий механізм охорони земель водного фонду – це сукупність внутрішніх і зовнішніх факторів, інститутів, правових засобів та інструментів, що забезпечують діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування і громадськості, спрямованих на організацію охорони та відновлення якісних і кількісних

характеристик земель водного фонду з метою забезпечення екологічних, земельних та водних прав громадян, юридичних осіб і держав. Охорона встановленого порядку користування і прав користувачів земель водного фонду виступає необхідною передумовою здійснення будь-якої господарської діяльності, спрямованої на використання не тільки водних об'єктів, але й земельних ділянок, сполучних із ними як самостійний об'єкт прав [114, с. 127].

Отже, враховуючи вище наведене утримання штучно створених земельних ділянок не має зводитись лише по здійсненню дій по захисту штучно створеної земельної ділянки від шкідливого впливу вод.

Організаційно-правовий механізм охорони та утримання штучно створених земельних ділянок земель полягає у закріпленні правових, технічних, засобів та інструментів, що забезпечують діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування і громадськості, спрямованих на організацію охорони та відновлення нормативів якісних і кількісних характеристик, штучно утворених земельних ділянок, земель водного фонду та водних об'єктів, з метою реалізації гарантій комплексу екологічних, земельних та водних прав усіх суб'єктів правовідносин, які використовують вказані об'єкти.

Правова охорона штучно утворених земель має базуватись на засадах концепції дозволеного використання. На такі ділянки має поширюватись спеціальний режим господарської діяльності та природоохоронної зони у комплексі, на основі затвердженої відповідними органами нормативно-технічної документації відповідно до вимог земельного та водного законодавства, із встановленням конкретних обмежень прав землевласників та землекористувачів, а також охоронні зобов'язання спрямовані на вчинення відповідними суб'єктами конкретних дій щодо запобігання настання можливих негативних наслідків для навколишнього природного середовища, такі обмеження та зобов'язання мають реєструватись у державному земельному кадастрі.

3.2. Правове забезпечення контролю за використанням штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду

Правовий інститут управління в галузі використання та охорони земель, розглядається, як діяльність, направлена на організацію раціонального використання і охорону землі як компонента довкілля, засобу виробництва, просторово-операційного базису, об'єкта майнових відносин [71, с. 299].

Реалізація функції управління, здійснюється за допомогою відповідних правових інститутів, одним із яких є здійснення контролю за використанням та охороною земель. Згідно із ст. 34 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» – завдання контролю у галузі охорони навколишнього природного середовища полягають у забезпеченні додержання вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища всіма державними органами, підприємствами, установами та організаціями, незалежно від форм власності і підпорядкування, а також громадянами [175].

Державний контроль за використанням та охороною земель (штучно створених ділянок) важливий інструмент втілення державної політики у життя. Так, Н. Р. Малишева, вказує, що »саме механізми контрольної діяльності є тими важелями, які дозволяють виявити невідповідності між нормами права і їх впровадженням у життя, а також порушення законодавства, вживши відповідних заходів реагування» [111, с. 5].

Хом'яченко С. І. підкреслює, що для правової природи контролю характерна необхідність його детальної процедурної регламентації, починаючи з визначення органу, що здійснює контроль, його функцій, форм і методів, що застосовуються при цьому, і завершуючи забезпеченням виконання прийнятих рішень. Ми погоджуємось із думкою Хом'яченко С. І. про те, що забезпечення ефективності контролю повинно мати чітку правову

регламентацію, налагоджений і закріплений у загальних чи спеціальних нормах механізм здійснення контрольної діяльності. Вчена робить висновок, що державний контроль можна визначити як діяльність, яка полягає в здійсненні юридично значимих дій у процесі спостереження і перевірки відповідності виконання й дотримання підконтрольними суб'єктами нормативно-правових розпоряджень і припиненні не правових дій відповідними організаційно-правовими засобами, тобто контроль здійснюється у суворій відповідності із законом, на основі норм права і тягне за собою юридичні наслідки [229, с. 22].

Призначення методів державного контролю полягає в активізації діяльності підконтрольних суб'єктів, забезпеченні її результативності. Методи контролю повинні відповідати певним вимогам – бути ефективними, гнучкими й сприяти творчому підходу до здійснення контролю, забезпечувати відповідний вплив на об'єкт контролю. Методи – це певні засоби досягнення цілі, які, власне, нею і визначаються, тобто це засоби, прийоми, які застосовуються при здійсненні власне самого контролю (методи здійснення контрольних дій).

Контроль у сфері використання й охорони земель, поділяється на певні рівні. Так, відповідно до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст.35–36), екологічний контроль поділяється на державний та громадський.

Відповідно до Земельного кодексу України (статті 188–190) та Закону України «Про охорону земель» (статті 19–21), контроль поділяється на такі рівні: державний, самоврядний та громадський контроль. Державний контроль за використанням та охороною земель здійснюється спеціально уповноваженими державними органами (функції та повноваження яких буде розкрито у цьому розділі дослідження). Самоврядний контроль за використанням та охороною земель, здійснюють сільські, селищні, міські, районні та обласні ради [175] (ст. 20 Закону України «Про охорону земель»), а

громадський – громадськими інспекторами.

Так, згідно зі ст. 187 Земельного кодексу України, завдання контролю у цій сфері є забезпечення додержання органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями і громадянами земельного законодавства України.

Так, державний контроль у сфері використання й охорони земель здійснюється відповідно до вимог Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» від 10.06.2003 р. [162].

Згідно ст. 3 Закону, основними принципами здійснення державного контролю є: забезпечення раціонального використання та охорони земель як основного національного багатства, що перебуває під особливою охороною держави; пріоритет вимог екологічної безпеки у використанні земельних ресурсів над економічними інтересами; повне відшкодування збитків, заподіяних довкіллю внаслідок порушення земельного законодавства України; поєднання заходів економічного стимулювання і відповідальності у сфері використання та охорони земель.

Відповідно до ст. 9 вказаного Закону державний контроль здійснюється шляхом: проведення перевірок; розгляду звернень юридичних і фізичних осіб; участі у прийнятті в експлуатацію меліоративних систем і рекультивованих земель, захисних лісонасаджень, протиерозійних гідротехнічних споруд та інших об'єктів, які споруджуються з метою підвищення родючості ґрунтів та забезпечення охорони земель; розгляду документації із землеустрою, пов'язаної з використанням та охороною земель.

Так, Постановою Кабінету Міністрів України від 22.07.2016 № 482 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України» внесено зміни до Положення про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру (скорочено Держгеокадастр) [202], затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14.01.2015 № 15, та визначено,

що Держгеокадастр є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра аграрної політики та продовольства і який реалізує державну політику у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності, земельних відносин, землеустрою, у сфері Державного земельного кадастру, державного нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі в частині дотримання земельного законодавства, використання та охорони земель усіх категорій і форм власності, родючості ґрунтів.

При цьому у проекті закону України «Про штучно створені земельні ділянки на водних об'єктах в межах акваторії морських портів» [193], зазначено, що орган який надає дозвіл ініціатору на створення штучної земельної ділянки в межах акваторії морських портів є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сферах морського і річкового транспорту. На сьогодні таким органом є Державна служба морського та річкового транспорту України (Морська адміністрація). На нашу, думку надання дозволу ініціатору на створення штучної земельної ділянки має видаватись Держгеокадастром, якщо така діяльність планується в межах акваторії морських портів за погодженням із Державною службою морського та річкового транспорту України (Морською адміністрацією) [204].

Наступним органом є Державне агентство водних ресурсів (Держводагентство) [203] є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра екології та природних ресурсів і який реалізує державну політику у сфері розвитку водного господарства та гідротехнічної меліорації земель, управління, використання та відтворення поверхневих водних ресурсів. Серед основних завдань Держводагентства, можна виділити: видача, анулювання, переоформлення дозволів на проведення робіт на землях водного фонду (крім проведення робіт на землях водного фонду в

межах прибережних захисних смуг уздовж морів, морських заток і лиманів, у внутрішніх морських водах, лиманах та територіальному морі) та їх дублікатів; видача та анулювання дозволів на спеціальне водокористування; розробляє та бере участь у виконанні державних цільових програм з питань водного господарства, меліорації земель, управління, використання та відтворення поверхневих водних ресурсів; погоджує межі зон санітарної охорони водних об'єктів; погоджує створення на річках та у їх басейнах штучних водойм і водопідпірних споруд; погоджує проекти щодо розмірів та режиму користування смуг відведення; погоджує документацію із землеустрою у випадках та порядку, що визначені Земельним кодексом України та Законом України «Про землеустрій» [161], щодо відповідності зазначеної документації водному законодавству; погоджує проекти на проведення робіт на землях водного фонду (крім робіт на землях, зайнятих морями), пов'язаних з будівництвом гідротехнічних, лінійних та гідрометричних споруд, поглибленням дна для судноплавства, видобуванням корисних копалин (крім піску, гальки і гравію у руслах малих та гірських річок), розчисткою русел річок, каналів і дна водойм, прокладенням кабелів, трубопроводів, інших комунікацій, а також виконанням бурових та геологорозвідувальних робіт та здійснює інші повноваження, визначені законодавством.

Як відмічає, Міненко С. М., організаційно-правовий механізм управління земельними та водними ресурсами містить чимало недоліків та потребує вдосконалення через систему чіткої взаємодії та координації та збільшення децентралізації відповідних відомчих органів в галузі охорони та використання земель водного фонду [114, с. 135].

З наведеного вище, вбачається, що повноваження відповідних органів державної влади здебільшого дублюють функціональні обов'язки один одного, що негативно позначається на практиці застосування функцій державного контролю цих органів.

Державна екологічна інспекція України (Держекоінспекція) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра екології та природних ресурсів і який реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів [38].

Відповідно до основних покладених законодавством завдань Державна екологічна інспекція здійснює: додержання екологічних нормативів з питань використання та охорони земель; ведення будівельних, днопоглиблювальних робіт, видобування піску і гравію, прокладення кабелів, трубопроводів та інших комунікацій на землях водного фонду; установлення та використання водоохоронних зон і прибережних захисних смуг, а також додержання режиму використання їх територій; охорона, раціональне використання вод та відтворення водних ресурсів, дотримання екологічних вимог під час проектування, розміщення, будівництва нових і реконструкції діючих підприємств, споруд та інших об'єктів; використання, відтворення і охорони морського середовища і природних ресурсів внутрішніх морських вод, територіального моря, виключної (морської) економічної зони України та континентального шельфу України, додержання норм екологічної безпеки; проведення навантажувально-розвантажувальних операцій у портах, портових пунктах та на рейдах.

Серед основних завдань Держекоінспекції, здійснення у межах повноважень, передбачених законом, державного нагляду (контролю) за додержанням вимог законодавства щодо охорони земель та про охорону, раціональне використання вод та відтворення водних ресурсів.

Враховуючи наведене, слід звернути увагу, на позицію науковців Ріпенко А. І., Мартин А. Г., яку ми підтримаємо, її зміст полягає в тому, що законодавець не розкрив поняття та змісту заходів (робіт), спрямованих на

«штучне утворення земельної ділянки». Таким чином без уваги, залишається процес саме створення такої ділянки (будівельні, гідротехнічні чи якісь інші роботи зі зміни рельєфу поверхні, заходи з благоустрою тощо) будуть кваліфіковані як штучне утворення ділянки. Виходячи з того, що саме процес утворення штучної земельної ділянки, слід розглядати як комплекс будівельних, гідротехнічних робіт та інших робіт зі зміни рельєфу поверхні. Згідно з проектом закону України «Про штучно створені земельні ділянки на водних об'єктах в межах акваторії морських портів» штучне утворення земельної ділянки має відбуватись за певною процедурою: 1) отримання дозволу на створення штучної території; 2) розроблення проектної документації для створення штучної території. Проект будівництва штучної території підлягає обов'язковій екологічній експертизі. Порядок розроблення та затвердження проектної документації для створення штучної території затверджується Кабінетом Міністрів України; 3) проведення робіт по створенню штучної території; 4) прийняття штучної території в експлуатацію; 5) формування та реєстрація земельної ділянки. Отже вказана процедура передбачає низку технічних аспектів, такі як розробка проектної документації із будівництва, прийняття штучної території в експлуатацію, тощо [210].

На такому етапі органом який має здійснювати державний контроль та надавати відповідні дозвільні документи із будівництва та прийняття штучної території в експлуатацію, має бути Державна архітектурно-будівельна інспекція України та Адміністрація морського порту.

Так, відповідно до Положення про Державну архітектурно-будівельну інспекцію України від 09 вересня 2014р. № 294, Держархбудінспекція здійснює державний контроль за дотриманням законодавства у сфері містобудівної діяльності, проектної документації, будівельних норм, державних стандартів та правил тощо. У визначених законодавством випадках Держархбудінспекція проводить перевірки об'єктів будівництва

щодо відповідності підготовчих та будівельних робіт, матеріалів, виробів і конструкцій, що застосовуються, вимогам державних будівельних норм, стандартів і правил, а також технічним умовам, затвердженим проектним вимогам і рішенням. Крім того, на ДАБІ України покладено функції перевірки належного оформлення нормативно-технічної та проектної документації. Важливим аспектом контрольної функції Держархбудінспекції [206] є дотримання порядків прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів, проведення обстеження об'єктів та реалізації заходів щодо забезпечення надійності та безпеки під час їх експлуатації. Інспектори ДАБІ України та територіальних інспекцій фіксують порушення законодавства, відповідно до закону складають протоколи про правопорушення у сфері містобудівної діяльності та накладають штрафні санкції. У визначених законодавством випадках зупиняють підготовчі та будівельні роботи.

На нашу думку, вимоги щодо проектування та будівництва таких штучних ділянок в залежності від їх подальшого функціонального використання мають міститись у спеціальних державних будівельних нормах, присвячених будівництву та експлуатації таких споруд до моменту їх визнання штучно створеною земельною ділянкою із відповідною реєстрацією у державному земельному кадастрі.

Якщо штучно створені земельні ділянки на землях водного фонду створено в акваторії морського порту, то контролюючим суб'єктом в даному випадку виступає ДП «Адміністрація морського порту». Згідно із ст. 15 Закону України «Про морські порти» серед основних завдань Адміністрації морських портів України, можна виділити: утримання та забезпечення ефективного використання державного майна, переданого їй в господарське відання, у тому числі модернізації, ремонту, реконструкції та будівництва гідротехнічних споруд, інших об'єктів портової інфраструктури, розташованих у межах території та акваторії морського порту; організації та

забезпечення безпечної експлуатації об'єктів портової інфраструктури державної власності, у тому числі гідротехнічних споруд, систем забезпечення безпеки мореплавства, розташованих у межах території та акваторії морського порту; забезпечення дотримання законодавства про охорону навколишнього природного середовища, у тому числі шляхом участі в межах визначеної законодавством компетенції у виявленні випадків скидання суднами (плавзасобами) забруднюючих речовин у межах акваторії порту.

У проекті закону України «Про штучно створені земельні ділянки на водних об'єктах в межах акваторії морських портів», Адміністрація погоджує створення земельних ділянок в межах акваторії порту (в певних випадках може виступати ініціатором їх створення) із відповідними органами державної влади, що реалізують державну політику у сфері здійснення державного контролю (нагляду) у сфері охорони навколишнього середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів; розвитку водного господарства і меліорації земель управління, використання та відтворення поверхневих водних ресурсів; безпеки на морському і річковому транспорті; рибного господарства; геологічного вивчення та раціонального використання надр. А також підтверджує відповідність створення штучної території плану розвитку морського порту.

Статтею 189 Земельного кодексу України закріплено, що самоврядний контроль за використанням та охороною земель здійснюється сільськими, селищними, міськими, районними та обласними радами.

Однак, процесуальних норм, які б встановлювали порядок здійснення такого контролю, повноваження місцевих рад про його здійсненні тощо, чинне законодавство не містить. Виходячи із норм чинного законодавства, зокрема статей 12, 83, 189 ЗК України, ст.ст. 26, 33, 43, 52 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про землеустрій», «Про охорону земель» та «Про охорону навколишнього природного середовища», проте

повноваження рад у здійсненні контролю за використанням і охороною земель у вказаних нормативних актах чітко не визначені. Таким чином, можна відмітити, що органи місцевого самоврядування безпосередньо самотійно не здійснюють контроль за використанням і охороною земель, а наділені лише окремими повноваженнями відповідно до законів, які дозволяють їм опосередковано здійснювати контроль в галузі земельних відносин у межах їх територій. З цього приводу Хом'яченко С. І. справедливо зазначає, що юридична природа самоврядного контролю за використанням та охороною земель обумовлена юридичною природою місцевого самоврядування. На її погляд, самоврядний контроль за використанням і охороною земель повинен здійснюватися на тих же принципах, на яких діє і місцеве самоврядування [229, с. 30].

Отже, частково погоджуючись із думкою науковця, можна вказати, що самоврядний контроль за використанням та охороною земель це – сукупність здійснюваних органами місцевого самоврядування організаційно-правових заходів, спрямованих на виявлення стану використання земель комунальної власності, та вжиття заходів щодо виконання землекористувачами вимог законодавства про раціональне використання і охорону земель та вжиття заходів до припинення земельних правопорушень. Проте, в умовах проведення реформи децентралізації в Україні, яка передбачає передачу значної частини повноважень ресурсів та відповідальності від органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування та в основі якої закладено положення Європейської хартії місцевого самоврядування, питання самоврядного контролю в сфері використання й охорони земель набувають особливої актуальності. Така позиція підкреслюється положеннями чинного законодавства, одним із пріоритетів державної регіональної політики, відповідно до ст.6 до Закону України «Про засади державної регіональної політики» від 05.02.2015 р. [200] визнано, створення ефективної системи охорони навколишнього природного середовища шляхом врахування

екологічної складової у стратегіях регіонального розвитку, оцінювання, вирівнювання та зниження техногенно-екологічного навантаження на довкілля у регіонах. Отже, наразі, самоврядний контроль за використанням та охороною земель, необхідно розглядати, як сукупність здійснюваних територіальними громадами організаційно-правових заходів, спрямованих на виявлення стану використання земель територіальних громад, та вжиття заходів щодо виконання землекористувачами вимог законодавства про раціональне використання і охорону земель та вжиття заходів до припинення земельних правопорушень.

У спеціальній літературі, вирізняються такі види методів самоврядного контролю: перевірка як метод самоврядного контролю полягає в одержанні інформації про стан використання земель та природоохоронних заходів власниками земель чи землекористувачами. Під час перевірки встановлюються факти порушень земельного законодавства, вимоги і чинники, які сприяли цим порушенням; спостереження (моніторинг). Функція цього методу полягає в тому, що орган контролю зобов'язаний своєчасно виявляти зміни у стані земель, оцінювати їх, відвертати та ліквідовувати наслідки негативних процесів. У системі спостереження проводяться збирання, оброблення, передавання, збереження та аналіз інформації про стан земель, прогнозування їх змін і розроблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо запобігання негативним змінам стану земель. Науковці підкреслюють, що моніторинг можна назвати однією з форм «пасивного контролю» який здійснюється у вигляді збору та аналізу інформації про стан земель і не має на меті прямого впливу з боку держави [115, с. 209].

Стаття 191 ЗК України розглядає моніторинг земель, як систему це система спостереження за станом земель з метою своєчасного виявлення змін, їх оцінки, відвернення та ліквідації наслідків негативних процесів. У системі моніторингу земель проводиться збирання, оброблення, передавання,

збереження та аналіз інформації про стан земель, прогнозування їх змін і розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття рішень щодо запобігання негативним змінам стану земель та дотримання вимог екологічної безпеки. Порядок проведення моніторингу земель затверджено Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження положення про моніторинг земель» від 20 серпня 1993 р. № 661 [201], проведення моніторингу земель здійснюється у такому порядку: виконання спеціальних зйомок і обстежень земель; виявлення негативних факторів вплив яких потребує здійснення контролю оцінка, прогноз, запобігання впливу негативних процесів.

Стосовно розгляду моніторингу, як однієї із функцій контролю у сфері використання й охорони земель, є суперечливі думки, оскільки моніторинг є інформаційною системою для комплексного оцінювання та прогнозування стану земель, на думку фахівців він не має функцій, форм і методів здійснення контролю.

Крім того, на сьогодні існують чималі прогалини в системі здійснення моніторингу земель, зокрема відсутність межових знаків на землях водного фонду, відсутність належно підготовлених картографо-геодезичних матеріалів та недостатність фінансування системи моніторингу, робить цю діяльність неефективною. Такий стан обумовлений не тільки недостатністю фінансування цієї системи, але й відсутністю ефективної системи взаємозв'язку роботи державного земельного кадастру та системи моніторингу використання й охорони земель. Оскільки, відповідно до ст. 1 Закону України «Про Державний земельний кадастр», державний земельний кадастр являє собою єдину державну геоінформаційну систему відомостей про землі, розташовані в межах державного кордону України, їх цільове призначення, обмеження у їх використанні, а також дані про кількісну і якісну характеристику земель, їх оцінку, розподіл земель між власниками і користувачами [160], то отримання інформації з даних земельного кадастру є

базою для проведення системи моніторингу використання й охорони земель.

Стосовно водних об'єктів то моніторинг водних ресурсів здійснюється на підставі ВК України та Постанови Кабінету Міністрів «Про затвердження Порядку здійснення державного моніторингу вод» від 19 вересня 2018 р. № 758 [207]. Моніторинг вод, здійснюється з метою забезпечення збирання, обробки, збереження та аналізу інформації про стан вод, прогнозування його змін та розробки науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття управлінських рішень у галузі використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів здійснюється державний моніторинг вод. Складовими державного моніторингу вод є моніторинг біологічних, гідроморфологічних, хімічних та фізико-хімічних показників. Державний моніторинг вод є складовою частиною державної системи моніторингу навколишнього природного середовища України.

Окремий рівень контролю у сфері використання й охорони земель — громадський контроль. Згідно ст.190 ЗК України, громадський контроль за використанням та охороною земель здійснюється громадськими інспекторами, які призначаються відповідними органами місцевого самоврядування, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері здійснення державного нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, і діють на підставі положення, затвердженого центральними органами виконавчої влади, що забезпечують формування державної політики у сферах нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі, охорони навколишнього природного середовища. Враховуючи таку підконтрольність відповідним органам місцевого самоврядування та органам державної влади спеціальної компетенції, даний вид контролю не можна визнати самостійним видом у галузі використання та охорони земель, такий вид контролю слід розглядати в якості підвиду самоврядного контролю.

Найбільш повно здійснення громадського контролю розкрито в екологічному законодавстві України. Відповідно до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», Про затвердження Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля від 27.02.2002 року № 88 [208] громадський контроль у галузі навколишнього природного середовища здійснюють громадські інспектори з охорони довкілля, які призначаються головним державним інспектором України з охорони навколишнього природного середовища та головними державними інспекторами з охорони навколишнього природного середовища відповідних територій після проходження співбесіди відповідно з керівниками структурних підрозділів органу Держекоінспекції та виявлення претендентом знань з основ природоохоронного законодавства.

На наш погляд, склад громадського контролю в галузі використання та охорони земель в Україні також має бути представлений не лише громадянами, а й їх організаційно оформленими громадськими формуваннями.

Крім того, враховуючи вимоги Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» [174] щодо обов'язковості проведення громадських обговорень у процесі оцінки впливу на довкілля, яке проводиться з метою виявлення, збирання та врахування зауважень і пропозицій громадськості до планованої діяльності. Отже громадський контроль у першу чергу має бути представлений у вигляді громадських об'єднань.

Об'єктами державного, самоврядного та громадського контролю за використанням і охороною земель є земельні правопорушення. Перелік правопорушень закріплено у ст. 211 ЗК України Громадяни та юридичні особи несуть цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність відповідно до законодавства за такі порушення: укладення угод з порушенням земельного законодавства; самовільне зайняття земельних ділянок; псування сільськогосподарських угідь та інших земель, їх

забруднення хімічними та радіоактивними речовинами і стічними водами, засмічення промисловими, побутовими та іншими відходами; розміщення, проектування, будівництво, введення в дію об'єктів, що негативно впливають на стан земель; невиконання вимог щодо використання земель за цільовим призначенням; порушення строків повернення тимчасово займаних земель або невиконання обов'язків щодо приведення їх у стан, придатний для використання за призначенням; знищення межових знаків; приховування від обліку і реєстрації та перекручення даних про стан земель, розміри та кількість земельних ділянок; непроведення рекультивації порушених земель; знищення або пошкодження протиерозійних і гідротехнічних споруд, захисних насаджень; невиконання умов знімання, збереження і нанесення родючого шару ґрунту; відхилення від затверджених в установленому порядку проектів землеустрою; використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва без затверджених у випадках, визначених законом, проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь; ухилення від державної реєстрації земельних ділянок та подання недостовірної інформації щодо них; порушення строків розгляду заяв щодо відведення земельних ділянок; порушення строку видачі державного акту на право власності на земельну ділянку. Законом може бути встановлено відповідальність і за інші порушення земельного законодавства.

Традиційно юридичну відповідальність, розглядають як одну з форм державного примусу за скоєння земельного правопорушення, її суть полягає у настанні певних негативних наслідків передбачених санкцією порушеної норми для правопорушника, особистого або майнового характеру. У науковій літературі відсутнє єдине уніфіковане поняття юридичної відповідальності, насамперед це пов'язано із особливістю правовідносин, в сфері яких скоєно правопорушення. У науці екологічного права виділяють такі види юридичної

відповідальності як кримінальна, адміністративна, цивільна і дисциплінарна.

Проте у юридичній літературі висловлюється наукова гіпотеза щодо наявності ще такого виду відповідальності за порушення земельного законодавства, як земельно-правова [117, с. 134], хоча така позиція є спірною.

З цього приводу професор М. В. Шульга справедливо відмічає що традиційні види юридичної відповідальності повною мірою забезпечують необхідний вплив в тому числі і на носіїв земельних прав та обов'язків [225, с. 184].

Правові проблеми юридичної відповідальності за порушення земельного законодавства в цілому були предметом дослідження, таких науковців як, В. І. Андрейцева, Г. І. Балюк, С. М. Кравченко, В. Л. Мунтяна, В. В. Носіка, Б. Г. Розовського, В. І. Семчика, Н. І. Титової, М. В. Шульги, Ю. С. Шемшученка та ін.

Як відзначає О. М. Дроваль, правові проблеми охорони земель водного фонду шляхом застосування окремих видів юридичної відповідальності майже не досліджувалися в Україні [54, с. 184].

Серед поодиноких праць на цю тему можна назвати дисертаційне дослідження М. В. Кумановського [108].

Крім того, частково дане питання висвітлювалось у науково-практичних коментарях і монографіях з питань кримінально-правової охорони довкілля та в навчальній літературі. Не зовсім зрозуміле таке поверхове ставлення до наукового та практичного висвітлення питань охорони земель водного фонду, враховуючи те що принцип невідворотності покарання за шкоду довкіллю є більш суворим стимулом до збереження та відновлення доброго стану навколишнього природного середовища, з цього приводу В. В. Костицький слушно підкреслює, що інститут юридичної відповідальності за екологічні правопорушення як «третя опора» для системи охорони довкілля (поряд з економіко-правовим механізмом та адміністративним регулюванням) [120, с. 167].

Міненко С. М. пропонує розглядати правопорушення в галузі охорони та використання земель водного фонду як винне суспільно небезпечне діяння (дію або бездіяльність), що посягає на правопорядок у галузі використання і охорони земель водного фонду, заподіює або створює реальну загрозу заподіяння шкоди земельним та водним ресурсам, правам та інтересам фізичних та юридичних осіб у галузі використання та охорони земель водного фонду, і заборонене чинним законодавством. Правопорушення в галузі охорони та використання земель водного фонду можна поділити на такі діяння: які порушують право власності та користування землями водного фонду; суперечать вимогам охорони земель; перешкоджають господарській експлуатації земель водного фонду [114, с. 190].

Особливістю юридичної відповідальності за порушення законодавства у галузі охорони та використання охорони штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду, є те що така відповідальність настає не тільки щодо використання та охорони земель водного фонду, але й за порушення водного законодавства України, законодавства щодо охорони довкілля, а також й містобудівного законодавства, у випадках порушення норм проектування та розміщення штучно створених земель.

У кримінально-правовій науці передбачено таку категорію як «ідеальна сукупність злочинів», ідеальна сукупність наявна там, де одним діянням особа вчиняє два або більше злочинів. передбачених різними статтями Кримінального кодексу України [100, с. 190].

Отже проводячи аналогію можна сказати, що при скоєнні правопорушення, наприклад самовільного захоплення земельної ділянки водного фонду та чинивши самовільне будівництво, одночасно це спричиняє забруднення водного об'єкта та вказаних захоплених земель та порушення правил екологічної безпеки є ідеальною сукупністю злочинів.

Враховуючи наведене, можна казати, що підставою для притягнення до відповідальності за порушення екологічного законодавства України, щодо

штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду може виступити як землепорушення (земельне правопорушення), водопорушення, порушення вимог екологічної безпеки, якщо це негативно вплинуло на стан довкілля, в комплексі.

На наш погляд, об'єктом таких правопорушень можуть виступати суспільні відносини з приводу використання і охорони штучно створених земельних ділянок, зайнятих водними об'єктами, прибережними захисними смугами, гідротехнічними, іншими водогосподарськими спорудами, береговими смугами водних шляхів, в межах акваторій морських портів. Суб'єктами таких правопорушень можуть бути юридичні та фізичні особи, у тому числі іноземні суб'єкти, що вчинили правопорушення у цій сфері. Об'єктивна сторона має включати такі елементи, як протиправна поведінка, заподіяння чи реальна загроза заподіяння екологічної шкоди та причинний зв'язок між протиправною поведінкою і завданою екологічною шкодою чи реальною загрозою завдання такої шкоди. Суб'єктивна сторона слід характеризується виною правопорушника (за винятком випадків відповідальності власника джерела підвищеної небезпеки), що може бути в дії чи бездіяльності.

На сьогодні у чинному законодавстві не встановлено юридичної відповідальності за порушення вимог використання й охорони штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду. Правові підстави для притягнення до юридичної відповідальності за порушення вимог використання й охорони штучно створених земельних ділянок, не були передбачені й проектом закону України «Про штучно створені земельні ділянки на водних об'єктах в межах акваторії морських портів».

Така ситуація негативно може позначитись на правозастосовчій практиці, оскільки відсутність юридичних підстав до притягнення винних осіб до відповідальності у сфері використання й охорони штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду, призведе до зловживань у сфері створення та експлуатації штучно створених земельних ділянок та загрози настання

небезпечних наслідків для довкілля.

Ми погоджуємось із думкою В. В. Кононова, що чинне законодавство України, зокрема норми ст. 61, 62 Земельного кодексу України та ст. 88 Водного кодексу України, не містить заборони здійснення гідронамивів територій у водній акваторії, яке на сьогоднішній день набуло масового характеру. Водночас, їх здійснення, тобто фактичне створення нових земельних ділянок суходолу, не дозволяє забезпечувати охорону земель, шкодить екології, природним ресурсам, може призвести до руйнування русла річок, стихійним лихам та завданню шкоди життю та здоров'ю людей, що обумовлює потребу застосувати адекватні рівню небезпеки засоби впливу до правопорушників [93, с. 167].

Адміністративна відповідальність за земельні правопорушення передбачена главою 7 «Адміністративні правопорушення у сфері охорони природи, використання природних ресурсів, охорони культурної спадщини», такий вид відповідальності настає за винні й протиправні порушення земельного законодавства, вчинені умисно або з необережності при використанні й охороні земель, що за ступенем своєї небезпеки не потребують кримінального переслідування [109, с. 63–67].

Найбільш розповсюдженими правопорушеннями в галузі охорони та використання земель водного фонду, за які настає адміністративна відповідальність, є порушення законодавства при проведенні робіт на землях водного фонду, в тому числі пов'язаних з будівництвом гідротехнічних споруд та поглибленням дна; самовільне захоплення земель, порушення вимог правового режиму прибережних захисних смуг тощо. Як приклад, одним із найчастіших випадків є порушення вимог законодавства щодо правового режиму встановлення прибережних захисних смуг.

При цьому законодавець лише забороняє у ст. 93 ЗК України, передачу в оренду земельних ділянок, штучно створених у межах прибережної захисної смуги чи смуги відведення, на землях лісгосподарського призначення та

природно-заповідного фонду, що перебувають у прибережній захисній смузі водних об'єктів або на земельних ділянках дна водних об'єктів.

Правовий режим прибережних захисних смуг встановлюється за вимогами ч. 5 ст. 88 Водного кодексу України шляхом розроблення відповідних проектів землеустрою. При цьому, аналіз судової практики вказує на факт встановлення прибережних захисних смуг «за замовчуванням» на підставі закону. Так, відсутність окремого проекту землеустрою щодо встановлення прибережної захисної смуги не свідчить про відсутність самої прибережної захисної смуги, оскільки її розміри встановлені законом, тому при наданні земельної ділянки за відсутності проекту землеустрою зі встановлення прибережної захисної смуги необхідно виходити з нормативних розмірів прибережних захисних смуг, установлених ст.88 ВК, та орієнтовних розмірів і меж водоохоронних зон, що визначаються відповідно до порядку [232].

Науковці підкреслюють, що з цього приводу відмічається бездіяльність органів місцевого самоврядування, це проявляється, у деяких випадках, у відсутності заходів щодо розроблення проектів водоохоронних зон, фінансування таких робіт, незважаючи на вимоги ст. 88 ВК України встановлюються прибережні захисні смуги значно меншої ширини, ніж вимагає закон [54, с. 169]. Дія або бездіяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, якими порушуються вимоги водного та земельного законодавства, щодо правового режиму земель водного фонду та водоохоронних зон не тільки сприяють заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу, але й можуть мати високій ступінь суспільної небезпеки, що має кваліфікацію ознак кримінально-караного діяння.

На відмінно, від ст.110 ВК України та ст. 68 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», ЗК України у ст. 211 не передбачає дисциплінарної відповідальності за порушення земельного законодавства. Кононов В. В., справедливо відмічає, що питання юридичної відповідальності

за порушення правового режиму земель прибережних захисних смуг у контексті можливості її застосування, суспільної небезпеки таких правопорушень, видів, підстав та умов застосування юридичної відповідальності у сучасній науці земельного права не досліджувались взагалі [93, с. 162]. Крім того, в науковій літературі відмічається, законодавча прогалина у зв'язку із відсутністю дисциплінарної відповідальності за порушення вимог земельного законодавства.

На наш погляд, ст. 110 ВК України, містить окремі юридичні підстави до притягнення до відповідальності, в сфері використання й охорони земель водного фонду, а саме порушенні режиму господарської діяльності у водоохоронних зонах та на землях водного фонду, використанні земель водного фонду не за призначенням, тощо. Таким чином норми водного законодавства встановлюють юридичну відповідальність й за порушення земельного законодавства.

Суть цивільно-правової відповідальності закріплено у ст. 69 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Згідно з цією нормою, шкода, заподіяна внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, підлягає компенсації в повному обсязі.

Таким чином реалізується компенсаційно-відновлювальна функція юридичної відповідальності у цій сфері. Така думка підтверджується тезою В. В. Носіка, що юридична відповідальність не зводиться до застосування лише примусових заходів у юрисдикційному порядку, а включає також інші функції охоронного, компенсаційного, превентивного, виховного, карального характеру, реалізація яких спрямована на забезпечення правопорядку в суспільних земельних відносинах [123, с. 234].

Найчастіше цивільно-правова відповідальність за земельні правопорушення, настає внаслідок прийняття незаконних рішень стосовно надання земель, самовільного зайняття земельних ділянок тощо.

Відповідно до ат.111 ВК України підприємства, установи, організації і громадяни України, а також іноземці та особи без громадянства, іноземні юридичні особи зобов'язані відшкодувати збитки, завдані ними внаслідок порушень водного законодавства, в розмірах і порядку, встановлених законодавством України. У земельному законодавстві підстави відшкодування збитків визначені окремо у главі 24 «Відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам» ЗК України, поряд із загальними підставами захисту земельних прав. Розрахунки розмірів завданих збитків внаслідок порушень водного та земельного законодавства закріплюється окремо відповідними методиками [166].

Міненко С. М. обґрунтовується думка, щодо закріплення принципу пріоритет натуральній форми відшкодування шкоди – повного відновлення стану та втрачених якісних чи кількісних характеристик земель водного фонду та водних об'єктів, а також пов'язаних із ним інших елементів навколишнього природно середовища, які постраждали внаслідок вчиненого правопорушення. Крім того, ми погоджуємось з позицією авторки, щодо застосування заходів цивільно-правової, матеріальної та дисциплінарної відповідальності за порушення порядку охорони та використання земель водного фонду, мають бути застосовані у комплексі із заходами адміністративно-правового та кримінально-правового характеру, що обумовлено особливою значимістю земель водного фонду [114, с. 191].

Погоджуючись з вище вказаною думкою, вважаємо, що до ст. 211 ЗК України необхідно внести зміни такого змісту: фізичні та юридичні особи несуть дисциплінарну, цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність відповідно до законодавства.

Висновки до Розділу III

Організаційно-правовий механізм охорони штучно створених

земельних ділянок земель полягає у закріпленні правових, технічних, засобів та інструментів, що забезпечують діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування і громадськості, спрямованих на організацію охорони та відновлення штучно утворених земельних ділянок, земель водного фонду та водних об'єктів, з метою реалізації гарантій комплексу екологічних, земельних та водних прав усіх суб'єктів правовідносин, які використовують штучно створені об'єкти.

Правова охорона штучно утворених земельних ділянок має базуватись на засадах концепції дозволеного використання. На такі ділянки має поширюватись спеціальний режим господарської діяльності та природоохоронної зони у комплексі, на основі затвердженої відповідними органами нормативно-технічної документації відповідно до вимог земельного та водного законодавства, із встановленням конкретних обмежень прав землевласників та землекористувачів, а також охоронні зобов'язання спрямовані на вчинення відповідними суб'єктами конкретних дій щодо запобігання настанню можливих негативних наслідків для навколишнього природного середовища, такі обмеження та зобов'язання мають реєструватись у державному земельному кадастрі.

Найбільш розповсюдженими правопорушеннями в галузі охорони та використання земель водного фонду, за які настає адміністративна відповідальність, є порушення законодавства при проведенні робіт на землях водного фонду, в тому числі пов'язаних з будівництвом гідротехнічних споруд та поглибленням дна; самовільне захоплення земель, порушення вимог правового режиму прибережних захисних смуг тощо.

Контроль у галузі використання й охорони використання штучно створених земель, мають здійснювати державні органи спеціальної компетенції та органи місцевого самоврядування (самоврядний контроль). З огляду на складну комплексну правову природу штучно створеної земельної ділянки на землях водного фонду, надання дозволу на створення штучної

земельної ділянки та державний контроль за їх використанням має здійснювати Державна служба з питань геодезії картографії та кадастру та Державна екологічна інспекція, за погодженням з Державним агентством водного господарства.

ВИСНОВКИ

У дисертації сформовано теоретичні узагальнення та результати комплексного дослідження земельного, екологічного та містобудівного законодавства, на підставі яких сформульовано пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення законодавства у сфері правового регулювання використання й охорони штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду. Найбільш вагомими науковими результатами дисертації є такі:

1. Здійснено історичний огляд розвитку та кодифікації правового регулювання використання та охорони земель водного фонду на території сучасної України, який можна розподілити на такі періоди:

- докодифікаційний період з часів становлення та розвитку звичаєвого та писаного права (з часу стародавніх поселень V ст. до н.е. до періоду Київської Русі IX ст. – поч. XII ст.);

- період становлення та розвитку водоохоронного законодавства (кін. XVII ст. – поч. XIX ст.);

- кодифікаційний період з моменту прийняття Основ Земельного законодавства Союзу РСР і союзних республік (1968р.) та Основ водного законодавства Союзу РСР та Союзних Республік», які введені в дію з 1 вересня 1971 року, ці нормативні акти заклали юридичну основу для проведення подальшої систематизації законодавства про правовий режим земель водного фонду України (кін. XIX ст. – поч. XX ст.);

- сучасний період розвитку та кодифікації земельного та водного законодавства незалежної України (кін. XX – поч. XXI ст., який триває по теперішній час).

2. Визначено, що в нормативних актах чинного земельного та водного законодавства, існують суперечності стосовно визначення й складу земель водного фонду, які потребують перегляду та уніфікації нормативних

положень, задля одноманітного застосування норм з приводу використання й охорони цих земель, на практиці. Аналіз земельно-водного законодавства, дозволяє зробити наступну класифікацію земель водного фонду:

- природні земельні ділянки водного фонду, покриті водою (або покриті водою сезонно) та дно водних об'єктів, зайнятих морями, річками, озерами, ставками, болотами, а також острови;

- земельні ділянки водного фонду, які безпосередньо прилягають до водних об'єктів і за цільовим призначенням використовуються для належної експлуатації, охорони, захисних функцій водних об'єктів, водогосподарських споруд (прибережні захисні смуги, смуги відведення, берегові смуги водних шляхів, зони санітарної охорони) та для розміщення гідротехнічних, гідрометричних споруд, каналів на зрошувальних та осушувальних системах тощо;

- штучно створені земельні ділянки в межах прибережної захисної смуги чи смуги відведення, дна водних об'єктів, акваторії морських та річкових портів.

3. З'ясовано, що чинне земельне законодавство не містить чітких юридичних критеріїв розмежування земель водного фонду з іншими категоріями земель. Системне тлумачення правових норм, дозволяє виявити характерні ознаки цих земель, як засади виокремлення їх у самостійну категорію. Такі землі виступають як просторово-територіальний базис для розміщення та використання природних та штучних водних об'єктів, штучно створених земельних ділянок, гідротехнічних споруд й водогосподарських об'єктів та виконують функції водоохоронної зони із спеціальним правовим режимом.

4. Встановлено, що характерні ознаки земель водного фонду вказують на різні види їх спеціального цільового використання та можливість знаходження у складі інших категорій земель: земель оздоровчого, сільськогосподарського призначення, земель морського та річкового

транспорту тощо. Відсутність належного нормативно-понятійного апарату (зокрема, відсутність у законодавстві визначень «острів» та «штучно створена земельна ділянка»), значно ускладнює пошук критеріїв розмежування земель водного фонду України із земельними ділянками інших категорій земель, що вказує на існування подвійного правового режиму різних категорій земель, який в свою чергу регламентує різний порядок використання й охорони земельних ділянок, що належать до тієї або іншої категорії земель.

5. Запропоновано за сучасних умов розвитку та комплексного характеру правовідносин земельного, екологічного, водного, господарського та містобудівного законодавства, вважати більш прогресивним розподіл земель за їх спеціальним цільовим призначенням або функціональним зонуванням (в межах території населених пунктів) із дотриманням вимог дозволеного природоохоронного використання земельної ділянки, визначеного у містобудівній документації та документації із землеустрою.

6. Визначено, що багатофункціональне використання земель водного фонду обумовлює широке коло суб'єктів прав на такі земельні ділянки. До них належать фізичні і юридичні особи, територіальні громади. Спеціальні підрозділи Державного агентства водних ресурсів (державні підприємства – басейнові управління водних ресурсів), Адміністрація морського порту, органи управління річкового порту (нормативне визначення й правовий статус якого нині законодавством не визначено) державні рибогосподарські підприємства. Ініціатором створення штучної земельної ділянки на землях водного фонду можуть виступати Адміністрація морського порту України, адміністрація річкового порту України, землевласники та землекористувачі земельної ділянки водного фонду.

7. Запропоновано юридичну категорію «штучно створена земельна ділянка на землях водного фонду» розглядати, як прийом правової фікції. Застосування прийому правової фікції означає, що на штучно створену

земельну ділянку розповсюджується та прирівнюється правовий режим природної земельної ділянки водного фонду.

8. Обґрунтовано, що застосування правової фікції надасть можливість змодельовати правовий інститут формування, використання й охорони штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду із спеціальним правовим режимом та визнання таких ділянок в якості самостійного об'єкта земельних правовідносин, шляхом визначення їх площі, меж, присвоєння їм кадастрового номера та внесення інформації до Державного земельного кадастру.

9. Запропоновано розглядати поняття «штучно створена земельна ділянка на землях водного фонду» як частину земної поверхні з установленними межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами, створену (наміту, насипану чи створену із застосуванням інших технологій), в тому числі й острови, на землях водного фонду, яка після її створення та формування у встановленому законодавством порядку, набуває правового статусу земельної ділянки, правовий режим якої прирівнюється до природної земельної ділянки водного фонду.

Спеціальне цільове призначення (функціональне та дозволене використання) штучно створеної земельної ділянки має визначатися виключно за умови відповідності такого використання основному цільовому призначенню категорії земель водного фонду, на якій вона створена, та на яку поширюється визначений законодавством спеціальний режим господарської та іншої діяльності із дозволеним видом використання у межах земель водного фонду.

11. Встановлено, що під поняттям правового режиму штучно створеної земельної ділянки на землях водного фонду необхідно розуміти встановлений нормами земельного та екологічного законодавства особливий порядок використання штучно створених земельних ділянок землевласниками і землекористувачами з дотриманням спеціального режиму дозволеного

використання, правові засади охорони та управління цих земель, а також встановлення спеціальної юридичної відповідальності за його порушення, що забезпечує охорону земель та водних об'єктів.

12. Визначено, що штучно створені земельні ділянки на землях водного фонду мають важливе природоохоронне та стратегічне значення, враховуючи це після проходження процедури формування, мають передаватися у відповідності із вимогами земельного законодавства, у власність територіальних громад або у державну власність. Фізичні й юридичні особи можуть мати штучно створені земельні ділянки на землях водного фонду, тільки на праві землекористування у випадках передбачених законом.

Дозвіл на створення штучної земельної ділянки на землях водного фонду має видаватися ініціатору створення центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері земельних правовідносин за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері водного господарства або центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері морського і річкового транспорту.

13. Обґрунтовано, що правова охорона штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду, має базуватися на правових засадах концепції дозволеного використання. Суть такої концепції полягає в тому, що на такі ділянки має поширюватися спеціальний правовий режим господарської діяльності та природоохоронний режим використання у комплексі. Спеціальний правовий режим штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду має бути закріплений на основі затвердженої відповідними державними органами та органами місцевого самоврядування, нормативно-технічної документації відповідно до вимог земельного, водного, екологічного, містобудівного законодавства, із встановленням конкретних обмежень прав землевласників та землекористувачів, а також охоронних

зобов'язань спрямованих на вчинення відповідними суб'єктами конкретних дій щодо запобігання настання можливих негативних наслідків для навколишнього природного середовища. Вказані обмеження та зобов'язання мають реєструватися у Державному земельному кадастрі.

14. Для вдосконалення правового регулювання використання й охорони штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду запропоновано:

- розробити та прийняти Закон України «Про штучно створені земельні ділянки на землях водного фонду», який би регулював засади та порядок створення, використання й охорони штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду, в тому числі, в межах акваторії морських та річкових портів, для потреб будівництва, комплексного освоєння, оформлення дозвільної документації, порядку утримання, експлуатації, для розміщення портової інфраструктури й належного використання та охорони водних об'єктів;

- розробити та прийняти, на виконання Закону України «Про штучно створені земельні ділянки на землях водного фонду», постанову Кабінету Міністрів України «Про порядок створення штучних земельних ділянок на землях водного фонду», яка має закріплювати підстави та процедуру створення штучних земельних ділянок, з моменту надання відповідної земельної ділянки водного об'єкта в користування для створення штучної земельної ділянки на землях водного фонду ініціатору створення, до моменту реєстрації такої ділянки у Державному земельному кадастрі;

- з метою належної систематизації та уніфікованого застосування норм земельного та водного законодавства, необхідно внести зміни стосовно складу земель водного фонду до ст. 58 Земельного кодексу України, ст. 4 Водного кодексу України та п. 2 Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку користування землями водного фонду»;

- внести зміни до ч. 3 п. 2 ст. 3 «Сфера застосування оцінки впливу на

довкілля» Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» та викласти у такій редакції «створення штучних земельних ділянок на землях водного фонду».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксененок Г. А. Земельные правоотношения в СССР. М. : Госюриздат, 1958. 424 с.
2. Аксененок Г.А. Правовой режим земель в СССР. М., 1984. С. 274.
3. Аксененок Г. А. Право государственной собственности на землю в СССР. М. : Гос. изд-во юрид. лит., 1950. 307 с.
4. Андрейцев В. І. Земельне право і законодавство суверенної України: актуальні проблеми практичної теорії; Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, юрид. ф-т, Євраз. асоц. правн. шк. та правників, Центр правн. допомоги та дослідж. Київ : Знання, 2005. 445 с.
5. Андрейцев В. І. Конституційно-правові імперативи використання власності на землю. Вісник Київ. Нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2004. № 58/59. С. 96–99.
6. Балезин В.П. Советское земельное право. М., 1986. 302 с.
7. Балезин В.П. Правовой режим земель населенных пунктов. М., Юридическая литература, 1980. С. 11.
8. Байсаров І. Л. Конституційні засади юридичної відповідальності за земельні правопорушення Проблеми законності : республік. міжвідом. наук. зб. Харків, 2008. Вип. 95. С. 120–123.
9. Басай В. Д. Відшкодування шкоди, заподіяної екологічними правопорушеннями : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Львів. держ. ун-т ім. Івана Франка, юрид. ф-т. Львів, 1996. 164 с.
10. Бичкова Ц. В., Мунтян В. Л. Правове регулювання водних відносин в УРСР. К., 1966. 132 с.
11. Боголюбов С. А. Основные начала земельного законодательства. Земля и право. Пособие для российских землевладельцев. Ппод ред. С. А. Боголюбова. М., Норма, 1997. С.34–35.
12. Болтанова Е. С. Природные объекты: фикция в праве.

Экологическое право. 2013. № 1. С. 30-38.

13. Будзилович І, Юрченко А. Перший Земельний кодекс України та проблеми сучасного земельного законодавства. Право України. 1998. № 2. С. 93–98.

14. Владимирский–Буданов М. Ф. Очерки из истории литовско-русского права. Ч. I. Поместья Литовского государства. Киев: Тип. В.И. Завадского, 1889. 452 с.

15. Вівчаренко О. А. Правова охорона земель в Україні. К., Юрінком Інтер, 2010. 333 с.

16. Вовк Ю. А. Советское природоресурсовое право и правовая охрана окружающей среды. Общая часть : учеб. пособие. Харьков, 1986. 160 с.

17. Водний кодекс України : закон України від 06.06.1995 р. № 213/95-В. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 2. Ст. 189.

18. Водний кодекс України. Науково-практичний коментар. Законодавство України. Кодекси та закони. URL: <http://uazakon.ru/ukr/vku/89/default.htm>.

19. Водний кодекс Української РСР : затв. і введено в дію Законом УРСР від 09.06.1972 р. № 771–VIII. Відом. Верхов. Ради УРСР. 1972. Дод. до № 24. Ст. 200.

20. Галятин М. Ю. США: правовое регулирование использования земель. М. Наука, 1991. 243 с.

21. Господарський кодекс України : закон України від 16 січня 2003 р., № 436–IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18, № 19–20, № 1–22. Ст. 144.

22. Гетьман А. П., Соколова А. К., Організаційно-правовий механізм охорони довкілля (екологічне управління). Правова охорона довкілля: сучасний стан та перспективи розвитку : монографія. За ред. А. П. Гетьмана. Харків. Право, 2014. С. 56–109.

23. Гетьман А. П. Проблеми юридичної термінології в екологічному

законодавстві України. Українська державність: становлення, досвід, проблеми : зб. наук. ст. (за матеріалами XII Харків. політолог. читань). Харків, 2002. С. 111–113.

24. Гетьман А. П., Здоровко Л. М. Регіональний екологічний контроль: теорія правового регулювання : монографія. Ін-т законодав. передбачень і прав. експертизи. Київ, 2004. 216 с.

25. Гетьман А. П. Термінологія екологічного законодавства: методологічні засади та перспективи уніфікації. Вісник Академії правових наук України. Харків, 2003. № 2/3. С. 580–592.

26. Гордеев В. И. О землях водного фонда. Проблемы законности : республик. міжвідом. наук. зб. Харків, 2008. Вип. 95. С. 128–131.

27. Гордеев В. И. Правовые вопросы использования и охраны малых рек в Украине : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Харьков, 1994. 173 с.

28. Гаврилюк Е. Д. Искусственная территория как правовая категория /Е. Д. Гаврилюк. Юридический мир. 2014. № 4. С. 58.

29. Гражданский кодекс Квебека. Code civil du Quebec Civil code of Quebec. Исследовательский центр частного права ; Юридический факультет университета Макгилл ; Институт сравнительного правоведения ; Канадское агентство международного развития ; Науч. ред. О. М. Козырь, А. А. Маковская ; Пер. с англ. и фр. Г. Е. Авилова и др. ; Автор введения Д. Е. К. Брайерли. М. Статут, 1999. 472 с.

30. Гринь Е. А. Принудительное прекращение прав на земельные участки: теорія и практика правового регулирования : дис. канд. юр. наук. Краснодар, 2013. 203 с.

31. Гринь Е.А. Искусственные земельные участки в международном праве: конвенция ООН по морскому праву. Политематический сетевой электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета. №132(08). 2017. URL: <http://ej.kubagro.ru/2017/08/pdf/30.pdf>.

32. Григорьев В. К. Вопросы теории земельного права. М.

Госюридздат, 1963. 210 с.

33. Гуревський В.К. Право приватної власності громадян України на землі сільськогосподарського призначення. Одеса, 2000. 136 с.

34. Голиченков А.К. Экологическое право России: словарь юридических терминов: Учебное пособие для вузов. М., 2008. 448 с.

35. Гуменюк О.В. Дотримання норм законодавства у природоохоронній сфері. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Вода для всіх» присвяченої Всесвітньому дню водних ресурсів, 21.03.2019, Інститут водних проблем і меліорації НААН. 2019. С. 30–34.

36. Декрет о земле : принят II Всерос. Съездом Советов Рабочих, Солдат. и Крестьян. Депутатов 27 окт. 1917 г. Библиотека нормативно-правовых актов Союза Советских Социалистических Республик. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_4.htm.

37. Дембо Л. И. Основные проблемы советского водного законодательства. Л., 1948. 135 с.

38. Державна екологічна інспекція України URL: <http://dei.gov.ua/menyu-3/meta-diyalnosti.html>.

39. Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру URL: <http://land.gov.ua>.

40. Державне агентство водних ресурсів України URL: <http://www.scwm.gov.ua>.

41. Державні будівельні норми України. Меліоративні системи та споруди : ДБН В.2.4-1-99 : вид. офіц. – Київ : Держбуд країни, 2000. URL: <http://dbn.at.ua/load/normativy/dbn/1-1-0-288>.

42. Державні будівельні норми України. ДБН Б.2.2-12:2019 «Планування і забудова територій» : ДБН Б.2.2-12:2019 Київ : Держбуд України, 2018. Державні будівельні норми України. URL: https://dbn.co.ua/load/normativy/dbn/b_2_2_12/1-1-0-1802.

43. Державні санітарні норми та правила «Гігієнічні вимоги до води

питної, призначеної для споживання людиною» (ДСанПІН 2.2.4-171-10) : наказ Міністерства охорони здоров'я України 12.05.2010 р. № 400. Офіційний вісник України. 2010. № 51. Ст. 1717.

44. Директива 2000/60/ЄС Європейського Парламенту і Ради «Про встановлення рамок діяльності Співтовариства в галузі водної політики» від 23 жовтня 2000 року. Офіційний вісник Європейського Союзу від 21.03.2008 р. 2000 р. L0060.

45. Директива № 2007/60/ЄС Європейського парламенту і Ради ЄС про оцінку і управління ризиками, пов'язаними з повеннями від 23.10.2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b29/card2#Card.

46. Директива 2008/56/ЄС Європейського Парламенту і Ради що встановлює рамки діяльності Співтовариства у сфері політики з морського середовища (Рамкова Директива про морську стратегію) від 17 червня 2008 року. Офіційний вісник Європейського Союзу від 25.06.2008. 2000 р. L164/3.

47. Донець О. В. Історико-правові засади розвитку законодавства у сфері охорони земель. Правова охорона довкілля: сучасний стан та перспективи розвитку : монографія. Харків, 2014. С. 110–123.

48. Донець О. В. Правове забезпечення охорони земель. Правова охорона довкілля: сучасний стан та перспективи розвитку : монографія. Харків, 2014. С. 110–193.

49. Драпайло Ю. З. Поняття та місце портового комплексу у системі галузей економіки України: економіко-правовий аспект. Актуальні проблеми держави і права. 2012. Вип. 67. С. 340-348. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2012_67_51.

50. Драпайло Ю. З. Господарські правовідносин у морських портах : монографія. О., 2014. 192 с.

51. Драпайло, Ю. З. Правове регулювання господарських відносин у морських портах : 12.00.04 : дис. ... канд. юрид. наук; НУ «ОЮА». Одеса, 2013. 245 с.

52. Дроваль О. М. Визначення та склад земель водного фонду України. Теорія і практика правознавства. 2016. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2016_1_17.
53. Дроваль О. М. Деякі аспекти правового регулювання земель водного фонду на території України часів російської імперії. Теорія і практика правознавства. 2015. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2015_2_15.
54. Дроваль О. М. Правовий режим земель водного фонду України : дис. канд. юр. наук : 12.00.06. Харків, 2016. 226 с.
55. Дубовик О. Л. Экологическое право : учебник. М., Эксмо, 2005. 768 с.
56. Екологічне право України : підручник. М-во освіти і науки України, Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого ; за ред. А. П. Гетьмана, М. В. Шульги. Харків, Право, 2009. 328 с.
57. Екологічне право України : підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закл. М-во освіти і науки України, Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого ; за ред. А. П. Гетьмана, М. В. Шульги. Харків, 2005. 382 с.
58. Ерофеев Б. В. Земельное право : учебник ; под ред. Г. В. Чубукова. М. : Новый юрист, 1998. 544 с.
59. Екологічне право України. Академічний курс : підручник для вищ. навч. закл. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Київ. ун-т права ; за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : Юрид. думка, 2005. 848 с.
60. Шуміло О. М., Бригадир І. В., Зуєв В. А. Екологічне право України. Особлива частина : навч. посіб. МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2014. 386 с.
61. Ерофеев Б. В. Земельное право России : учебник. М., 2002. 656 с.
62. Ерофеев Б. В. Земельное право России : учебник. М., 2004. 656 с.
63. Журавель Ю. М. Правовий статус штучно створених земельних ділянок в Україні. Верховенство права очима правників-початківців:

матеріали всеукраїнської наукової конференції (м. Одеса, 18 листопада 2017 р.). Одеса, 2017. 640 с.

64. Замышляев Д. В. К проблеме создания искусственных территорий. Юрист. 2008. URL: <http://w.pc-forums.ru/i1245.html>.

65. Закон о землеустройстве от 29 мая 1911 г. и изданный на основании сего закона Наказ землеустроительным комиссиям от 9 июня 1911 г. СПб. : Тип. Сельского вестника, 1911. 166 с.

66. Закон об изменении и дополнении некоторых постановлений о крестьянском землевладении от 14.06.1910 г. Проект «Исторические материалы». URL: <http://istmat.info/node/36384> (дата звернення: 15.11.2019 р.).

67. Законодательные акты Великого княжества Литовского XV–XVI вв. : науч. изд. ЛГУ им. А. С. Бубнова, Ист. фак. ; подгот. И. И. Яковкин. Л., 1936. 155 с.

68. Земельне право України : підручник. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого ; за ред. М. В. Шульги. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 368 с.

69. Земельне право : підручник. М-во освіти і науки України, Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого» ; за ред. М. В. Шульги. Харків : Право, 2013. 520 с.

70. Земельне право України : підручник. Одес. нац. юрид. акад. ; за ред. О. О. Погрібного, І. І. Каракаша. Вид. 2-ге, перероб. і допов. Київ, 2009. 600 с.

71. Земельное право. М.: Государственное издательство юридической литературы, 1949. 415 с.

72. Земельний кодекс України : наук.-практ. коментар. За ред. А. П. Гетьмана, М. В. Шульги. Вид. 6-е, допов. Харків, 2009. 624 с.

73. Земельний кодекс України : наук.-практ. коментар. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; за заг. ред. В. І. Семчика. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ, 2004. 748 с.

74. Земельний кодекс України з постатейними матеріалами: Збірник нормативно-правових актів та матеріалів судової практики: Видання 2-е. За станом нормативно-правових актів та актів органів судової влади на 1 лютого 2007 р. Упорядник А. М. Мірошніченко. Науковий редактор В. В. Носік. Київ., 2006. С. 720.

75. Земельне право України : підручник. Одес. нац. юрид. акад. ; за заг. ред. О. О. Погрібного, І. І. Каракаша. Київ, 2003. 448 с.

76. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. Відом. Верхов. Ради України. 2002. № 3/4. Ст. 27.

77. Земельний кодекс Української РСР : вводиться в дію Законом УРСР від 08.07.1970 р. Відом. Верхов. Ради УРСР. 1970. № 29. Ст. 205.

78. Земельний Кодекс Української РСР: Закон УРСР від 18 грудня 1990 року. Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 10. Ст. 98.

79. Земельний кодекс УРСР : постанова ВЦВК від 29.11.1922 р., введено в дію 25.10.1922 р. Збірник узаконень та розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України. 1922. № 51. Ст. 750.

80. Иконницкая И. А. Земельное право Российской Федерации : учебник. М., 2002. С. 181.

81. Иванова Т. Г. Земельные участки намывных территорий: эколого-правовые вопросы. Имущественные отношения в Российской Федерации. 2013. № 8. С. 84.

82. Забара І. М. Штучних островів і споруджень статус Українська дипломатична енциклопедія: у 2 т. / Л. В. Губерський (голова). К., 2004. Т. 2 : М. Я. 812 с.

83. Квасніцька О. О. Будівництво об'єктів портової інфраструктури: теоретичні та практичні аспекти. Економіко-правовий розвиток сучасної України : матер. III Всеукр. наук. конф. студ., аспір. та молодих вчених (22–23 листопада 2013 р., м. Одеса). Національн. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2013. С. 327–330.

84. Класифікація видів цільового призначення земель : наказ Державного комітету України із земельних ресурсів від 23.07.2010 р. № 548. Офіційний вісник України. 2010. № 85. Ст. 3006.

85. Киртока М. П Проблеми та перспективи концесійного землекористування. Теорія та практика державного управління. 2018. Вип. 1. С. 54-61.

86. Кирилловых А. А. Правовой режим искусственных земельных участков. Юрист. 2011. № 18. С. 12.

87. Ковальський Д. В. Земельно-процесуальні правовідносини : монографія. Київ., 2009. 174 с.

88. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

89. Конвенція ООН з морського права 1982 року : Закон України «Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року та Угоди про імплементацію Частини XI Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року». Відомості Верховної Ради України. 1999. № 31. Ст. 254.

90. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-Х. Відом. Верхов. Ради УРСР. 1984. № 51. Ст. 1122.

91. Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів від 02.02.1971 р. : офіц. пер. Офіційний вісник України. 2013. № 30. Ст. 1065.

92. Конвенція про континентальний шельф від 29.04.1958 р. Верхов. Рада України : офіц. веб-портал. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_179.

93. Кононов В. В. Правовий режим земель прибережних захисних смуг в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2013. 206 с.

94. Кононов В. Правові проблеми використання земельних ділянок у

межах водоохоронних зон. Юридична Україна. 2011. № 4. С. 70-73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2011_4_14.

95. Концепція національної екологічної політики на період до 2020 року : схвалено розпорядж. Кабінету Міністрів України від 17.10.2007 р. № 880-р. Офіційний вісник України. 2007. № 79. Ст. 2961.

96. Костяшкін І. О. Правове регулювання реалізації права загального землекористування громадян на землях водного фонду. Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. 2004. № 4. С. 157–162.

97. Кондратенко Д. Ю. Правові проблеми запровадження тривимірної облікової системи земель у сфері земельних відносин. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. 015. Вип. 218. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/9681>.

98. Крассов О. И. Земельное право: Учебник. Москва, 2012. 658 с.

99. Краснов Н. И. Правовой режим земель специального назначения. М. : Госюриздат, 1961. 215 с.

100. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. коментар. Акад. прав. наук України, Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 3-тє вид., перероб. та допов. Харків : Одиссей, 2006. 1183 с.

101. Кримінальний кодекс України від 05.04. 2001 р. № 2341–ІІІ. Відом. Верхов. Ради України. 2001. № 25/26. Ст. 131.

102. Кулинич П. Ф. Земельна ділянка як об'єкт правових відносин: поняття, ознаки, види. Часопис Київського університету права. 2010. № 3. С. 215–219.

103. Кулинич П. Ф. Правовий режим земель водного фонду. Земельне право України: теорія і практика. 2008. № 5/6. С. 18–31.

104. Кулинич П.Ф. Предмет земельного права. Право України. № 9. 2008. С. 81–87.

105. Кулинич П. Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні : монографія. НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ : Логос, 2011. 688 с.

106. Кулинич П. Ф. Семчик В. І. Правова охорона земель. Земельне право України : підручник. Київ : Вид. Дім «Ін юре», 2008. Розд. 13. С. 349–380.

107. Кулинич П. Ф. Правочини щодо земельних ділянок: теоретичні та практичні аспекти. Земельне право України. 2006. № 4. С. 28–38.

108. Кумановський, М. В. Кримінальна відповідальність за незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах: соціальна зумовленість та склад злочину : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Нац. акад. прав. наук, НДІ вивч. проблем злочинності ім. В. В. Сташиса. Харків, 2014. 20 с.

109. Літошенко О. Особливості адміністративної відповідальності за порушення земельного законодавства. Підприємство, господарство та право. №1. 2018. С.63–67.

110. Лебедєва Т. М. Поняття земель загального користування. Право і Безпека. 2013. № 4. С. 173-177. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2013_4_35.

111. Малишева Н.Р. Деякі теоретичні аспекти організації і здійснення екологічного контролю. Екологічний контроль: питання теорії і практики за ред. Ю.С. Шемшученко, Н.Р.Малишевою. К.: Ін-т держави і права імені В. М. Корецького, 1999. С. 5.

112. Мартин А. Г. Сучасна класифікація земельних ділянок за цільовим призначенням. Земельна спілка України. URL: <http://zsu.org.ua/andrij-martin/82-2011-02-08-11-56-31>.

113. Марусенко Р. І. Правові аспекти земельних сервітутів в Україні : дис. ... к. ю. н. : 12.00.06. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2005. 211 с.

114. Міненко С. М. Правове регулювання охорони та використання

земель водного фонду України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2016. 225 с.

115. Мірошніченко А. М. Проблемні правові питання поділу земель на категорії. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2005. № 12. С. 42–51.

116. Мірошніченко А. М. Науково-практичний коментар Земельного кодексу України (за станом нормативно-правових актів та судової практики на 15.01.2009 р.). Київ : Правова єдність, 2009. 496 с.

117. Мірошніченко А. М. Земельне право України: Підручник. 2-ге видання, допов. і перероб. К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. 678 с.

118. Мірошніченко А. М. Колізії в правовому регулюванні земельних відносин в Україні. 2-ге вид., перероб. і допов. К., 2010. 270 с.

119. Мишко А.М. Зарубіжний досвід реалізації ефективних механізмів розвитку морських портів. Інвестиції: практика та досвід. №17. 2014. С.141–144.

120. Муравська М.Л. Правове регулювання створення і використання штучних водних об'єктів в Україні на землях приватної власності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06; НАН України, Ін-т держави і права імені В. М. Корецького. Київ, 2016. 227 с.

121. Наконечний А. Б. Правовий режим штучно створених земельних ділянок в межах морських портів. Економіко-правовий розвиток сучасної України: матер. VI Всеукр. наук. конф. студ., аспір. та молодих вчених (м. Одеса, 11–12 листоп. 2016 р.) за ред. д.е.н., проф. О. М. Кібік. Одеса: Фенікс, 2016. С. 126–128.

122. Носік В. В. Два кодекси мої... Вісник прокуратури. № 1 (7). 2001. С. 32–36.

123. Носік В. В. Право власності на землю українського народу : монографія. К. : Юрінком Інтер, 2006. 544 с.

124. Общая теория советского земельного права. Отв. ред. Г. О. Аксеньюк, И. А. Иконичкая, Н. И. Краснов. М. : Наука, 1983. 357 с.

125. Общие начала землепользования и землеустройства. Собрание законов и распоряжений рабоче-крестьянского правительства СССР за 1930 год. С. 292–293.

126. Основы законодательства Союза ССР и союзных республик о земле : приняты Верхов. Советом СССР 28.02.1990 г. Ведом. Верхов. Совета СССР. 1990. № 10. Ст. 129.

127. Остапенко Т. О. «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. - важливий етап систематизації права України-Гетьманщини XVIII ст. Актуальні проблеми політики : зб. наук. Праць. НУ «ОЮА» ; Південноукр. центр гендерних досліджень. Одеса, 2014. Вип. 51. С. 440-446.

128. Основы земельного законодательства Союза ССР и союзных республик : утв. Законом СССР от 13.12.1968 г. № 3401–VII. Ведом. Верхов. Совета СССР. 1968. № 51. Ст. 485.

129. Основы водного законодательства СССР и союзных республик. Ведомости Верховного Совета СССР. 1970. № 50. 566.

130. Памятники русского права. Под ред. К. А. Софроненко. М. : Гос. изд-во юрид. лит., 1957. Вып. 6: Соборное Уложение царя Алексея Михайловича 1649 года. 504 с.

131. Покидько І., Мартин А. Нова концепція формування водоохоронних обмежень у використанні земель. Землевпорядний вісник. 2012. № 7. С. 34-40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zv_2012_7_9.

132. Пашенко О. М. Розвиток і кодифікація земельного законодавства України : дис... канд. юрид. наук: 12.00.06. Одеська національна юридична академія. О., 2001. 184 с.

133. Пашенко О. М. Проблеми законодавчого визначення суб'єктного складу земельних правовідносин. Актуальні питання реформування правової системи України: VI Міжнар. наук.-практ. конф. , м. Луцьк, 29-30 трав. 2009 р. С. 422–424.

134. Петров В. В. Правовая охрана природы в СССР : учебник. М. :

Юрид. лит., 1984. 384 с.

135. Погрібний С. О. Юридична відповідальність за порушення земельного законодавства. Земельне право України : підручник. За ред. О. О. Погрібного, І. І. Каркаша. Київ, 2003. Розд. 26. С. 414–439.

136. Положение о социалистическом землеустройстве и о мерах перехода к социалистическому земледелию : принято ВЦИК 14.02.1919 г. Правовая Россия. URL: <http://lawru.info/dok/1919/02/14/n1205985.htm>.

137. Положення про порядок видачі дозволу на будівельні, днопоглиблювальні і вибухові роботи, видобування піску, гравію, прокладанню кабелів, трубопроводів та інших комунікацій на землях водного фонду: затв. наказом Держводгоспу України від 29.02.1996 р. № 29. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0165-96>.

138. Порядок ведення Державного земельного кадастру : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 17.10.2012 р. № 1051. Офіційний вісник України. 2012. № 89. Ст. 3598.

139. Порядок видачі дозволів на проведення робіт на землях водного фонду : постанова Кабінету Міністрів України від 12.07.2005 р. № 557 Офіційний вісник України. 2005. № 28. Ст. 1631.

140. Порядок визначення і відшкодування збитків власникам землі і землекористувачам : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 19.04.1993 р. № 284. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/284-93-п>.

141. Порядок визначення розмірів і меж водоохоронних зон та режим ведення господарської діяльності в них : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 08.05.1996 р. № 486 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/486-96-%D0%BF#Text>.

142. Порядок користування землями водного фонду : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 13.05.1996 р. № 502. Зібрання постанов Уряду України. 1996. № 11. Ст. 326.

143. Порядок надання водно-болотним угіддям статусу водно-болотних

угідь міжнародного значення : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 29.08.2002 р. № 1287. Офіційний вісник України. 2002. № 36. Ст. 1693.

144. Порядок розроблення паспорта водного об'єкта : Наказ Міністерства екології та природних ресурсів від 18.03.2013 р. № 99. Офіційний вісник України. 2013. № 42. Ст. 1517.

145. Правдюк В. М. Поділ земель України за цільовим призначенням за законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2012. 221 арк.

146. Права, за якими судиться малоросійський народ. 1743 р. О. М. Мироненко, К. А. Вислобоков, І. Б. Усенко, В. В. Цветков, Ю. С. Шемшученко ; за ред. О. М. Мироненко. НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ : Глобус, 1997. 547 с.

147. Правовий режим окремих різновидів земель водного фонду. URL: <http://www.amm.org.ua/ua/study-book/20-water-fund/154-water-fund-types-particularities>.

148. Природоресурсовое право и правовая охрана окружающей среды. Под ред. В. В. Петрова. М. : Юрид. лит., 1988. 503 с.

149. Право государственной собственности на землю в СССР. Аксененок Г. А.; Под ред.: Казанцев Н.Д. М.: Госюриздат, 1950; Краснов Н. И. Правовой режим земель специального назначения. Москва, Государственное издательство юридической литературы, 1961. 306 с.

150. Про земельну реформу : Постанова Верховної ради Української РСР від 18 грудня 1990 р. Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 10. Ст. 100.

151. Про форми власності на землю: Закон України від 30 січня 1992 р. № 2073–XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 18. Ст. 225.

152. Про внесення змін до Водного і Земельного кодексів України щодо прибережних захисних смуг : Закон України від 02.12.2010 р. № 2740–VI

Відомості Верховної Ради України. 2011. № 18. Ст. 122.

153. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань здійснення державного контролю за використанням та охороною земель : Закон України від 23.02.2012 р. № 4444–VI. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 49. Ст. 555.

154. Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів: Закон України від 8 липня 2011 року. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 43. Ст. 616.

155. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за правопорушення у сфері довкілля: Закон України від 5 листопада 2009 року. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 5. Ст. 44.

156. Про заходи щодо охорони водно-болотних угідь, які мають міжнародне значення: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 1995 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/935-95-%D0%BF>.

157. Про затвердження Порядку складання паспортів річок і Порядку установлення берегових смуг водних шляхів та користування ними: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 квітня 1997 р. № 347. Офіційний вісник України. 1997. № 16.

158. Про затвердження та надання чинності галузевим стандартам: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2009 р. № 375 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0375675-09>.

159. Про Порядок надання водно-болотним угіддям статусу водно-болотних угідь міжнародного значення: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2002 р. № 1287. Офіційний вісник України. 2002. № 36. Ст. 1693.

160. Про Державний земельний кадастр : Закон України від 07.07.2011 р. № 3613–VI. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 8. Ст. 61.

161. Про землеустрій : Закон України від 22 травня 2003 р. №858–IV.

Відомості Верховної Ради України. 2003. № 36. Ст. 282.

162. Про державний контроль за використанням та охороною земель : Закон України від 19.06.2003 р. № 963–IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 39. Ст. 350.

163. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 01.07.2004 р. № 1952–IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 51. Ст. 553.

164. Про деякі питання практики розгляду справ у спорах, що виникають із земельних відносин : постанова Пленуму Вищого господарського суду України № 6 від 17.05.2011 р. Вісник господарського судочинства. 2011. № 3. С. 6.

165. Про екологічну мережу України : Закону України від 24.06.2004 р. № 1864-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 45. Ст. 502.

166. Про затвердження Методики визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу : постанова Кабінету Міністрів України від 25 липня 2007 р. № 963. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-2007-%D0%BF#Text>.

167. Про меліорацію земель : Закон України від 14 січня 2000 р. № 1389-XIV. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 11. Ст. 90.

168. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97–ВР. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 24. Ст. 170.

169. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09 квітня 1999 р. № 586-XIV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1999>.

170. Про морські порти України: Закон України від 17 травня 2012 р. № 4709-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 7. Ст. 65.

171. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади :

Постанова Кабінету Міністрів України від 10.09.2014 р. № 442. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/442-2014-%D0%BF>.

172. Про затвердження типового договору оренди водних об'єктів: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 травня 2013 р. № 420. Офіційний вісник України. 2013. № 47. Ст.1692.

173. Про оренду землі : Закон України від 06.10.1998 р. № 161–XIV. Відомості Верховної Ради України. 1998. №46/47. Ст. 280.

174. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України від 23 травня 2007 р. № 2059–VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. №46/47. Ст. 280.

175. Про охорону земель : Закон України від 19 червня 2003 р. № 962–IV // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 39. Ст. 349.

176. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264–XII. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 41. Ст. 546.

177. Про охорону природи на території УРСР : постанова Ради Міністрів УРСР від 03.06.1949 р. № 1432. Збірник постанов і розпоряджень Уряду УРСР. 1949. № 11. Ст. 40.

178. Про питну воду та питне водопостачання : Закон України від 10.01.2002 р. № 2918-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 16. Ст. 112.

179. Про аквакультуру: Закон України від 18 вересня 2012 р. № 2059–VIII. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 43. Ст. 616.

180. Про правовий режим зон санітарної охорони водних об'єктів : постанова Кабінету Міністрів України від 18.12.1998 р. № 2024. Офіційний вісник України. 1998. № 51. С. 31.

181. Про практику застосування господарськими судами земельного законодавства : рекомендації Вищ. госп. суду України від 02.02.2010 р. № 04-06/15. Відомості Верховної Ради України : офіц. веб-портал. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v06_1600-10.

182. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16.06.1992 р. № 2456–ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 34. Ст. 502.

183. Про транспорт : Закон України від 10.11.1994 р. № 232/94–ВР. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 51. Ст. 446.

184. Про благоустрій населених пунктів: Закон України від 6 вересня 2005 р. № 2807–ІV. Відомості Верховної Ради України. 2005 № 49. Ст. 517.

185. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17 лютого 2011 р. № 3038–VІ. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 34. Ст. 343.

186. Про основи містобудування: Закон України від 16 листопада 1992 р. № N 2780–ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 52. Ст. 683.

187. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 8 червня 2000 р. № № 1805–ІІ. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 39. Ст. 333.

188. Про охорону археологічної спадщини: Закон України від 18 березня 2004 р. № N 1626–ІV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 26. Ст. 361.

189. Про передачу об'єктів державної та комунальної власності: Закон України від 3 березня 1998 р. № 147/98–ВР. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 34. Ст. 228.

190. Про концесії: Закон України від 16 липня 1999р. № 997–ХІV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 41. Ст. 372.

191. Про затвердження Порядку проведення концесійного конкурсу на будівництво та експлуатацію автомобільних доріг: постанова Кабінету Міністрів України від 4 жовтня 2000 р. № 1521. Офіційний вісник України. 2000. № 41. Ст. 1750.

192. Про затвердження Положення про проведення концесійного конкурсу та укладення концесійних договорів на об'єкти права державної чи комунальної власності, які надаються в концесію: постанова Кабінету

Міністрів України від 12 квітня 2000 р. № 642. Офіційний вісник України. 2000. № 15. Ст. 625.

193. Проект Закону України Про штучно створені земельні ділянки на водних об'єктах в межах акваторії морських портів (реєстр. № 2968 від 31.05.2013 р.). URL: <http://search.ligazakon.ua>.

194. Проект Закону України Про судноплавство на внутрішніх водних шляхах України. № 4319 URL: <http://search.ligazakon.ua>.

195. Про затвердження Правил судноплавства на внутрішніх водних шляхах України : Наказ Міністерство транспорту України від 16 лютого 2004 р. №91. Офіційний вісник України. 2004. № 30. Ст. 2049.

196. Про затвердження Типового договору оренди землі від 3 березня 2004 р. № 220. Офіційний вісник України. 2004. № 9. Ст.527.

197. Порядок розроблення паспорта водного об'єкта: наказ Міністерства екології та природних ресурсів від 18 березня 2013 р. № 99. Офіційний вісник України. 2013. № 42. Ст.1517.

198. Про затвердження Порядку ведення Державного земельного кадастру: постанова Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2012 р. №1051. Офіційний вісник України. 2012. № 89. Ст.3598.

199. Про затвердження Класифікації видів цільового призначення земель: наказ Державного комітету України із земельних ресурсів від 23.07.2010 р. № 548. Офіційний вісник України. 2010. № 85. Ст. 3006.

200. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 5 лютого 2015р. № 156–VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 13. Ст. 90.

201. Про затвердження положення про моніторинг земель: постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 1993 р. №661 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-93-%D0%BF/card6#Public>.

202. Положення про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру : Постанова Кабінету Міністрів України від 14 січня

2015 р. №15. Офіційний вісник України. 2015. № 7. Ст.164.

203. Положення про Державне агентство водних ресурсів: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. №393. Офіційний вісник України. 2014. № 71. Ст. 1995.

204. Про утворення Державної служби морського та річкового транспорту України: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 вересня 2017 р. № 1095. Офіційний вісник України. 2018. № 10. Ст. 357.

205. Положення про Державну екологічну інспекцію України: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2017 р. № 275. Офіційний вісник України. 2017. № 36. Ст. 1131.

206. Положення про Державну архітектурно-будівельну інспекцію України: Постанова Кабінету Міністрів України від 9 липня 2014 р. № 294. Офіційний вісник України. 2014. № 61. Ст. 1688.

207. Про затвердження Порядку здійснення державного моніторингу вод: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2018 р. № 758. Офіційний вісник України. 2018. № 76. Ст. 2537.

208. Про затвердження Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.02.2002 року № 88. Офіційний вісник України. 2002. № 12. Ст. 631.

209. Про громадські об'єднання : Закон України від 22 березня 2012 р. № 4572-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 1. Ст. 1.

210. Ріпенко А. І, Мартин А. Г. Як створити ділянку суші в Україні? Правові перешкоди та способи їх подолання. Земельна спілка України URL: <https://zsu.org.ua/andrij-martin/77-2011-01-24-13-58-49>.

211. Ріпенко А. І. Перспективи запровадження тривимірного земельного кадастру в Україні: складнощі міжгалузевого правового регулювання. Землевпорядний вісник : науково-виробничий журнал. 2010. URL: http://www.academi.edu/10437865/3-D_CADASTRE.

212. Ріпенко А. І., Мартин А. Г. Землекористування в межах

територіального моря України: нинішня ситуація та способи вирішення проблем. Землевпорядний вісник. 2009. №11. С. 12–17.

213. Саксонское Зерцало. Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран : учеб. пособие [сост. В. Н. Садиков]. 2-е изд., перераб. и допол. М., 2010. С. 166–176.

214. Свод законов Российской империи, издания 1857 года. СПб. : Тип. Второго Отд-ния Собств. ЕИВ Канцелярии, 1857. Т. 8, ч. 1: Уставы лесной, оборочных статей, Устав казенных населенных имений в западных и прибалтийский губерниях. 718 с.

215. Свод законов Российской империи, издания 1857 года. СПб. : Тип. Второго Отд-ния Собств. ЕИВ Канцелярии, 1857. Т. 10, ч. 1: Законы гражданские. 604 с.

216. Свод Законов Российской Империи в 12 томах: Том IX. Приложение к т. IX. СПб.: Государственная типография, 1912. 472 с.

217. Сиваков Д. О. Правовой режим земель водного фонда : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. М., 2004. 209 с.

218. Статут Великого княжества Литовского с подведением в надлежащих местах ссылки на конституции, приличные содержанию онаго : пер. с пол. СПб. : Печатан при Правительствующем Сенате, 1811. Ч. 2: От седьмого раздела до конца. 480 с.

219. Статьи Магдебургского права Бартоломея Гроицкого (1558 г.). Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы под ред. В. М. Корецкого. М., 1961. С. 773–776.

220. Тасліцький Г. Законодавча невизначеність річкових портів. Юридична газета. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/morske-pravo/zakonodavcha-neviznachenist-richkovih-portiv.html>.

221. Третяк А. М. Історія земельних відносин та землеустрою в Україні : навч. посіб. Київ : Аграрна наука, 2002. 280 с.

222. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Відом.

Верхов. Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.

223. Шемшученко Ю. С., Мунтян В. Л., Розовский Б. Г. Юридическая ответственность в области охраны окружающей среды. Ин-т государства и права АН СССР. Киев : Наук. думка, 1978. 280 с.

224. Шульга М. В. Актуальные правовые проблемы земельных отношений в современных условиях : монография. Харьков : Консум, 1998. 224 с.

225. Шульга М. В. Вопросы правового регулирования земельных отношений в населенных пунктах УССР. Проблемы социалистической законности : республик. междуведомств. науч. сб. Харьков, 1988. Вып. 22. С. 114–117.

226. Федорович В. Методи правового регулювання у земельному праві. Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні. Львів, 2004. С. 341–342.

227. Федотова О. С. Окремі аспекти правового режиму земель внутрішнього водного транспорту України. Підприємство, господарство і право. 2015. №9. С. 40–43.

228. Французский гражданский кодекс. Науч. ред. Д. Г. Лавров. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2004. 368 с.

229. Хом'яченко С. І. Правове забезпечення контролю за використанням та охороною земель в Україні : дис... канд. юрид. наук: 12.00.06. НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. К., 2004. 207 с.

230. Ул'яновська О. В. Фікції в правовій системі України : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Одеська національна юридична академія. Одеса, 2009. 19 с.

231. Постанова ВСУ № 6-1590 цс16 від 29.03.2017 року URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VS170149.html.

232. Постанова ВСУ в постанові від 1 липня 2015 року № 6–184цс15. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/VS150653>.

233. Правила облаштування та експлуатації пляжів міста Одеса: Рішення Одеської міської ради від 5 квітня 2007 р. № 1133-V. URL: <https://omr.gov.ua/ru/acts/council/7107>.

234. Постанова Вищого адміністративного суду України від 17.01.2003 р. у справі №K/9991/44727/12. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/transportne-pravo/10000-kvadratnih-metriv-pid-vodoyu.html>.

235. Acts of the Hague Conference. 1930. Vol. III. URL: <https://biblio-archive.unog.ch/Dateien/CouncilMSD/C-351-M-145-1930-VEN.pdf>.

236. The Hague ; New York : Kluwer Law International ; Frederick, MD : Distributed in North, Central and South America by Aspen Publishers, c. 2003.

237. Act on the Regulation of Matters Pertaining to Water (Federal Water Act) dated 19.08.2002. URL: www.elaw.org/system/files/de.water.act.pdf.

238. Federal Regional Planning Act (Raumordnungsgesetz, ROG). URL: <https://germanlawarchive.iuscomp.org/?p=647>.

239. Рекомендації щодо інтегрованого управління прибережними зонами (Integrated Coastal Zone Management). URL: https://ec.europa.eu/environment/iczm/prop_iczm.htm.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ**Статті у наукових фахових виданнях України,
включених до міжнародних наукометричних баз даних:**

1. Найда Д. І. Методи здійснення державного контролю за використанням та охороною земель житлової та громадської забудови на намівних територіях. *Правова держава*. 2016. № 22. С. 137–143.
2. Найда Д. І. Правові проблеми визначення об'єкта правового регулювання штучно створених земельних ділянок. *Правова держава*. 2017. № 27. С. 97–102.
3. Найда Д. І. Щодо визначення правового статусу й відповідного правового режиму штучно створених земельних ділянок. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. Випуск 38. С. 124–126.
4. Найда Д. І. Правові проблеми визначення штучно створеної земельної ділянки як різновиду земельної ділянки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. Випуск 56. Том 1. С. 140–145.
5. Найда Д. І. Юридична відповідальність за порушення вимог використання й охорони штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду. *Порівняльно-аналітичне право: електронне наукове фахове видання*. 2019. № 4. С. 214–217.

Стаття у науковому періодичному виданні іншої держави:

6. Найда Д. І. Загальні засади охорони штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду. *Jurnalul Juridic National: teorie si practica*.

2019. № 5. С. 118–123.

Тези наукових доповідей:

7. Найда Д. І. Правові форми здійснення державного контролю за використанням та охороною земель житлової та громадської забудови. П'яті юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є. В. Васьковського : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 22 травня 2015 р.). Відп. ред. І. С. Канзафарова, Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечнікова. Одеса, Астропринт, 2015. С. 323–328.

8. Найда Д. І. Щодо створення земельних ділянок на територіях, зайнятих територіальним морем України. Інтеграція юридичної науки і практики в сучасних умовах : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 23–24 серпня 2019 р. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2019. С. 55–57.

9. Найда Д. І. Щодо визначення правового режиму штучно створених земельних ділянок. «Правове регулювання суспільних відносин: перспективні напрями на шляху до сталого розвитку»: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 4–5 жовтня 2019 р. Київ: Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, 2019. С. 58–60.

10. Найда Д. І. Особливості юридичної відповідальності у сфері використання й штучно створених земельних ділянок. Сучасні погляди на реформування законодавства. Матеріали науково-практичної конференції (м. Полтава, 25–26 жовтня 2019 р.). Херсон: Видавництво «Молодий вчений», 2019. С. 24–27.

11. Найда Д. І. Щодо суб'єктів здійснення контролю за створенням штучних земельних ділянок водного фонду. Сорок перші економіко-правові дискусії: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 29 жовтня, 2019 р. Львів, 2019. С. 119–121.

12. Найда Д. І. Правові проблеми визначення штучно створеної земельної ділянки як різновиду земельної ділянки. Гуманітарний і інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих вчених : Матеріали П'ятої всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 15 листопада 2019 р. Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2019. С. 58–61.

Додаток Б

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
 Проректор з наукової роботи
 д.б.н., проф.
 Іваниця В. О.
 «18» 11 2019 р.

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
 Проректор з науково-педагогічної роботи
 д.іс.н., проф.
 Хмарський В. М.
 «18» 11 2019 р.

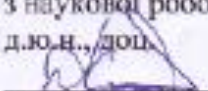

АКТ
 впровадження результатів науково-дослідної роботи
 в навчальний процес

Науково-практичні результати дослідницької роботи здобувача Найдю Данила Івановича щодо правового режиму штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду в Україні, яка виконувалася відповідно до плану наукових досліджень кафедри цивільно-правових дисциплін у процесі виконання тем: «Приватноправове регулювання суспільних відносин: традиції, сучасність, перспективи» (номер державної реєстрації 0113U002740, 2013-2017 рр.), де автором запропоновано юридичну категорію «штучно створена земельна ділянка на землях водного фонду» розглядати, як прийом правової фікції; «Забезпечення прав і законних інтересів учасників правовідносин, що виникають у сфері приватного права: проблеми теорії та практики» (номер державної реєстрації 0118U004432, 2018-2022 рр.), де автором запропоновано розробити та прийняти закон України «Про штучно створені земельні ділянки на землях водного фонду» та постанову Кабінету Міністрів України «Про порядок створення штучних земельних ділянок на землях водного фонду», яка має закріплювати підстави та процедуру створення штучних земельних ділянок.

Результати наукового дослідження впроваджено у 2019 році в навчальний процес економіко-правового факультету при оновленні курсів лекцій та практичних занять з наступних навчальних дисциплін: «Земельне право» (розділ щодо правового режиму земель водного фонду та юридичної категорії «штучно створена земельна ділянка на землях водного фонду»), «Екологічне право» (підстави та процедура створення штучних земельних ділянок).

Заступник декана ЕПФ
 з наукової роботи
 д.ю.н., доц.
 Смітюх А. В.
 «18» 11 2019 р.

Декан економіко-правового
 факультету
 к.ю.н., проф.
 Труба В. І.
 «18» 11 2019 р.

Завідувач кафедри цивільно-правових
 дисциплін
 д.ю.н., проф.
 Канзафарова І. С.
 «18» 11 2019 р.

Додаток В

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор Товариства з обмеженою
відповідальністю

«ЧОРНОМОРСЬКА ГАВАНЬ»

« 19 » грудня 2019 р.

С.М. [signature]

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Найди Данила Івановича на тему: **«ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ШТУЧНО
СТВОРЕНИХ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК НА ЗЕМЛЯХ ВОДНОГО
ФОНДУ В УКРАЇНІ»**

Товариство з обмеженою відповідальністю «ЧОРНОМОРСЬКА ГАВАНЬ» цим Актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження Найди Данила Івановича на тему: **«ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ШТУЧНО СТОРЕНИХ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК НА ЗЕМЛЯХ ВОДНОГО ФОНДУ В УКРАЇНІ»** на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право використані Товариством у господарській діяльності.

Зокрема, висновки дисертаційного дослідження щодо правової регламентації створення штучних земельних ділянок у межах земель міста Одеси має проводитись із обов'язковістю проведення попередніх досліджень в частині оцінки впливу відповідної діяльності на навколишнє середовище, а саме: на збереження екологічної збалансованості, дотримання прав землевласників та землекористувачів, забезпечення безпеки об'єктів, розташованих на певній території тощо.

Зазначені висновки були враховані Товариством з обмеженою відповідальністю «ЧОРНОМОРСЬКА ГАВАНЬ» під час розробки проекту реконструкції берегозахисних споруд узбережжя міста Одеси шляхом розширення територій пляжів до хвирерізів.

Висновки та пропозиції Найди Д.І. обговорювалися на засіданнях Ради Одеського морського порту, членом якої є Товариство з обмеженою відповідальністю «ЧОРНОМОРСЬКА ГАВАНЬ». Результати дисертаційного дослідження Найди Д.І. є актуальними та мають важливе практичне значення для удосконалення земельного законодавства та практики його застосування.

ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

«ІП ТЕРМІНАЛ»

68090, Одеська обл., м. Чорноморськ, с. Малодолинське, вул. Заводська, б. 80-ж,
Код ЄДРПОУ 39051157, р/р №2600102357001 у Чорноморській філії ПАТ «Київська Русь», м. Чорноморськ, МФО 388562

**Ректору Національного університету
біоресурсів і природокористування України**
академіку НАПН України,
доктору педагогічних наук, професору
Ніколаєнку С. М.

ДОВІДКА

*про впровадження результатів дисертаційного дослідження щодо правового режиму
штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду в Україні, здобувача кафедри
цивільно-правових дисциплін Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
Найди Данила Івановича, представленої на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне
право; природоресурсне право*

Результати дисертаційної роботи Найди Данила Івановича пройшли апробацію у процесі аналітичної роботи ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ «ІП ТЕРМІНАЛ». Автором запропоновано, юридичну категорію «штучно створена земельна ділянка на землях водного фонду» розглядати, як прийом правової фікції. Застосування прийому правової фікції передбачає, що на штучно створену земельну ділянку розповсюджується (прирівнюється) правовий режим природної земельної ділянки водного фонду.

Автором дослідження проаналізовано та розроблено теоретичні підходи до визначення сутності правового режиму штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду в Україні. Особливу увагу Д. І. Найда приділив вдосконаленню правового регулювання використання й охорони штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду шляхом прийняття відповідних законодавчих актів. Автор пропонує розробити та прийняти закон України «Про штучно створені земельні ділянки на землях водного фонду», який би регулював засади та порядок створення, використання й охорони штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду, у тому числі, в межах акваторії морських та річкових портів, для потреб будівництва, комплексного освоєння, оформлення дозвільної документації, порядку утримання, експлуатації, для розміщення портової інфраструктури й належного використання та охорони водних об'єктів.

Отриманні в дисертаційній роботі результати є корисними у нормотворчій діяльності, як основа чинного законодавства України у сфері створення, використання й охорони штучно створених земельних ділянок на землях водного фонду та у правозастосовній діяльності – для вдосконалення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, здійснення державного контролю у сфері створення, використання та охорони таких земель.

Директор ТОВ «ІП ТЕРМІНАЛ»

Новак М.М.